

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Dějiny Šoa ve vzdělávací činnosti
Památníku Terezín a Židovského muzea
v Praze**

Martina Tomanová

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Ingeborg Fialová-Fürst, Dr.
Centrum judaistických studií Kurta a Ursuly Schubertových

Studijní program: Judaistika – Dějiny a kultura Židů

Olomouc 2012

Prohlašuji, že jsem tuto práci zpracovala samostatně na základě použitých pramenů a literatury uvedených v bibliografickém seznamu.

V Praze dne 19. srpna 2012

Poděkování

Děkuji vedoucí diplomové práce Prof. PhDr. Ingeborg Fialové-Fürst, Dr. a celému kolektivu Centra judaistických studií za ochotu a podporu; Mgr. Jarce Vítámvásové za trpělivost, cenné rady a prvotní inspiraci; a v neposlední řadě Mgr. Zuzaně Pavlovské a Mgr. Janu Špringlovi za konzultace a poskytnutí materiálů.

ÚVOD	1
1. VÝUKA O ŠOA NA ČESKÝCH ŠKOLÁCH	6
1.1. POVĚDOMÍ O ŠOA PŘED ROKEM 1989	6
1.2. REFORMA VZDĚLÁVÁNÍ PO ROCE 1989	10
1.3. PROČ UČIT O ŠOA?	13
1.4. RÁMCOVÉ VZDĚLÁVACÍ PROGRAMY A VÝCHOVA K TOLERANCI	15
2. ODDĚLENÍ PRO VZDĚLÁVÁNÍ A KULTURU ŽIDOVSKÉHO MUZEA V PRAZE	21
2.1. ŽIDOVSKÉ MUZEUM V PRAZE	21
2.2. ODDĚLENÍ PRO VZDĚLÁVÁNÍ A KULTURU ŽIDOVSKÉHO MUZEA V PRAZE	22
2.3. VZDĚLÁVACÍ AKTIVITY PRO ZÁKLADNÍ A STŘEDNÍ ŠKOLY	23
2.3.1. <i>Semináře</i>	24
2.3.2. <i>Besedy s pamětníky</i>	25
2.3.3. <i>Workshopy „Perzekuce a Šoa“</i>	26
2.3.4. <i>Projekt Krokus</i>	27
2.4. VZDĚLÁVACÍ AKTIVITY PRO PEDAGOGY	28
2.4.1. <i>Semináře Židé, dějiny a kultura</i>	28
2.4.2. <i>Seminář Židé, dějiny a kultura „pro pokročilé“</i>	30
2.4.3. <i>Materiály pro pedagogy</i>	31
2.5. DLOUHODOBÉ PROJEKTY	34
2.5.1. <i>Zmizelí sousedé</i>	35
2.5.2. <i>Neztratit víru v člověka... Protektorát očima židovských dětí</i>	37
2.5.3. <i>Anna Franková – Odkaz pro současnost</i>	40
2.5.4. <i>Naši nebo cizí? – Židé v českém 20. století</i>	41
2.6. ZHODNOCENÍ AKTIVIT ODDĚLENÍ PRO VZDĚLÁVÁNÍ A KULTURU ŽIDOVSKÉHO MUZEA V PRAZE	46
3. VZDĚLÁVACÍ ODDĚLENÍ PAMÁTNÍKU TEREZÍN	49
3.1. MĚSTO TEREZÍN, GHETTO TEREZÍN	49
3.2. PAMÁTNÍK TEREZÍN	51
3.3. VZDĚLÁVACÍ ODDĚLENÍ PAMÁTNÍKU TEREZÍN	55
3.4. VZDĚLÁVACÍ AKTIVITY PRO ZÁKLADNÍ A STŘEDNÍ ŠKOLY	56
3.4.1. <i>Jednodenní semináře</i>	56
3.4.2. <i>Vícedenní semináře</i>	58
3.5. VZDĚLÁVACÍ AKTIVITY PRO PEDAGOGY	59
3.5.1. <i>Cyklus seminářů „Jak vyučovat o holocaustu“</i>	59
3.5.2. <i>Metodiky pro pedagogy</i>	64
3.6. VZDĚLÁVACÍ PROJEKTY	66
3.6.1. <i>„Za pomníčky“</i>	66
3.6.2. <i>„Školákem v Protektorátu Čechy a Morava“</i>	67
3.7. ZHODNOCENÍ AKTIVIT VZDĚLÁVACÍHO ODDĚLENÍ PAMÁTNÍKU TEREZÍN	67
4. SROVNÁNÍ VZDĚLÁVACÍCH AKTIVIT ŽIDOVSKÉHO MUZEA A PAMÁTNÍKU TEREZÍN	70
5. ZÁVĚR	75
6. BIBLIOGRAFIE	78
ANOTACE	85

ÚVOD

Pád komunistického režimu v Československu na konci roku 1989 s sebou kromě zásadních politických změn přinesl také změny společenské. Jednou z nejdůležitějších proměn byla nastoupená cesta společnosti k demokracii, otevřenému informování o stavu věcí a možnosti svobodné interpretace historických událostí. Bez státního dohledu, oficiální doktríny a propagandistické kontroly výkladu dějin bylo možno svobodně se vyjádřit k dříve tabuizovaným nebo silně zkreslovaným událostem české historie. Tato nově nabytá „svoboda projevu“ však s sebou přinesla nejen otevřené možnosti, ale také mnohá nečekaná úskalí a kontroverze.

Velkou výzvou byla pro nově se rodící demokratický stát transformace školství a tvorba nových osnov, osvobozených od státem určené terminologie a výkladu. Indoktrinační charakter vzdělávání vymizel a před Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy jakožto orgánem zodpovědným za edici učebnic vyvstala nová výzva – tvorba ideologicky nezatížených a informačně vyvážených učebních materiálů. V průběhu 90. let byly formovány standardy vzdělávání, v jejichž rámci byly stanoveny vzdělávací cíle, tj. poznatky a hodnoty, které si mají žáci během povinné školní docházky osvojit. V tomto novém programu jsou propagovány myšlenky tolerance k odlišnostem a výchova proti diskriminaci a rasismu. Součástí této nové filosofie výchovy se tak rázem stávají i do nedávna opomíjená nebo záměrně potlačovaná témata; mimo jiných také téma antisemitismu.

Že tvorba učebnic, které by pravdivě a v dostatečném rozsahu informovaly žáky o existenci židovské minority na českém území, nebyla lehkým úkolem, dokládá výhrada tehdejšího ředitele Židovského muzea v Praze Leo Pavláta. Ten se šest let po změně režimu, v roce 1995, kriticky vyjádřil k publikacím určeným pro české žáky základních a středních škol a především k informacím o židovské komunitě v nich obsaženým. Jeho hlavní výtkou bylo, že dvě plánované učebnice (jedna z nich nesla doporučující doložku Ministerstva školství), se o židovské problematice vyjadřovaly nejen nedostatečně, ale dokonce antisemitsky (Pavlát, 1998, str. 39). Cesta k vytvoření objektivních učebnic, které téma existence židovské komunity v českém prostoru vhodně zpracují pro školáky základních a středních škol, není jednoduchá – výběh historických témat a referování o nich je klíčovým a nesnadným úkolem; a současně také prostředkem budování tzv. „kolektivní paměti“. Toto vytváření kolektivní paměti je obtížné i u „nekontroverzních“ témat. Výběr informací o

židovské komunitě je však úkolem ještě o mnoho náročnějším – ať už pro svou obsáhlost tématu (například zasazení existence komunity do obecného historického kontextu, ozřejmení tradic a specifík židovské komunity, jejich historii a prolínání „židovské“ historie s dějinami českého území); či pro občasnou kontroverznost jednotlivých témat.

Židovské osídlení na území dnešní České republiky má tisíciletou historii; nezaujaté představení této části českých dějin však bylo v průběhu 20. století často velmi problematické. Na prezentaci historie židovského osídlení v českém prostoru před rokem 1989 samozřejmě podepisovala hlavně politická situace a oficiální světonázor tehdejšího režimu. Výsledkem této prezentace dějin byl zkreslený pohled na historii židovské komunity v rámci učebnic a učebních osnov; stejně jako do určité míry neobjektivní informování o tehdejších dějinných událostech v souvislosti se státem Izrael. Tyto problematické oblasti však pro tuto chvíli ponechme stranou; cílem předkládané práce není hodnotit učebnice a oficiální školní materiály.

Téma práce je svým zaměřením mnohem specifičtější – cílem autorky je zhodnotit výuku o Šoa v českém prostoru optikou neškolských zařízení, realizujících vzdělávací programy; konkrétně Památníku Terezín a Oddělení pro vzdělání a kulturu Židovského muzea v Praze. Jak bylo zmíněno výše, tisícileté dějiny židovské komunity a jejich interpretace je mnohvrstevnatý fenomén, který je obtížné v dostatečné šíři obsáhnout na relativně malém prostoru školních učebnic. Pokud bychom odhlédli od prezentace kultury, tradic, náboženských rituálů a jejich historických konotací a soustředili se pouze na dějiny židů ve 20. století, přesto nám zůstane široké spektrum témat spojených s problematikou Šoa a osudu židů v Československu, resp. v Protektorátu. Zkušenost Šoa a systematické ničení židovského obyvatelstva během nacistické perzekuce je nejen historickým tématem, patřícím do obecných dějin druhé světové války, ale také ryze osobním tématem židovské komunity. Unikátnost Šoa byla v odborných kruzích mnohokrát předmětem vzrušených debat. Pro účely této práce však do značné míry ponecháme stranou diskuzi o „unikátnosti“ zážitku židovské komunity. Stejně tak se detailně nebudeme věnovat debatám o identitě židů v Čechách a o pozici židovské komunity v české společnosti, resp. sporům o to, zda mají být židé chápáni jako specifická etnická minorita stojící mimo českou společnost, nebo jako její svébytná součást. Odpověď na tyto otázky by nutně musela přesáhnout rozsah odkládané práce. Vzhledem k oboru studia nebude součástí textu ani obsáhlý faktografický popis dějinných souvislostí Šoa.

Záměrem této práce je zhodnotit vzdělávací aktivity dvou institucí, které se zabývají vzdělávací činností zaměřenou na židovskou problematiku. Z jejich vzdělávacích aktivit se práce bude soustředit pouze na projekty, které jsou svým obsahem zaměřeny na dějiny Šoa. Výběr institucí je záměrný; každá z institucí má jiného zřizovatele, obě mají svébytnou historii přímo spojenou s historií židovské komunity na českém území a obě instituce poskytují profesionální projekty zaměřené na informování veřejnosti o Šoa. Cílem práce bude nejen představení těchto konkrétních aktivit, ale především hledání odpovědi na otázku, zda se vzhledem k odlišnému zázemí a historii obou institucí nějakým způsobem liší jejich přístup k dané problematice, resp. zda se liší témata, která z dějin Šoa k prezentaci veřejnosti vybírají. Sledovanou cílovou skupinou těchto aktivit budou školáci a pedagogové. Obě instituce realizují také programy pro širokou veřejnost, které budou pro úplnost také zmíněny. Hlavní pozornost bude nicméně věnována programům pro žáky základních a středních škol a pro jejich učitele. Budeme sledovat nejen výběr témat, která jsou prostřednictvím aktivit prezentována, ale také způsob jakým jsou dětem a jejich učitelům předávána; jaké metody jsou používány; jaké cíle realizované programy sledují a jakým způsobem doplňují rámcové vzdělávací programy.

Dílčím cílem práce je záměr vytvořit jakousi příručku pro učitele využitelnou i v praxi. Obsáhlost tématu Šoa reflektuje relativně široké spektrum vzdělávacích aktivit, jež nabízejí obě sledované instituce. Pro pedagogy může být obtížné se v této nabídce orientovat. Dílčím cílem předkládané práce je tedy podání uceleného přehledu vzdělávacích aktivit Památníku Terezín i Židovského muzea a vytvoření jakési „brožury“, která může učitelům pomoci rozhodnout se, který program pro své žáky nebo pro své další vzdělávání zvolit.

V práci bude použito několik metodologických postupů, v závislosti na diskutovaném tématu. V kapitole, v níž budou představeny obě instituce a jejich aktivity bude použit popis a analýza. V části, jež hodnotí projekty obou institucí, budou použity metody evaluační a analytické.

Literatura použitá v práci je různorodá, vzhledem ke zvolenému tématu. V úvodní kapitole se jedná především o publikace poskytující obecné informace nutné k zasazení tématu práce do širšího kontextu. Použity tak byly publikace zabývající se tematikou Šoa, dějinami židů v českých zemích nebo prezentací židovské tematiky před rokem 1989.

Využity jsou také materiály Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, jež představují systém vzdělávání v České republice a současnou koncepci vzdělávání. Hlavním pramenem práce jsou pak především materiály obou organizací spojené s jejich konkrétními vzdělávacími programy a projekty. Informace o vzdělávacích aktivitách, jejich hodnocení a zpětné vazby jsou čerpány z výročních zpráv obou institucí a z periodik a odborných časopisů zaměřených na židovskou tematiku (především Roš Chodeš, Maskil a Tereziánské listy). Velkým přínosem pro zpracování práce byly také osobní rozhovory s představiteli obou institucí – konkrétně s Mgr. Janem Špringlem, vedoucím vzdělávacího oddělení Památníku Terezín; a s Mgr. Zuzanou Pavlovskou, vedoucí oddělení pro vzdělávání a kulturu Židovského muzea v Praze.

Kapitoly jsou řazeny v tematické návaznosti. V úvodní části bude představen stav udržování paměti a povědomí o Šoa v českých školách v minulosti, tj. před rokem 1989, a dnes. Součástí této kapitoly bude také pojednání o současném školském systému a koncepci vzdělávání. Téma výuky o Šoa bude zasazeno do obecného kontextu systému českého školství v rámci vzdělávacích programů. Následně budou postupně představeny obě sledované instituce; v krátkosti se zmíníme také o jejich historii. Nejdůležitější částí těchto kapitol však bude představení a zhodnocení vzdělávacích programů zaměřených na problematiku Šoa. Před závěrečnou kapitolou budou projekty obou organizací analyzovány vzhledem k jejich udávaným cílům a záměrům.

Vzdělávací projekty Památníku Terezín a Židovského muzea v Praze jsou zmiňovány v několika dříve obhájených diplomových pracích (Fridrichová, 2010; Gregerová, 2011; Hroudná, 2011; Miková, 2009; Skružná, 2012; Štěpánová, 2011). Přístup těchto prací se však liší od zaměření předkládaného textu – zmíněné práce ve většině případů hodnotí aktivity obou institucí buď z úhlu pohledu pedagogiky, nebo muzeologie. Vzdělávacím programům zaměřeným na tematiku Šoa se pak věnují pouze okrajově, většinou formou prostého výčtu aktivit. Cílem této práce je však nahlédnout vzdělávací programy zmíněných institucí optikou judaistiky a z tohoto úhlu pohledu je také hodnotit. Předkládaná práce se snaží zamyslet se nad realizovanými projekty s využitím poznatků nejen o historii Šoa, ale především se znalostí kontextu židovského obyvatelstva v dějinách Evropy 20. století. V tomto smyslu se práce zaměřuje na výběr témat, která obě instituce z dějin Šoa pro žáky a jejich pedagogy vybírají. Tím, jaká témata vybírají a jaké vzdělávací

metody zvolí, totiž odhalují informace také samy o sobě a o koncepci, kterou svou činností sledují.

Závěrečnou poznámkou úvodní části budiž vysvětlení používané terminologie. V celé práci je pro pokus o vyhlazení židovského obyvatelstva během druhé světové války používat termín „Šoa“. Přestože se v českém jazyce pravděpodobně častěji používají termíny „holocaust“ nebo „genocida“, zmíněný hebrejský výraz je v práci používán s přesvědčením, že lépe vystihuje popisované události. Termín Šoa se vztahuje výhradně k židovské tragédii; všechny ostatní termíny, které se pro označení plánované destrukce evropského židovského obyvatelstva používají, se objevují i v jiných souvislostech (za všechny například obecně užívaný pojem „genocida ve Rwandě“). Výraz Šoa nejlépe vystihuje tuto historickou událost vztahující se výhradně k perzekuci židů. Jelikož je text psán česky, bude používána česká transkripce hebrejského výrazu שואה.

V textu je používán pravopis „žid“, tedy termín psaný s malým písmenem. Tento způsob pravopisu označuje člena skupiny, jehož židovská identita má spíše kulturní nebo náboženský obsah, nikoli národnostní. Podobně jsou rozlišovány pojmy *Oświęcim*, používaný na místě, kde hovoříme o tomto polském městě; a *Auschwitz* – používaný pro označení nacistického koncentračního tábora.

Upřesnění si zaslouží také používání názvu vzdělávací sekce Židovského muzea. Původně byla tato část muzea založena pod názvem „*Vzdělávací a kulturní centrum Židovského muzea v Praze*“. V nedávné době byl však název instituce změněn na „*Oddělení pro vzdělávání a kulturu*“. Vzhledem k této aktualizaci bude v práci jednotně používán nový název (tedy i v případech, kdy byly projekty započaty ještě Vzdělávacím a kulturním centrem). Jedinou výjimkou z tohoto pravidla jsou přímé citace, ve kterých se v textu objevuje starý název.

1. VÝUKA O ŠOA NA ČESKÝCH ŠKOLÁCH

1.1. Povědomí o Šoa před rokem 1989

Hovořit o vyučování o událostech židovské genocidy během komunistického režimu v Československu by bylo značně přehnané. Výklad historie za minulého režimu byl jedním z klíčových nástrojů udržování oficiálního světonázoru a komunistické doktríny; svobodná výuka a interpretace dějin proto byly tabu. Občanská společnost neexistovala, vše bylo řízeno centrálně – a tento systém se uplatňoval také ve školství. Učitelé proto měli ke své potřebě k výuce pouze jednu oficiálně schválenou učebnici pro každý ročník, které se měli při svém výkladu držet. Problematické pro výklad byly nejen židovské dějiny, ale také současnost – politické a diplomatické vztahy s Izraelem se v průběhu druhé poloviny 20. století radikálně změnily; a tento stav se odrážel nejen v oficiální rétorice politiků, ale také ve formě výuky na školách. Prezentace všeho židovského jako „imperialistického“ a „sionistického“ zmenožňovala výklad dějin oproštěný od ideologického zabarvení a propagandistického podtextu.

S odstupem půl století je také třeba uvědomit si jednu zásadní věc. Pro historiky dnešní doby je Šoa téměř mytická událost, archetyp zla v moderní historii. Pro učitele v 50. a 60. letech však dějiny druhé světové války byly spíše politikou než historií. I v případě, že by se Československo stalo demokratickým státem, pravděpodobně by nějakou dobu trvalo nalézt onu rovnováhu ideologií nepoznamenaného hodnocení uplynulých událostí (stejně jako například v případě událostí kolem Sametové revoluce). Objektivní informování o nacistických plánech s židovským obyvatelstvem Evropy však před rokem 1989 bylo zatíženo nejen touto potřebou časového odstupu, ale hlavně politickou doktrínou.

Komunistický režim uplatňoval v případě židovských obětí válečných událostí specifickou strategii, kterou Michal Frankl nazývá „*znárodněním židovských obětí*“ (Frankl, 2012, online). Kolektivní paměť byla plánovaná s ohledem na oficiální státní výklad dějin. Tak jako se v moderním Izraeli budoval obraz židovských osadníků a zemědělských budovatelů, kteří se postupně měnili ve statečné hrdiny boje za samostatnost, tak i v tehdejší Československu existovaly v podstatě dva základní archetypy. Jak uvádí Heitlingerová, židé měli nárok na „*zvláštní práva vzpomínání pouze jako všeobecné oběti fašismu nebo jako řadoví aktivní antifašisté. O bitvách vybojovanými československými vojenskými jednotkami během 2. světové války, zvláště bojovníky ve zvláštní jednotce*

sovětské armády, se učilo na školách jako o součásti současných dějin. [...] Vysoká účast židů se však přešla v oficiálních komunistických poválečných výkladech mlčením, ačkoli židé hráli v československých jednotkách v zahraničí během 2. světové války významnou a nepoměrnou roli“ (Heitlingerová, 2007, str. 57). V této „stylizované“ poválečné komunistické interpretaci československých dějin v období druhé světové války tak byly nepoměrně zdůrazňovány pouze některé aspekty. V oficiální historii se tak často objevovala témata popisující utrpení českého národa v době nacistické perzekuce, arizace, postrach věznic a vyslýchání gestapem, germanizace běžného života, posílání na nucené práce do Říše a také český (v ideálním případě komunistický) odboj. Zmínit v této souvislosti také zapojení židů bylo více než problematické.

V souladu s touto strategií probíhalo také připomínání největších hromadných vražd spáchaných na občanech Československa, resp. Protektorátu Čechy a Morava. Tragédie Lidic byla v propagandistickém stylu připomínána velkolepými vzpomínkovými akcemi, které navštěvovali přední státníci země. Tyto vzpomínkové akce totiž přesně doplňovaly obraz, který se snažila oficiální komunistická strategie vytvářet – lidičtí obyvatelé byli prezentováni jako oběti nacistické hrůzovlády a připomínka jejich smrti tak doplňovala oslavy v bitvách heroicky padlých sovětských vojáků.

Ve víru druhé světové války však bylo nacisty na jiném místě najednou popraveno několik tisíc československých občanů – kolem této tragické kapitoly českých dějin však v období komunismu zavládlo téměř úplné mlčení. Od září 1942 do května 1944 bylo z Terezína do Auschwitz vypraveno ve třech vlnách celkem sedm transportů, které z terezínského ghetta odvezly postupně 17 517 lidí (Chládková, 2005, str. 51). Vězňové neprošli standardní osvětivskou procedurou selekce, ale byli odesláni do sekce BIIb v táboře Auschwitz-Birkenau. Zde se stali prvními obyvateli tzv. „terezínského rodinného tábora“, jenž měl mnohá specifika. Kromě nerealizované selekce byl zvláštní také tím, že vězni nebyli rozřazeni, ale bylo jim dovoleno zůstat v rámci sekce BIIb se svými rodinnými příslušníky; odtud tedy označení „rodinný“ tábor. Veškerá privilegia se však pro vězně ze zářijových transportů změnila v pravý opak v noci z 8. na 9. března 1944. 3 972 vězňů ze zářijového transportu, kteří přežili půlroční karanténu, byli bez selekce odesláni do plynových komor. Ve stejnou dobu vrcholilo v Terezíně *Stadtverschönerung*, zkrášlovací akce, jejímž cílem bylo připravit přelidněný Terezín na návštěvu delegace Červeného kříže. Z tohoto důvodu byly do Auschwitz v květnu 1944 odeslány další dva transporty, které doplnily dva transporty prosincové (Kárný, 1994, str. 68). Postupnými selekcemi a vinou

vysoké táborové úmrtnosti zůstalo v červenci 1944 v rodinném táboře přibližně 6 500 vězňů – především matky s dětmi a staří a nemocní vězňové, kteří z Terezína přijeli teprve v květnu. Osud všech se naplnil 2. července, kdy padlo rozhodnutí o likvidaci tábora BIIb. Všichni dosavadní obyvatelé rodinného tábora, kteří neprošli selekcí (podle Kárného na 6 500 osob), byli během dvou červencových nocí odvezeni do plynových komor. „*Taková byla bilance desetiměsíční existence [rodinného tábora]: sedmi terezínskými transporty tam bylo dopraveno 17 517 mužů, žen i dětí. Jen každý patnáctý se dožil osvobození.*“ (Kárný, 2011, online). Těchto několik tisíc zavražděných lidí bylo sice podle nacistických rasových zákonů považováno za „Židy“, mnozí z nich se však považovali za „židy“, tzn., že židovskou část své identity pojímali pouze nábožensky nebo kulturně. Tuto tragickou událost během poválečných let nikdo oficiálně nepřipomínal, neboť její zařazení do režimní historické ideologie bylo problematické. Připomínání likvidace rodinného tábora zůstává výzvou i po listopadu 1989.

V těchto souvislostech je tedy nutné chápat výše zmíněný povzdech Michala Frankla nad tím, že židovské oběti nacistické perzekuce byly komunistickým režimem „*znárodněny*“ (Frankl, 2012, online). Odhaduje se, že druhé světové válce padlo za oběť, ať už na válečném poli nebo na popravištích, asi 360 000 československých občanů. Stejnou skutečnost zmiňuje také Heitlingerová s odkazem na dokument Charty 77 č. 29 z roku 1989: „*...tento počet [360 000 československých obětí nacismu] se najde v oficiálních statistikách, učebnicích dějepisu a různých projevech, esejích a článcích o době 2. světové války a osudu československých občanů v té době. Zřídka kdy však, prakticky nikdy, když se relevantní text obrací k širšímu publiku, nenajdeme informaci, že 240 000 až 255 000 z celkového počtu obětí byly osoby židovského původu, které tvořily většinu židů předválečné republiky.*“ (Heitlingerová, 2007, str. 58). V oficiální komunistické rétorice tak byl židovský původ obětí „ukraden“. Otázka osobní identity samozřejmě zůstává velmi těžce zodpověditelná. Jisté je, že se s židovskou identitou zacházelo necitlivě. Jeden extrémní přístup vyčleňoval židy s české společnosti jako cizí prvek; na druhé straně je však komunistické statistiky řadily mezi české oběti nacismu. Tím židovským obětím upíraly jejich židovství, které bylo přímou příčinou jejich zkázy.

Pokud mluvíme o povědomí o Šoa v českém prostoru v období komunismu nelze nezmínit zkušenost obou sledovaných institucí s komunistickým zkreslováním výkladu židovských dějin druhé světové války. Židovské muzeum i město Terezín mají za sebou pohnutou historii, která je pevně spjatá nejen s nešťastným osudem židovské menšiny mezi

lety 1939-1945, ale také s praxí zastírání židovských dějin ze strany komunistického režimu. V roce 1959 se díky obrovskému osobnímu nasazení Hany Volavkové podařilo otevřít nepoužívanou Pinkasovu synagogu veřejnosti. Její účel po válce však nebyl náboženský; synagoga byla otevřena jako memento zavražděných židů z Čech a Moravy a na její zdi byla vysána jména více než 77 tisíc židovských obětí. Vzhledem ke komunistické praxi budování obrovských monumentů na připomínku sovětských bitev, vypovídá komorní památník umístěný na vnitřních zdech budovy mimo veřejný prostor mnohé o komunistické strategii formování kolektivní paměti. Otevření památníku bylo sice povoleno, nicméně již o 8 let později byla Pinkasova synagoga veřejnosti znovu uzavřena pod záminkou rekonstrukce. Plnohodnotná rekonstrukce nakonec proběhla až po roce 1989 (Veselská, 2010, str. 8). Název památníku do roku 1989 zněl „Památník obětem fašismu“. O tom, že tyto oběti byly bez výjimky židovského původu, mlčel jak název expozice, tak i oficiální místa.

Ještě komplikovanější, resp. zastřenější byla historie Terezína, kterým prošla většina československých židovských obyvatel, kteří potom pokračovali tábor s transporty dále na východ. Případ Terezína je specifický v tom, že v době nacistické perzekuce plnil zároveň dvě funkce. Malá pevnost Terezín byla využívána od roku 1940 jako věznice gestapa pro politické vězně. V roce 1941 bylo z města Terezín vykázáno poslední civilní obyvatelstvo a ve městě bylo zřízeno „*Ghetto Theresienstadt*“, sběrný průchozí pro protektorátní židy (Chládková, 2005, str. 6). Na rozdíl například od Varšavy nebo Krakova nebylo židovské ghetto v Terezíně od okolní zástavby odděleno nápadnou zdí, ale *celé* město bylo přeměněno ve vězení. Pro komunistickou poválečnou propagandu proto bylo jednodušší vězně z Velké i Malé pevnosti sloučit do jedné skupiny a prohlásit je za oběti nacistického režimu. V roce 1947 byl tak vládním nařízením ustaven „*Památník národního utrpení*“, později přejmenován na „*Národní památník Terezín*“ (Heitlingerová, 2007, str. 63). V souvislosti s Terezínem kladly oficiální připomínkové akty důraz především na osudy politických vězňů držených v Malé pevnosti; terezínské ghetto bylo záměrně opomíjeno. Teprve na podzim roku 1991 bylo zřízeno Muzeum ghetta, v budově bývalé terezínské školy.

Je více než symbolické, že obě místa jsou dnes součástí institucí, jejichž cílem je udržovat a předávat svědectví o událostech Šoa. Symbolické je také současné propojení obou míst. Nejen, že obě organizace spolupracují na vzdělávacích projektech, ale oba objekty spolu komunikují i hmatatelně. Kromě dlouhého památečního seznamu jmen

židovských obětí na stěnách Pinkasovy synagogy, se v budově skrývá ještě jedna expozice. V Praze, v srdci bývalého židovského města, jsou ve stálé expozici vystaveny kresby terezínských dětí.

Památník Terezín a Židovské muzeum se však ve svých aktivitách neomezují pouze na přípravu podobných výstav. Jedním z hlavních cílů obou institucí je vzdělávání. Skrze výukové programy mají šanci nechat židovské oběti znovu promluvit a předat své svědectví dalším generacím. A v neposlední řadě také napravují téměř půl století trávající mlčení ze strany oficiálních státních představitelů.

1.2. Reforma vzdělávání po roce 1989

Rok 1989 a změna politického režimu se dotkla nejen oficiálních složek státu, ale i celé společnosti. Kromě institucionálních reforem s sebou pád komunismu přinesl také možnost vytvořit otevřenou a svobodnou občanskou společnost. Cesta k této společenské proměně nebyla vždy jednoduchá a v průběhu 90. let se objevily mnohé komplikace. Přestože výměna režimu a politických představitelů proběhla bez vojenského střetu, následné nutné změny byly často výsledkem bolestivého hledání kompromisů – oblast školství nevyjímaje.

Neméně důležitým fenoménem, který doprovázel politické změny, byly změny společenské. Kombinací několika faktorů se s pádem železné opony začaly měnit hodnotové žebříčky v postkomunistických zemích. S otevřením trhu práce a zrušením požadavku plné zaměstnanosti začalo vyšší vzdělávání nabývat na důležitosti. Aby bylo možné odpovědět na celospolečenskou poptávku, ale také na změny na trhu práce, bylo třeba rychle zareagovat také v oblasti školství. Po pádu režimu bylo třeba rychle vytvořit nové státní struktury, instituce a legislativu, které by odrážely politické změny a posunuly tehdejší Československo směrem k demokratické části Evropy.

Po pádu totalitního režimu a jeho monopolu na výklad dějin skrze doktrínu marxismu-leninismu bylo třeba rychle najít alternativu. Demonopolizace státu se naplno spustila v různých oblastech a ani resort školství nebyl výjimkou. Pokud ponecháme stranou reformy týkající se organizace a agendy ministerstva, největší výzvou byla především úprava osnov tak, aby vzdělávací systém odpovídal požadavku politicky nezatíženému výkladu. Po více než 40 letech se učitelům otevřely dříve neslýchané možnosti; pedagogové už se nemuseli držet jedné schválené učebnice pro celý ročník (jejíž účel byl v případě

výuky dějepisu hlavně indoktrinační). Stát nadále kontroloval obsah výuky, ale pouze ve smyslu požadavků na kvalitu a rámcový obsah – v průběhu 90. let tak byly vypracovány tzv. *Standardy vzdělávání* pro všechny stupně škol (Štěpánová, 2011, str. 8).

Školy mají po roce 1989 možnost využít nabídky volného knižního trhu, na kterém jim nakladatelé nabízejí nepřeberné množství učebnic a vzdělávacích materiálů. Pouze vybrané studijní materiály však mohly dostat tzv. *schvalovací doložku Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy* (MŠMT). Jak uvádí Pavlát, tato doložka řadila publikace do „oficiálního seznamu školních učebnic. Doložky mají význam především pro ZŠ, neboť jen takto označené učebnice mohou školy nakupovat ze státních prostředků a bezplatně je zapůjčovat žákům. Udělení či neudělení doložky má proto pro nakladatele velký ekonomický význam“ (Pavlát, 1998, str. 3). Mohlo se tak stát, že se na školský knižní trh dostaly i učebnice, jejichž obsah nebyl z nějaké důvodu přijatelný, případně byl zavádějící. K podobným případům týkajících se židovské tematiky, se často veřejně vyjadřoval také ředitel Židovského muzea v Praze, Leo Pavlát.

Jak uvádí Frankl, k odstranění největších nepravd z učebnic došlo relativně záhy (Frankl, 2012, online), přesto se začlenění židovských dějin do české historie ukázalo poměrně obtížným úkolem. Vysvětlení proč se v učebnicích v 90. letech objevovaly zavádějící informace o židovské minoritě v Čechách (případně se její existence v českém prostoru přecházela úplným mlčením) je nasnadě. Přestože po zrušení státního monopolu na výklad historie měli historikové a metodikové nových učebnic volnou ruku, zdá se, že si většina z nich se začleněním židů do českých dějin nevěděla rady. Zmínky o židech (pokud se již v učebnici vyskytnou) nevytváří žádný souvislý „židovský příběh“ ani nezasazují existenci židovského prvku na našem území do širšího kontextu. Židé jsou v učebnicích většinou zmiňováni jen ve dvou případech. Prvním z nich je situace, kdy se jejich příběh nějakým způsobem protne s tím českým, případně pokud se na českou historii dá snadno vztáhnout. V této souvislosti můžeme uvést například zmínku v učebnicích o Norimberských zákonech – jak uvádí Heitlingerová, je snadnější zmínit židovskou problematiku v tomto kontextu, protože se dá velmi dobře propojit s pronásledováním českého národa za nacistické okupace. Podobným případem může být kladení důrazu na Masarykovo zapojení do Hilsnerovy aféry. Druhá situace, ve které jsou židé zmiňováni je stereotypická – v krátkých poznámkách jsou uváděni jako tradiční lichváři a bankéři, zmiňováno je jejich vyhánění z různých částí Evropy případně extrémní příklady, např. aféra Šimona Abelese (Pavlát, 1998a, str. 17). Pokud se kriticky zaměříme na tyto případy,

zjistíme, že prezentace židovské menšiny v učebnicích po revoluci se o mnoho neliší od prezentace před rokem 1989. Pro metodiky učebnic pro žáky základních a středních škol bylo obtížné začlenit souvislé židovské dějiny do textu učebnic. Frankl ve svém článku publikovaném v měsíčníku Roš Chodeš nicméně uvádí, že podobné nepřesnosti nejsou zapříčiněny zlou vůlí, nebo snahou o podsouvání jednoho názoru. „*Výklad o konečném řešení je [...] poznamenán nejasnými a nepřesnými formulacemi, které zřejmě plynou z neznalosti samotných autorů učebnic. Nejvýrazněji je tento jev patrný na množství chyb a nepřesných interpretací ve statistikách o počtu deportovaných do a z Terezína. To pouze dokládá, že autoři dotyčných textů neměli přesnou představu o úloze Terezína v konečném řešení židovské otázky*“ (Frankl, 2011, online). Ale i podle vyjádření vedoucího oddělení pro dějiny Šoa Michala Frankla se situace v tomto směru v posledních letech v mnohém zlepšuje. Kromě výběru vhodných učebnic však před pedagogy zůstává ještě jedna výzva. Jak bude vysvětleno níže, systém vzdělávání se od 90. let zásadně proměnil. Historie židů na českém území již nepatří pouze do jednoho školního předmětu, ale stalo se z něj průřezové téma, na kterém se dá dobře sledovat cesta celé společnosti k demokracii.

Dějiny židů, a především události, které je potkaly ve 20. století, se staly součástí nového přístupu. Po tragédii Šoa se začala psát nová kapitola výchovy k toleranci – a dějiny židů zahrnují velkou část tohoto tématu. Vše je zasazeno do nového kontextu; programy na výchovu k toleranci, proti antisemitismu, rasismu, extremismu a na získávání kompetencí s tím spojených, tvoří velkou část nových rámcových vzdělávacích programů. Přístup k výuce o menšinách tak může napovědět mnohé o tom, v jaké fázi přechodu ke skutečné demokracii se česká společnost nachází. Dobrou zprávou pro pedagogy je v tomto případě skutečnost, že v občanské a otevřené společnosti neleží veškerá tíha pouze na státních složkách.

Otevírá se zde obrovský prostor pro neziskové a nestátní instituce, které mohou školám nabídnout své vzdělávací projekty a vhodně tak doplnit státní program. Neziskové a zájmové organizace mohou školám poskytnout neocenitelnou podporu pro učitele; důležité totiž nejsou jen správné učebnice, ale také metodická podpora pedagogů. Ta by neměla spočívat jen ve vysvětlení, jak dané učebnice používat, ale hlavně v představení různých výukových metod, ze kterých mohou na hodinách čerpat inspiraci. Jak pojmut tak těžká témata, jaký jsou kromě Šoa například rasismus nebo problematika romské menšiny může být pro učitele velkou nejistotou. Podobná témata byla přes 40 let tabu a sami učitelé s dlouholetou praxí mohou mít s podobnými tématy osobní těžkosti, mohou být nejistí

v tom, jak o problematice vlastně vyučovat. Jednou z nejdůležitějších reforem školství, je tedy zavedení metodické podpory učitelů. Tato možnost pro pedagogy před rokem 1989 neexistovala; nyní jim stát nabízí paletu akreditovaných programů realizovaných neziskovými organizacemi. A podobné takovéto kurzy/programy nabízí také dvě sledované organizace, vzdělávací oddělení Židovského muzea a vzdělávací oddělení Památníku Terezín.

1.3. Proč učit o Šoa?

Než přistoupíme k analýze vzdělávacích programů vybraných institucí, jistě je na místě zastavit se u otázky, proč vlastně o Šoa ať už konkrétně v českém prostoru, nebo v širším evropském kontext, hovořit? Události, které potkaly židovskou komunitu během druhé světové války, pro ně měly tragické následky. Šoa neboli židovský holocaust, se stal ikonou v nejhrošším slova smyslu, symbolem utrpení a absolutního traumatu.

Problematika Šoa je nesmírně rozsáhlá a v této práci není možné obsáhnout její šíři. Nelze však alespoň v krátkosti nezmínit, hlavní aspekty současných akademických studií. Na jedné straně akademického spektra stojí historici zastávající názor, že Šoa je unikátní událost, která nemá srovnání s žádnou podobnou událostí v historii. Jedním z projevů tohoto přesvědčení je odmítání některých historiků používat termín „holocaust“, protože ten lze podle nich vztáhnout i na jiné hromadné vraždy etnik nebo náboženských skupin, kdežto genocida židů byla svou propracovaností unikátní. V tomto archetypálním pojmání však spočívá také obrovská nebezpečí. Hrozí, že se z události stane odosobněný abstraktní pojem, ke kterému si další generace nenajdou cestu a Šoa se přemění jen v další kapitolu dějepisu. Na druhé straně, přílišný důraz na unikátnost Šoa a židovské zkušenosti může posilovat negativní stereotypy spojované s židovskou minoritou.

Podle metodických pokynů Yad Vashem by měli učitelé mimo jiné „*podat široký a vyvážený výklad této látky; používat přesné formulace; zosobnit historii převedením statistik do příběhu jednotlivců; rozlišovat mezi historickými a současnými událostmi a vyhnout se ahistorickým srovnáním; a nesrovnávat utrpení jakékoliv skupiny s jinou*“ (Task Force for International Cooperation on Holocaust, Education, Remembrance and Research, Jak vyučovat ve školách o Holocaustu, online). Přesto, že je to pouze zlomek z asi tří desítek doporučení, rozhodně není lehké se jimi řídit. Podat široký a vyvážený výklad látky na časově omezeném prostoru, který pedagogové na výklad mají, rozhodně není jednoduché. Jak bude podrobněji pojednáno v následující kapitole, učitelé se naštěstí už nemusí

omezovat pouze na hodiny dějepisu, ale mohou téma Šoa dětem představit jako jedno z průřezových témat rámcových vzdělávacích programů.

Proč je tedy tak důležité o Šoa vyučovat? Jak bylo naznačeno výše, interpretace válečných událostí a jejich důsledků se v průběhu 20. století značně proměnila. Po pádu komunistického režimu je možné židovské dějiny znovu svobodně reinterpretovat. V kolektivní paměti je třeba napravit některé zamlčované nebo zkreslované skutečnosti – nejdůležitější z nich je pravděpodobně začlenění židovského příběhu do české historie. Židé v první polovině 20. století v Čechách nebyli homogenní skupinou, přesto byla většina z nich asimilována do většinové společnosti. Určení židovské identity je mnohovrstevnaté a komplikované, přesto by jim nemělo být upíráno právo prolnout „jejich“ historický příběh s tím „českým“. Mnoho rodin bylo asimilováno do takové míry, že se cítili být bytostně součástí českého národa – a jejich zařazení mezi židovskou menšinu podle Norimberských zákonů tak pro ně bylo ještě o to více zdrcující. Proto je nutné novou kolektivní paměť budovat tak, aby bylo jasné, že židé byli po staletí součástí českého národa. V případě Šoa toto jejich individuální přesvědčení vystihuje dojemný závěr tragického příběhu rodinného tábora v Auschwitz. Jak uvádí Frankl, v noci z 8. na 9. března 1944, když vězni z rodinného tábora vstupovali do osvětivských krematorií, kromě hatikvy zpívali také československou hymnu (Frankl, 2012, online). Podobné příklady mohou opravdu pomoci pedagogům *„zosobnit historii převedením statistik do příběhu jedinců.“*

Kromě nutnosti pravdivě informovat novou generaci o skutečné pozici židovské menšiny v české společnosti, je výuka o Šoa důležitá ještě z jednoho důvodu. Není to pouze téma historické, ale v situaci rostoucího rasismu a extrémismu se zdá výuka o zločinech spáchaných na židech během druhé světové války aktuálním tématem. Ve vzdělávacím systému je proto výuka o Šoa, resp. o židovské komunitě propojena s výukou o ostatních menšinách. Stejně tak, jako instituce sledované v této práci vytvářejí programy zabývající se osudem židů v období nacismu, jiné organizace sledují podobnou linku u dalších menšin. K tomuto propojení pak nedochází pouze na úrovni škol, ale také přímo v nestátním sektoru – takto spolu na programech spolupracují například Židovské muzeum v Praze a Muzeum romské kultury. Propojení témat židovství, romství, rasismu a extremismu ve výuce má ještě jeden zásadní pozitivní efekt. Pokud se židovská historie a kultura představí žákům v širším kontextu, bude pro ně lépe pochopitelné, že obě komunity mají staletí trvající vztah

k českému prostoru; že nejsou pouze cizím prvkem, ale že se podíleli na historii a kultuře českého národa.

S ohledem na výše zmíněné skutečnosti je jasné, že zodpovědně a srozumitelně vysvětlit celou problematiku žákům v časově omezeném prostoru je náročný úkol. Proto je důležité, aby učitelé měli odbornou podporu. V případě tématu Šoa (a židovské problematiky obecně) jim tuto podporu profesionálně zajišťují například vzdělávací oddělení Památníku Terezín a Židovského muzea.

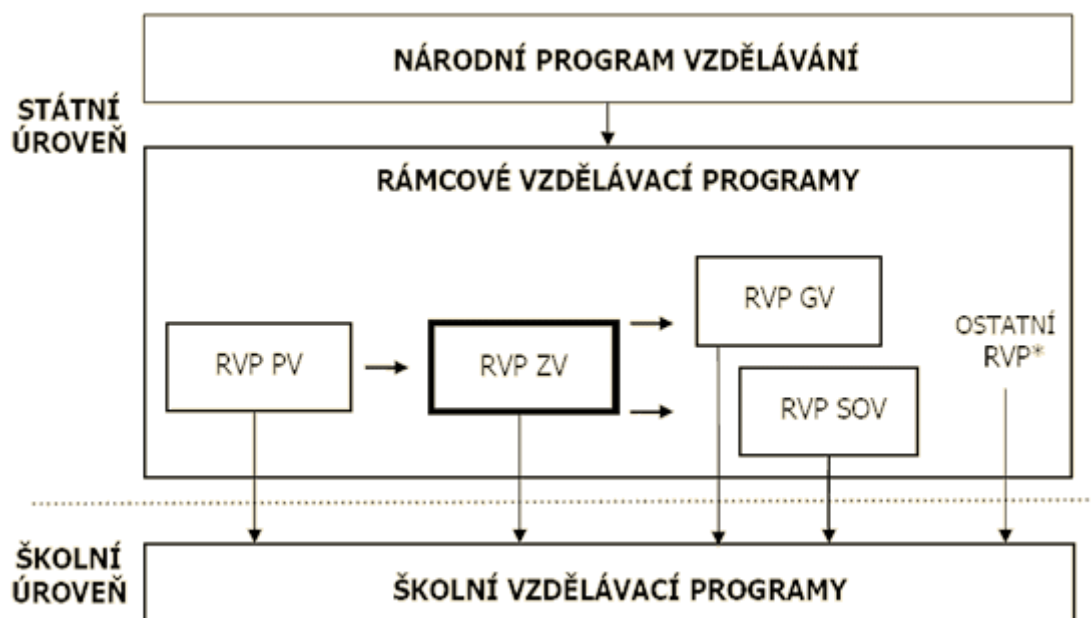
1.4. Rámcové vzdělávací programy a výchova k toleranci

Tyto podpůrné vzdělávací programy však neexistují ve vzduchoprázdnu – v ideálním případě by se měly opírat o vzdělávací strategii ministerstva; v současné době konkrétně o rámcové vzdělávací programy.

V rámci všeobecných reforem proběhla také rozsáhlá a postupná reforma českého školství. Smyslem změn je *„změna cílů a obsahu vzdělávání směrem k utváření a rozvoji životních dovedností (klíčových kompetencí) a k přípravě žáků pro praktický život.“* (Metodický portál RVP – inspirace a zkušenosti učitelů, Kurikulární reforma, online). Tyto reformní snahy během 90. let vyústily v Národní program vzdělávání v ČR, tzv. Bílou knihu. Rámcové vzdělávací programy, resp. jejich používání v praxi, bylo schváleno v roce 2004 tzv. školským zákonem č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělání. (MŠMT: Harmonogram školské reformy, online). Podle materiálů Ministerstva školství rámcové vzdělávací programy na státní úrovni *„zdůrazňují klíčové kompetence, jejich provázanost se vzdělávacím obsahem a uplatnění získaných vědomostí a dovedností v praktickém životě; vycházejí z koncepce celoživotního učení; formulují očekávanou úroveň vzdělání stanovenou pro všechny absolventy jednotlivých etap vzdělávání; podporují pedagogickou autonomii škol a profesní odpovědnost učitelů za výsledky vzdělávání“* (MŠMT: Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, 2007, str. 8). Podpora „pedagogické autonomie“ je vyjádřena druhým stupněm vzdělávací strategie, kterým jsou *„školní vzdělávací programy“*. Ty musejí být vypracovány v každé škole – podle nich se na konkrétních školách realizuje výuka; a podle nich si také rodiče mohou vybírat, kam umístí své dítě. Podle školních vzdělávacích programů se povinně vyučuje od 1. září 2009 na gymnáziích a ostatních středních školách; na základních školách se jimi řídí už o dva roky déle (MŠMT: Harmonogram školské reformy, online).

Schéma vzdělávacího systému v České republice po roce 2009

(MŠMT: Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, 2007, str. 9).

Jak je patrné, v učebních osnovách se už neoperuje pouze se školními předměty – ty stále existují, ale jako součást širšího rámce. Školní předměty se v ministerských materiálech označují jako „vzdělávací obory“, jež jsou rozděleny podle „vzdělávacích oblastí“. Těchto oblastí je celkem devět; každá oblast má určenou svou charakteristiku, cílové zaměření, vzdělávací obsah a očekávané výstupy. Konkrétní učivo potom do jednotlivých předmětů, resp. vzdělávacích oborů, rozdělují sami pedagogové na základě školních vzdělávacích plánů. Záměrem toho rozdělení je podle MŠMT, „aby učitelé při tvorbě školních vzdělávacích programů vzájemně spolupracovali, propojovali vhodná témata společná jednotlivým vzdělávacím oborům a posilovali nepředmětový přístup ke vzdělávání“ (MŠMT: Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, 2007, str. 19).

Vzdělávací obory a oblasti jsou podle materiálů ministerstva školství následující:

Jazyk a jazyková komunikace (*Český jazyk a literatura, Cizí jazyk*)

Matematika a její aplikace (*Matematika a její aplikace*)

Informační a komunikační technologie (*Informační a komunikační technologie*)

Člověk a jeho svět (*Člověk a jeho svět*); pouze pro 1. stupeň

Člověk a společnost (*Dějepis, Výchova k občanství*)

Člověk a příroda (*Fyzika, Chemie, Přírodopis, Zeměpis*)

Umění a kultura (*Hudební výchova, Výtvarná výchova*)

Člověk a zdraví (*Výchova ke zdraví, Tělesná výchova*)

Člověk a svět práce (*Člověk a svět práce*)

Kromě těchto vzdělávacích oborů jsou do systému zařazena také tzv. *průřezová témata* (osobnostní a sociální výchova, výchova demokratického občana, výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, multikulturní výchova, environmentální výchova a mediální výchova).

Do kterých oblastí se tedy dá, na základě výše uvedeného, začlenit téma židovské menšiny v českém prostoru a téma židovských dějin a kultury? Jak bylo uvedeno výše, téma židovství je mnohvrstevnaté a ve školním kurikulu by se mělo objevit na několika místech. Kromě dějepisu lze židovské téma začlenit do výuky také v dalších předmětech zaměřených humanitním směrem: v literatuře, v německém jazyku, nebo v základech společenských věd. Pokud se z židovských témat budeme soustředit pouze na Šoa, největší prostor bude pravděpodobně tomuto tématu vyhrazen ve *vzdělávací oblasti „Člověk a společnost“* a také ve třech průřezových tématech ze šesti. V charakteristikách je u všech oblastí v materiálech ministerstva nějakým způsobem zmíněna tolerance, výchova k ní a utváření pozitivních občanských postojů. V charakteristice oblasti Člověk a společnost se doslova uvádí, že *„důležitou součástí vzdělávání v dané vzdělávací oblasti je prevence rasistických, xenofobních a extrémistických postojů, výchova k toleranci a respektování lidských práv, k rovnosti mužů a žen a výchova k úctě k přírodnímu a kulturnímu prostředí.“* Podle očekávaných výstupů vzdělávacího oboru dějepis (v oddíle „Moderní doba“) žák: *„na příkladech demonstruje zneužití techniky ve světových válkách a jeho důsledky; rozpozná destruktivní sílu totalitarismu a vypjatého nacionalismu; na příkladech vyloží antisemitismus, rasismus a jejich nepřijatelnost z hlediska lidských práv“* (str. 45). Obor „Výchova k občanství“ očekává v oddíle pojmenovaném „Člověk ve společnosti“ následující výstupy: *„žák rozlišuje projevy vlastenectví od projevů nacionalismu; zdůvodní nepřijatelnost vandalského chování a aktivně proti němu vystupuje; objasní potřebu tolerance ve společnosti, respektuje kulturní zvláštnosti i odlišné názory, zájmy, způsoby chování a myšlení lidí, zaujímá tolerantní postoje k menšinám; rozpoznává netolerantní,*

rasistické, xenofobní a extremistické projevy v chování lidí a zaujímá aktivní postoj proti všem projevům lidské nesnášenlivosti“ (str. 46).

Abychom mohli zhodnotit, jak vzdělávací programy sledovaných institucí odpovídají požadavkům českého vzdělávacího systému a do jaké míry podporují pedagogy v jejich práci, musíme si ještě představit poslední složku systému – **průřezová témata**. Materiál ministerstva na str. 88 přímo uvádí, že je možné tato témata „využít jako *integrativní součást vzdělávacího obsahu vyučovacího předmětu nebo v podobě samostatných předmětů, projektů, seminářů, kurzů apod.*“ Průřezová témata se zaměřují na tři tematické oblasti, ve kterých by se žáci měli rozvíjet (osobnostní, sociální a morální). Pro potřeby této práce není nutné se jednotlivým tématům věnovat podrobněji; jejich názvy jsou dostatečně popisné a v podstatě vystihují jejich obsah. Na tomto místě tedy uvedeme pouze kompetence a dovednosti, které by měli žáci v rámci těchto témat získat a které se nějakým způsobem vztahují k problematice Šoa.

Podle materiálů ministerstva tedy slouží průřezová témata k tomu, aby žákům pomohla „*prohloubit vědomosti potřebné k pochopení souvislostí evropských kořenů a kontinuity evropského vývoje a podstaty evropského integračního procesu; překonávat stereotypy a předsudky; utvářet pozitivní postoje k jinakosti a kulturní rozmanitosti.*“ Průřezová témata poskytují žákům „*základní znalosti o různých etnických a kulturních skupinách žijících v české a evropské společnosti; učí přijmout druhého jako jedince se stejnými právy, uvědomovat si, že všechny etnické skupiny a všechny kultury jsou rovnocenné a žádná není nadřazena jiné; rozvíjí schopnost poznávat a tolerovat odlišnosti jiných národnostních, etnických, náboženských, sociálních skupin a spolupracovat s příslušníky odlišných sociokulturních skupin; rozvíjí dovednost rozpoznat projevy rasové nesnášenlivosti a napomáhá prevenci vzniku xenofobie; učí žáky uvědomovat si možné dopady svých verbálních i neverbálních projevů a připravenosti nést odpovědnost za své jednání; poskytuje znalost některých základních pojmů multikulturní terminologie: kultura, etnikum, identita, diskriminace, xenofobie, rasismus, národnost, netolerance aj.; pomáhá žákům prostřednictvím informací vytvářet postoje tolerance a respektu k odlišným sociokulturním skupinám, reflektovat zázemí příslušníků ostatních sociokulturních skupin a uznávat je; vede k angažovanosti při potírání projevů intolerance, xenofobie, diskriminace a rasismu; a učí vnímat sebe sama jako občana, který se aktivně spolupodílí na utváření vztahu společnosti k minoritním skupinám (MŠMT: Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, 2007, str. 90-99).*

Cílem této podkapitoly bylo představit systém českého vzdělávacího systému a jeho vývoj v posledních dvaceti letech. Jak je patrné, strategie ve školství se v posledních dvou dekádách proměnila zásadním způsobem; zodpovědnost za výuku a její obsah se částečně přesunula na nejnižší úroveň, tedy přímo na školy samotné. Tato změna může pozitivně přispět k obsahu a organizaci výuky, dává totiž učitelům možnost „ozvláštnit“ učební osnovy průřezovými tématy. Na druhé straně se zdá, že požadavků na učitele, resp. na množství látky, které musí v průběhu základního vzdělávání s žáky stihnout, je více, než ve zrušeném systému, jenž se řídil osnovami. Další výzvou může pro učitele být (v případech námi výše zmíněných sledovaných předmětů) požadavek ministerstva začleňovat všechna probíraná témata do širšího kontextu. Žáci si mají osvojit schopnost analyzovat a hodnotit informace, měli by se naučit toleranci k odlišnostem, vztahovat historické události na současnost, apod.

Ve formulaci cílů a předpokládaných získaných kompetencí vzdělávacích oblastí a průřezových témat se odráží stav současné moderní společnosti. Důraz je kladen na propojování témat a hledání širších souvislostí. Všudypřítomný je požadavek tolerance k odlišnostem, ať už kulturním nebo náboženským. Rámcové vzdělávací programy také reflektují proměnu mladé generace. Do průřezových témat je kromě multikulturní výchovy zařazena také výchova mediální. Předpokládá se, že žáci ovládají moderní technologie a mají přístup k neomezeným informacím na internetu. To klade na učitele další nároky – v dnešní škole už nestačí využívat k výuce klasické metody, tedy učebnice. Pedagogové by měli být schopni představit probíraná témata žákům za použití nových moderních metod a pomůcek tak, aby probíraná látka byla pro žáky zajímavá nejen obsahem, ale také metodou. S využíváním internetu však přichází další úskalí, neomezenost a neověřitelnost informací. Jelikož moderní technologie a internet se stávají běžnou součástí výuky, je třeba žáky upozornit na to, že informace, které lze najít na internetu, mohou sledovat různé cíle, případně být zcela nepravdivé. Tyto kompetence by si měli žáci osvojit v rámci mediální výchovy; i ve vzdělávací oblasti „Člověk ve společnosti“ se však objevují podobné požadavky. Mezi očekávanými výstupy jsou jmenovány například tyto kompetence: *„žák rozlišuje projevy vlastenectví od projevů nacionalismu; kriticky přistupuje k mediálním informacím, vyjádří svůj postoj k působení propagandy a reklamy na veřejné mínění a chování lidí; rozpoznává netolerantní, rasistické, xenofobní a extremistické projevy*

v chování lidí a zaujímá aktivní postoj proti všem projevům lidské nesnášenlivosti“ (MŠMT: Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, 2007, str. 46). Všechny tyto požadavky je možné přímo vztáhnout také na výuku o Šoa.

Tyto požadavky kladou na učitele nesmírné nároky – nejen, že mají v omezeném čase dostatečně žákům vysvětlit alespoň základní souvislosti tématu, zároveň by téma měli zasadit i do mnohem širšího kontextu výchovy k toleranci a mediální gramotnosti. Vzhledem k výše řečenému je jasné, že učitelé potřebují k tomu, aby mohli zodpovědně a profesionálně plnit svoje úkoly, metodickou podporu. Ta je jim poskytována ze strany ministerstva; v požadavcích rámcových vzdělávacích programů je však přímo uvedeno, že by učitele měli využívat i dalších možností výuky, např. exkurze, semináře, besedy apod. A právě zde se otevírá možnost pro státní i nestátní vzdělávací instituce, muzea a různá sdružení. Na jedné straně je třeba poskytnout pedagogům podporu v oblasti metodiky; dát jim jistotu v tom, jakým způsobem o tématu učit a jaké nejefektivnější postupy a pomůcky používat. Na druhé straně je třeba podpořit učitele nabídkou dalších podpůrných vzdělávacích aktivit, které mohou absolvovat v rámci výuky přímo s dětmi (ať už se jedná o výlety, výstavy, promítání filmů nebo interaktivní dílny).

Ministerstvo pro pedagogy zajišťuje akreditované kurzy a semináře. Vzdělávací oddělení Židovského muzea v Praze i Památníku Terezín podobné kurzy organizují. Kromě akreditovaných kurzů však nabízejí i další aktivity a programy pro děti i pro učitele. V následujících kapitolách si tyto aktivity zaměřené na problematiku Šoa představíme a následně zhodnotíme. Měřítkem tohoto hodnocení bude výše představená koncepce Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

2. ODDĚLENÍ PRO VZDĚLÁVÁNÍ A KULTURU ŽIDOVSKÉHO MUZEA V PRAZE

2.1. Židovské muzeum v Praze

První institucí, které se budeme věnovat, je Židovské muzeum v Praze, respektive jeho Oddělení pro vzdělávání a kulturu. Dějiny Židovského muzea jsou velmi těsně spjaty s existencí židovské komunity v Čechách. Jeho historie se začala psát již v roce 1906, kdy bylo muzeum založeno na popud Salomona Huga Liebena a Augusta Steina (Lieben, 1935, str. 8). Jejich snahou byla záchrana cenných předmětů z pražských synagog. Tyto bohoslužebné předměty měly být z rušených synagog zachráněny a postupně zpřístupněny veřejnosti. Na svých původních místech nemohly nadále zůstat, protože na počátku 20. století probíhala asanace Josefova, jejíž součástí bylo také zboření několika synagog. Temná část historie se začala psát v roce 1942, kdy bylo zřízeno Ústřední židovské muzeum, jehož úkolem bylo shromáždění a evidence zabaveného židovského majetku. Motivace zřizovatelů a pracovníků byly více než rozporuplné; faktem nicméně zůstává, že muzejní sbírky se rozrostly, jak uvádí Rupnow „z původního asi tisíce objektů v roce 1942 až ke 200 000 předmětům, uloženým v osmi budovách a padesáti skladištích na konci války“ (Rupnow, 2000, str. 281).

Vzhledem k nashromážděným předmětům, bylo možno muzeum po skončení války znovuotevřít v rekordně krátkém čase – práce v muzeu byly zahájeny již 13. května 1945 a už 26. června 1946 byla zpřístupněna první expozice (Rupnow, 2000, str. 287). Existence muzea během komunistického režimu byla nicméně problematická a teprve po roce 1989 byl muzeu umožněn svobodný rozvoj. Podle informací na webových stránkách muzea byly „k 1. říjnu 1994 budovy vráceny Židovské obci v Praze a sbírky Federaci židovských obcí ČR a současně vzniklo Židovské muzeum v Praze jako nestátní instituce.“ (Židovské muzeum: Historie muzea, online).

Již 22. září 1994 vzniklo zakladatelskou smlouvou o založení zájmového sdružení právnických osob Židovské muzeum v Praze. Tuto smlouvu uzavřelo Ministerstvo kultury zastoupené tehdejším ministrem Pavlem Tigridem a Federace židovských obcí zastoupená předsedou Jiřím Daníčkem (Zakladatelská smlouva, 1994, str. 1). V textu této smlouvy, stejně jako ve stanovách sdružení, jsou vyjmenovány hlavní úkoly sdružení. Hlavním předmětem činnosti má tedy být „*tvorba, doplňování, odborná správa, shromáždění a*

prezentace sbírek Židovského muzea v Praze a tvorba, doplňování a správa knihovního a archivního fondu, osvětová, publikační, vydavatelská a **vzdělávací činnost** (...). Hlavní činností sdružení je také činnost výzkumná (především základní výzkum, aplikovaný výzkum nebo experimentální vývoj) a **šíření jejich výsledků prostřednictvím výuky, publikování nebo převodu technologií.**¹“ (Stanovy, 2010, str. 1). Vzdělávací aktivity a propagace židovské problematiky tak byly muzeu dány do vínku hned v jeho novodobých počátcích.

2.2. Oddělení pro vzdělávání a kulturu Židovského muzea v Praze

Na konci srpna roku 1996 byla u příležitosti 90. výročí založení muzea zahájena činnost nového oddělení – Vzdělávacího a kulturního centra. To bylo v lednu 2012 přejmenováno na „*Oddělení pro vzdělávání a kulturu*“.² Od samého počátku byla instituce Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy zařazena do soustavy vzdělávacích zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků. V roce 2006 byly služby oddělení rozšířeny o mimopražské pracoviště, první pobočka vzdělávacího oddělení byla otevřena v Brně.

Přestože má oddělení podle poslední výroční zprávy z roku 2011 pouze 7 stálých zaměstnanců v obou pobočkách, daří se mu zajišťovat překvapivě široké spektrum programů a projektů zacílených jak na školní mládež a její pedagogy, tak i na širokou veřejnost. Oddělení pro vzdělávání a kulturu nikde neuvádí oficiální metodiku svých aktivit, ani strategii, kterou se řídí. Na svých webových stránkách pouze obecně uvádí, že se v programech zaměřuje na „*řadu dosud jen okrajově zmíněných témat*“ a že jeho cílem je „*informování veřejnosti o židovských dějinách, kultuře, tradicích a zvycích, zejména v Čechách a na Moravě*“, čímž hodlá „*přispět ke zlepšení atmosféry tolerance vůči odlišnostem*“. Vzhledem k určenému tématu práce nás budou podrobně zajímat pouze programy zaměřené na problematiku Šoa – a právě tyto programy budeme hodnotit podle výše uvedených kritérií. Podle slov vedoucí Oddělení pro vzdělávání a kulturu Mgr. Zuzany Pavlovské, nesleduje oddělení oficiální metodiku uznávané instituce na poli výuky o Šoa Yad Vashem. Podle jejího názoru jsou programy Yad Vashem příliš zaměřené na realitu izraelských dětí a nehodí se pro využití v evropském prostředí. I to je jeden z důvodů, proč Oddělení pro vzdělávání a kulturu vypracovává ke svým projektům metodiky vlastní. Na

¹ Části textu byly zvýrazněny autorem práce.

² Nadále bude používán aktuální název oddělení, pouze v případě přímé citace bude zachována dřívější terminologie.

jejich tvorbě se kromě kmenových zaměstnanců podílejí také externí metodici a v neposlední řadě sami učitelé, kteří jsou při zpracování metodik v poslední době oslovováni jako konzultanti. Touto cestou se vzdělávací oddělení snaží co nejvíce přizpůsobit projekty, programy a semináře potřebám učitelů tak, aby pro ně byly využitelné v praxi.

Pokud bychom uvedli pouze výčet nezasazený do kontextu ostatních aktivit, mohl by tento „seznam“ být matoucí a nepřehledný. Proto jsou vzdělávací aktivity rozděleny podle vhodného klíče tak, aby byla zřetelná koncepce vzdělávacího oddělení. Kritériem rozřazení jednotlivých činností byla v obecné rovině především cílová skupina, pro kterou jsou určeny (děti, učitelé, veřejnost). Ze studia dostupných materiálů vzdělávacího oddělení vyplynulo interní rozřazení aktivit na projekty a programy. „*Programem*“ jsou většinou myšleny konkrétní činnosti, kterým se vzdělávací pracovníci s dětmi věnují (např. přednáška, workshop nebo vzdělávací dílna). „*Projekty*“ jsou potom větší a propracovanější celky, které v sobě zahrnují jednotlivé programy (nejnověji například workshop-program „Ghetto Lodž“ nabízený jako součást projektu „Naši nebo cizí?“).

Vzdělávací aktivity jsou tedy pro potřeby práce rozděleny do tří hlavních celků: pro školy, pro učitele a dlouhodobé projekty. Projekty zařazené do posledně jmenované skupiny v sobě ve většině případů zahrnují aktivity jak pro školáky, tak i pro jejich učitele. Z důvodu přehlednosti byly proto tyto projekty zařazené jako samostatná podkapitola. Pro lepší orientaci ve vzdělávacích aktivitách jsou součástí práce také přehledné tabulky.

2.3. Vzdělávací aktivity pro základní a střední školy

Jak bylo pojednáno v předchozí kapitole, jedním ze záměrů vzdělávacího oddělení je podporovat školy v naplňování rámcových vzdělávacích programů. Přestože tématem této práce je Šoa, aktivity vzdělávacího oddělení postihují oblast mnohem širší. Pro úplnost níže uvádíme tabulku všech aktivit pro žáky základních a středních škol, nicméně další výklad se bude zaměřovat pouze na aktivity vztahující se ke sledované problematice Šoa.

VZDĚLÁVACÍ AKTIVITY PRO ŠKOLY (programy)		
METODA	NÁZEV AKTIVITY	
Seminář	Biblické dějiny Židů	
	Dějiny Židů v Čechách a na Moravě od 10. stol. do současnosti	
	Tradice a zvyky Židů	
	Dějiny antisemitismu	
	Perzekuce českých a moravských Židů za 2. světové války	
	Významné židovské osobnosti v oblasti literatury v kontextu české kultury	
	Izrael včera a dnes	
	Izrael versus Palestiňští Arabové	
Beseda	Beseda s pamětníkem ve škole	
Dílny, workshopy, interaktivní programy	Židovské svátky, životní cyklus, tradice	1. Badatel
		2. Hebrejská abeceda
		3. Golem
		4. Noemova archa
		5. Pesach
		6. Šabat
		7. Chanuka
		8. Purim
		9. Simchat Tora
		10. Židovská svatba
Perzekuce a Šoa	Holocaust v dokumentech	
	Reflexe - viníci, zachránci a ti ostatní	
	Hanin kufřík	
Připomínková akce	Projekt Krokus	
Exkurze (prohlídka židovského města)	součást většiny programů pro školy a dlouhodobých projektů	

Vzdělávací aktivity zaměřené na téma Šoa, kterým se budeme v této podkapitole věnovat podrobněji, jsou následující: semináře *Dějiny antisemitismu*, *Perzekuce českých a moravských Židů za druhé světové války*, debaty s pamětníky; a interaktivní dílny *Holocaust v dokumentech*, *Reflexe*, *Hanin kufřík* a *projekt Krokus*.

2.3.1. Semináře

Vzdělávací oddělení Židovského muzea připravuje pro školní výpravy kromě seminářů na téma zvyků a kultury také témata těsně spjatá s dějinami druhé světové války. Pro žáky základních a středních škol připravuje Vzdělávací oddělení dva semináře zaměřené

na dějiny Šoa: „Dějiny Antisemitismu“ a „Perzekuce českých a moravských Židů za 2. světové války“. Obě aktivity jsou realizovány formou přednášek a jako ostatní přednášky jsou zakončeny prohlídkou expozic Židovského muzea. Podle informací na webových stránkách vzdělávacího oddělení jsou programy zaměřeny na „hledání kořenů tradičního i moderního antisemitismu v Evropě a skutečnosti, které s ním souvisejí; a na dějiny Židů v období 2. světové války s důrazem na Protektorát Čechy a Morava a ghetto Terezín“ (Oddělení pro vzdělávání a kulturu: Program pro základní a střední školy, online).

2.3.2. Besedy s pamětníky

Dalším důležitým nástrojem výuky je zprostředkování setkání s pamětníkem a přeživším Šoa. Tato forma vzdělávání je v určitém ohledu velmi specifická a nenahraditelná. V některých případech může být pro děti těžké vztáhnout se k událostem popisovaným v učebnicích, informace jsou pro ně příliš abstraktní a bezobsažné. Obsah jim může dodat právě přímé setkání s přeživším. Historie se dětem zhmotní v osobě pamětníka a vyprávěné události už najednou nejsou pouze řádky v učebnici, ale stanou se opravdovou realitou.

Se změnou přístupu k přeživším v 60. letech, s tím jak pamětníci sami začali o svých zážitcích otevřeně hovořit, se otevřelo široké pole možností využití jejich vyprávění. Postupně snad každá instituce zabývající se vzděláváním v oblasti dějin Šoa do svých projektů zařadila besedy s pamětníky. Tato setkání tváří v tvář mají potenciál na děti výjimečně zapůsobit (ideálně poté, co absolvovaly nějaký vzdělávací program a orientují se v historickém kontextu). V neposlední řadě mají žáci možnost přímo se zeptat přeživších na to, co je zajímavá a co mohli metodici při přípravě vzdělávacích programů opomenout.

Setkání s pamětníky jsou tedy bez pochyby velmi cennou metodou, kterou samozřejmě využívá i Židovské muzeum. Nicméně i vzdělávací oddělení musí čelit stejnému problému, jako ostatní instituce – demografii pamětníků. S postupem času mohou své zážitky žákům sdělovat již jen pamětníci, kteří byli v době událostí Šoa sami dětmi. To může být v případě vzdělávacích programů pro školy jistou výhodou, nicméně to zužuje úhel pohledu. Tento demografický trend je nicméně nezměnitelným faktem. Instituce proto začaly shromažďovat paměti přeživších formou audiovizuálních nahrávek. Pravděpodobně největší archiv řízených rozhovorů s pamětníky má dnes USC Shoah Foundation - Institute for Visual History and Education. Část archivu je přístupná i českým zájemcům v Centru

vizuální historie Malach. To na svých stránkách uvádí, že nadace shromáždila „v 56 zemích světa téměř 52 000 videosvědectví ve 32 jazycích“ (Centrum vizuální historie Malach, O USC Shoah Foundation, online). Svoji databázi však buduje také Židovské muzeum. Již v roce 1990 muzeum zahájilo projekt „Pamětníci“, jehož cílem je pořizovat audiovizuálních nahrávek přeživších Šoa. V roce 2005 archivovalo muzeum přibližně 1 050 rozhovorů, které je možné využít při výuce (Pavlát, 2005, str. 29).

Ačkoli se tedy také Židovské muzeum snaží připravit na alternativu, kdy nebude možné využít přímého svědectví pamětníků, pokud je to možné, je preferováno přímé setkání přeživších s dětmi. Besedy s pamětníky jsou zařazeny jako jedna z aktivit některých programů realizovaných přímo v Oddělení pro vzdělávání a kulturu. Besedy se však setkávají s velkým ohlasem a proto se vzdělávací oddělení snaží zprostředkovat tuto možnost i školám, které se neúčastní programů v Praze. Zapojením pamětníků do vzdělávacích aktivit oddělení potvrzuje své snahy připravovat své aktivity podle moderních standardů.

2.3.3. Workshopy „Perzekuce a Šoa“

V roce 2003 byly spuštěny 3 různé workshopy pro školáky na téma Šoa. Všechny jsou vypracovány pro starší děti, pro žáky 8. a 9. tříd; a všechny vznikly ve spolupráci s dalšími organizacemi. Prvním z nich je program „**Holocaust v dokumentech**“. Program vznikl ve spolupráci s Domem Konference ve Wannsee. Děti jsou rozděleny do několika skupin a na základě analýzy připravených dokumentů poznávají fáze holocaustu: definice; zbavování práv a majetku; deportace; koncentrace; a fyzická likvidace (Oddělení pro vzdělávání a kulturu: Program pro základní a střední školy, online).

Dalším programem, který vznikl ve spolupráci s Muzeem války v Londýně, je workshop „**Reflexe: viníci, zachránci a ti ostatní**“. Projekt je založen na asociacích a prvním dojmu. Děti dostanou do ruky fotografie různých lidí a jejich úkolem je podle dojmu z tváře na fotografii vymyslet, konkrétní příběh aktéra holocaustu. Až zpětně se žáci dozvědí, zda drží v ruce obrázek vězně nebo vězňatele (Tamtéž, online).

Posledním novým workshopem z této skupiny je program „**Hanin kufřík**“. Vzdělávací aktivita je inspirována stejnojmennou knihou Karen Levinové. „*Žáci a studenti se na základě vlastního pátrání v dokumentech a následné diskuzi s pamětníkem holocaustu*

seznámí s osudy konkrétních rodin z Protektorátu Čechy a Morava za 2. světové války“ (Tamtéž, online).

2.3.4. Projekt Krokus

Na tomto projektu Židovské muzeum pouze spolupracuje, resp. se připojilo k jeho výzvě. Vlastní projekt realizuje irská organizace Holocaust Education Trust Ireland (HETI) a jeho smyslem je udržování povědomí o dětských obětech Šoa a především připomínání této tragické události. Školy, které se do projektu zapojí, vysadí žluté krokusy, které by ideálně měly rozkvést na konci ledna, tedy přibližně v době Mezinárodního dne památky obětí holocaustu. Žlutá barva květin má připomínat žluté Davidovy hvězdy, které židé museli za války nosit na vrchním oděvu. Kromě Irska a Česka se projektu účastní také školy z Bulharska, Chorvatska, Malty a Polska.

K projektu je zpracována metodika pro pedagogy dostupná v jazyce účastnické země. Šestnáctistránkový dokument kromě povinného úvodu do problematiky Šoa zmiňuje také například téma symbolů a symbolických gest. Součástí metodického manuálu je kromě návodu na pěstování krokusů také pracovní list pro děti, návrhy dalších aktivit a návrh reflexe sázení krokusů a s tím spojené symboliky (Projekt Krokus, Metodika pro pedagogy, online). Celý text se nese v duchu výchovy k toleranci a přijímání odlišností. V závěru jsou uvedeny odkazy na webové stránky a interaktivní portály zabývající se Šoa ve výuce. Tímto způsobem tedy projekt Krokus propojuje různé projekty a otevírá učitelům další možnosti. I k tomuto účelu byl založen „Online Krokus klub“. Školy, které se projektu účastní, se mohou zaregistrovat na zabezpečeném online fóru a sdílet své zážitky. Kontaktem se školami v zahraničí, které se také připojily k připomínce obětí Šoa se tak dále rozvíjí idea výchovy k demokracii a toleranci.

Přesto, že se na první pohled může zdát, že je projekt v rámci ostatních aktivit vzdělávacího oddělení pouze okrajovou záležitostí, zapojení do projektu Krokus je významným počinem. Ostatní aktivity oddělení jsou v prvním plánu zaměřeny na výuku, případně podporu pedagogů při výuce. Projekt Krokus však nabízí v jistém smyslu přesah těchto vzdělávacích aktivit. Nejen, že děti a učitelé mají možnost zapojit se do mezinárodního projektu; smyslem projektu Krokus je hlavně připomínání památky židovských obětí. Tím, že je pěstování květin dlouhodobou záležitostí mají učitelé skvělou příležitost se k tématu Šoa nenásilně vracet v průběhu několika týdnů. A tak přestože je

vzdělávací složka jistě důležitá, projekt nabízí především možnost “zpřítomnit“ dětem připomínku událostí Šoa.

2.4. Vzdělávací aktivity pro pedagogy

Jak bylo výše řečeno, druhým pilířem vzdělávacích aktivit jsou programy pro pedagogy. Podle výroční zprávy z roku 2011 se v tomto roce zúčastnilo seminářů téměř 200 českých učitelů (srovnání s ostatními lety v tabulce na straně 48). Vzdělávací oddělení spolupracuje na vzdělávání pedagogů s několika dalšími organizacemi, které se věnují podobným tématům; za všechny jmenujme například Národní institut pro další vzdělávání, Muzeum židovské kultury v Bratislavě nebo Mezinárodní křesťanské velvyslanectví Jeruzalém (ICEJ). Nejužším spolupracovníkem je však pravděpodobně Památník Terezín, s nímž vzdělávací centrum spolupracuje na realizaci semináře „Jak učit o holocaustu“. V tabulce tento seminář uvádíme také u aktivit Židovského muzea, nicméně podrobněji se jím budeme zabývat v kapitole následující. Seminář je totiž rozdělen do dvou částí a větší z nich zajišťuje Památník Terezín; z tohoto důvodu se semináři budeme podrobněji věnovat níže.

VZDĚLÁVACÍ AKTIVITY PRO PEDAGOGY	
Cyklus dvoudenních seminářů: Židé, dějiny a kultura	1. Dějiny Židů
	2. Tradice a zvyky Židů
	3. Holocaust / Šoa
	4. Antisemitismus, stát Izrael a současnost
Seminář pro "pokročilé"	Židé, dějiny a kultura pro "pokročilé"
Třídenní seminář ve spolupráci s Památníkem Terezín	Jak vyučovat o holocaustu - seminář pro učitele

2.4.1. Semináře Židé, dějiny a kultura

Cyklus seminářů s názvem „Židé, dějiny a kultura“ realizuje vzdělávací oddělení Židovského muzea ve spolupráci s Národním institutem pro další vzdělávání. Semináře jsou akreditované Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy. Jsou dlouholetou aktivitou; oddělení vzdělávací cyklus učitelům nabízí již od roku 2001.

Semináře jsou rozděleny do dvou tematických částí ve čtyřech blocích a učitelé si mohou vybrat, do jaké míry se do seminářů zapojí. Podle slov vedoucí Oddělení pro vzdělávání a kulturu Mgr. Pavlovské není podmínkou absolvovat všechny bloky; pokud se však učitelé zúčastní minimálně dvou z nich, mají právo na vystavení certifikátu.

Celý cyklus je rozdělen do dvou částí, každá část obsahuje celodenní seminář. V programu na podzim 2012 jsou semináře prvního bloku naplánovány na říjen (bloky Dějiny Židů a Tradice a zvyky Židů). Druhá část cyklu se koná v listopadu (bloky Holocaust/Šoa a Antisemitismus, Stát Izrael a současnost). Pokud se tedy pedagog rozhodne absolvovat všechny semináře, získá vhled do mnoha témat spojených s židovstvím (první dva semináře se zaměřují na biblické dějiny, dějiny židů v Čechách a na Moravě a na tradice a zvyky). Pro všechny tyto aktivity je využívána metoda přednášek, v jejichž rámci je možné pedagogům předat největší množství informací. Podle vyjádření Mgr. Pavlovské je jedním z cílů těchto seminářů představit témata židovství pedagogům co nejobsáhleji, protože pedagogové jsou si často nejistí, jak o tématu učit. Semináře se proto nevyhýbají ani obtížnému tématu židovské identity; jejich cílem je zvědomit pedagogům skutečnost, která byla v minulosti často přehlížena a zamlčována – že židé byli součástí české společnosti a že se mnozí z nich cítili být Čechy. V druhé části cyklu se témata přednášek zaměřují na perzekuci židů v Čechách a na Moravě v období druhé světové války, na dějiny antisemitismu a moderního Izraele. Přednášky jsou pravděpodobně informačně nejobsáhlejší částí cyklu, nicméně rozhodně ne jedinou.

Celý cyklus je sestaven tak, aby lektoři měli možnost pedagogům nejen představit židovské dějiny v Čechách a způsoby, jak o nich vyučovat, ale také představit další vzdělávací aktivity oddělení. V každém celodenním kurzu tak mají učitelé možnost vyzkoušet si interaktivní dílny a workshopy, které jsou primárně připravovány pro děti. Učitelé workshopy absolvují jako aktivní účastníci. Součástí cyklu jsou kromě dílen a přednášek také beseda s pamětníkem (ve třetím bloku Holocaust/Šoa) a prohlídka židovských památek v Praze. Muzeum se tak snaží nejen učitelům předávat metodiky, ale také je informovat o možnostech multimediálního vyučování ze zdrojů muzea (a materiálech pro učitele bude pojednáno podrobněji níže). Tímto způsobem dává pedagogům další variantu k naplnění požadavků rámcových vzdělávacích programů na multimediální výuku.

Velkou devízou všech programů realizovaných ve vzdělávacím oddělení v Maiselově ulici je možnost prohlídek. Učitelé mají v rámci cyklu těchto čtyř seminářů

možnost navštívit všechny expozice Židovského muzea a nechat se tak dále inspirovat ve výuce. Z hlediska propagace aktivit vzdělávacího oddělení je skvělým tahem zařazení prezentace dlouhodobých projektů do programu seminářů. Učitelé tak získají přehled o tom, jaká další témata mohou žákům prostřednictvím Židovského muzea představit, případně do jakých projektů se mohou žáci přímo aktivně zapojit. Podle vyjádření vedoucí oddělení se tímto způsobem daří budovat pevnou síť úzce spolupracujících škol a nadšených pedagogů, kteří se na programy opakovaně vrací s dalšími ročníky dětí.

2.4.2. Seminář Židé, dějiny a kultura „pro pokročilé“

Na základní cyklus přímo navazuje seminář „Židé, dějiny a kultura pro pokročilé“. Kapacita tohoto semináře je omezena na 40 pedagogů a podmínkou účasti je absolvování alespoň části předchozího cyklu. Tento seminář je realizován jednou ročně, je také akreditován Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy a nabízí učitelům možnost prohloubit si znalosti o následcích Šoa. Obsah tohoto navazujícího semináře není zaměřen přímo na dějiny Šoa, ale spíše na situaci po druhé světové válce. Podle harmonogramu semináře, dostupném na webových stránkách vzdělávacího oddělení, se měli pedagogové „hlouběji seznámit s vývojem židovského osídlení po roce 1945, s historií pražské židovské obce po roce 1989 a shlédnout unikátní výstavu v pražské Jeruzalémské synagoze“ (Oddělení pro vzdělávání a kulturu: Židé, dějiny a kultura pro „pokročilé“, online).

V roli lektorů na letošním dubnovém semináři vystoupili například vedoucí oddělení pro vzdělávání a kulturu Mgr. Zuzana Pavlovská nebo vrchní zemský rabín Karol Efraim Sidon. Zvolená témata jsou pro učitele se zájmem o tuto problematiku jistě poutavá. Nabízí se však otázka, zda již nejsou příliš podrobná? Jelikož čas, který učitelé na vysvětlení událostí druhé světové války mají, je velmi omezený, zdá se dost nepravděpodobné, že by při hodinách zacházeli do takových detailů. Vzhledem k této skutečnosti předpokládáme, že účelem semináře není přímá příprava učitelů na hodinu, ale spíše jejich osobní rozvoj a prohloubení vzdělávání v dané oblasti. Samozřejmě jim absolvování semináře dává oporu pro diskuze s žáky vyšších ročníků a možnost v hodinách zmínit také poválečný vývoj židovské komunity v Čechách. Není však pravděpodobné, že by na takto detailní témata zbyl čas přímo ve výuce. Obsah semináře nicméně naplňuje filosofii Židovského muzea nepředstavovat židy pouze jako oběti nacistické perzekuce. Toto zjednodušování v sobě nese značná úskalí – proto se v podstatě všechny projekty vzdělávacího oddělení snaží

současně s informováním o tragickém osudu židovských obyvatel upozorňovat na to, že židé nebyli jen oběti. A s uvědoměním tohoto faktu seminář pro pokročilé velkou mírou naplňuje tuto ideu.

Je však na místě doplnit, že témata seminářů pro pokročilé se každým rokem mění. V roce 2011 byl hlavním tématem projekt „Děvčata z pokoje č. 28“ a připomínka 70. výročí transportů protektorátních židů do Lodže. Součástí tohoto semináře bylo i představení nově připravovaného projektu a workshopu na téma lodžských transportů.

2.4.3. Materiály pro pedagogy

Oddělení pro vzdělávání a kulturu poskytuje učitelům široké zázemí a velkou podporu, co se týká doplňkových materiálů k výuce. Součástí každého projektu je kromě aktivity zaměřené na školáky vždy také část pro pedagogy. Učitelé dostávají materiály, které vypracovalo vzdělávací oddělení při účasti na projektech a programech. Mohou je využít jak před samotnou aktivitou (například pracovní listy projektu „Neztratit víru...“), tak i pro reflexi po absolvování projektu.

I v případě, že s dětmi pedagogové žádný program nenavštíví, mají možnost si na webových stránkách stáhnout velké množství výukových materiálů. Jsou jim přístupné online – ať už přímo na stránkách Židovského muzea; na stránkách holocaust.cz, jež provozuje Židovské muzeum ve spolupráci s Institutem Tereziánské iniciativy; nebo přímo na stránkách projektů (rozsáhlá metodika a pracovní listy jsou ke stažení například na webových stránkách nového projektu „Naši nebo cizí?“).

MATERIÁLY PRO PEDAGOGY	Dokumentární cyklus	1. díl: Praha
		2. díl: Terezín
		3. díl: Drážd'any - Praha
		4. díl: Kutná Hora - Pacov
		5. díl: Babice - Vranov nad Dyjí
		6. díl: Praha - Karolinum
	DVD/DVD-ROM	Projekt Vzpomínky a zapomínání

	<p>Metodiky k jednotlivým programům a projektům: Naši nebo cizí? – Židé v českém 20. Století Neztratit víru v člověka... - Protektorát očima židovských dětí Anna Franková – Odkaz pro současnost Hanin Kuffík; Holocaust v dokumentech Zmizelí sousedé; a další.</p>
--	--

Jak bude řečeno níže, v kapitole věnované dlouhodobým projektům, ne všechny aktivity, které vzdělávací oddělení žákům a pedagogům poskytuje, pochází z jeho dílny. Například u projektu „Anna Franková – Odkaz pro současnost“ vzdělávací oddělení převzalo hotový projekt, který zpracovaly instituce Anne Frank House a Anne Frank Stichting. Těmto dílčím metodikám a materiálům se budeme věnovat v příslušných částech práce; na tomto místě se zaměříme na materiály zpracované přímo vzdělávacím oddělením, které se nevztahují k žádnému konkrétnímu projektu.

Prvním z těchto podpůrných učebních materiálů pro pedagogy je dokumentární cyklus „Stopy po hvězdách“ režisérky Olgy Struskové. V doprovodném textu na webových stránkách vzdělávacího oddělení je uvedeno, že se tato série krátkých filmů „*zabývá současnými způsoby výuky holocaustu*“ (Oddělení pro vzdělávání a kulturu: Dokumentární cyklus Stopy po hvězdách, online). S tímto tvrzením však nelze souhlasit. Dokumenty nepředstavují způsoby vyučování o Šoa, ve většině případů pouze zachycují výklad pamětníků událostí na místě, kde k nim došlo, případně ve škole. Cyklus má celkem šest dílů, na webu jsou z něho ke zhlédnutí krátké ukázky (každý jednotlivý film trvá 26 minut). Většina ukázek, které jsou přístupny na webu, má podobnou strukturu – školní třída se účastní vzdělávacího programu, ať už prohlídky pražského židovského města nebo Terezína a pamětník nebo průvodce jim vypráví o událostech Šoa. V některých dílech vystupují také pracovníci Židovského muzea a Památníku Terezín, za všechny jmenujme ředitele muzea Lea Pavláta a tehdejší vedoucí vzdělávacího oddělení Památníku Terezín Ludmilu Chládkovou.

Přestože informace obsažené v dokumentu jsou důležité a v okamžiku autentického prožitku jistě byla setkání s pamětníky pro školáky zážitkem, ve formě záznamu sdělení přestává fungovat. Dokument je zpracován sice profesionálně, ale nepoutavě a konvenčně. Výhodou dokumentu může být jeho délka; 26 minut filmu dává pedagogům možnost v hodině shlédnutý dokument také reflektovat. Nicméně se zdá, že toto je jeho jediná výhoda. Celkově vyznívají jednotlivé díly nudně a rozpačitě. Přestože byl materiál natočen

v roce 2006 a v roce 2007 vyšel na DVD, jeho zpracování je zastaralé a pro školáky nudné. Vzdělávací centrum nabízí zaslání dokumentárního cyklu do školy, ale pokud učitelé chtějí ve výuce využít filmové materiály, mohou na webových stránkách institucí spolupracujících s Židovským muzeem najít mnohem lépe zpracované alternativy. Nehledě na to, že popis cyklu je relativně zavádějící – dokumenty se nezabývají novými způsoby výuky o Šoa; kromě informování o tematických výstavách je jedinou moderní metodou, kterou představují, debata s pamětníkem.

Dalším projektem v sekci videomateriálů pro pedagogy je DVD-ROM „Vzpomínky a zapomínání“. Toto výukové DVD je výstupem stejnojmenného projektu. Původní projekt „Vzpomínky a zapomínání“ byl „*zaměřený na proměny zobrazování holocaustu a na možnosti objektivní reflexe jeho událostí prostřednictvím filmů animovaných, dokumentárních a hraných, natočených v různém časovém odstupu od konce druhé světové války*“ (Oddělení pro vzdělávání a kulturu: DVD/DVD-ROM „Vzpomínky a zapomínání“, online). Vyvrcholením tohoto projektu je zmíněné DVD, které obsahuje trojici filmů (polského hraného, polského animovaného a českého dokumentárního). Součástí DVD mají být kromě filmů také bonusy ve formě rozhovorů s tvůrci, dobových fotografií a *brožury „s texty předních odborníků na téma holocaustu v dějinách kinematografie*“. Autorka textu však neměla možnost DVD shlédnout, proto nemůže zhodnotit jeho zpracování a obsahovou stránku.

Na tomto místě by měla zaznít také alespoň zmínka o publikaci „Židé – dějiny a kultura“, kterou vydalo Židovské muzeum v roce 1997 (a v dotisku v roce 2001). Jedná se o útlou knihu, která je schválená Ministerstvem školství a zařazená do seznamu učebnic pro základní a střední školy. Kniha vznikla z podnětu Židovského muzea a „*svou koncepcí i zpracováním vychází z přednáškové činnosti Vzdělávacího a kulturního centra Židovského muzea*“, jak píše v předmluvě ředitel muzea a jeden z příspěvů Leo Pavlát (Sadek a kol., 2001, str. 4). Učebnice, do které přispěli přední čeští judaisté a historikové, si klade za cíl představit vyvážené dějiny židů s důrazem na české prostředí. Vzdělávací oddělení tak nepřispívá k podpoře učitelů pouze formou vzdělávacích programů, ale také nabízí svou verzi informačně vyvážené učebnice.

2.5. Dlouhodobé projekty

Kromě přednášek pro školy a tří interaktivních programů zaměřených na jedno konkrétní téma, jež byly představeny v jedné z předchozích kapitol, realizuje vzdělávací oddělení především dlouhodobé projekty. Ty jsou komplexní a propracované; často v sobě zahrnují několik metod práce a nabízejí žákům možnost, aby se sami aktivně zapojili. Všechny projekty mají dlouhou tradici; nejstarší, který aktivně funguje již dvanáctým rokem, jsou „Zmizelí sousedé“.

Projekty jsou vlajkovou lodí Oddělení pro vzdělání a kulturu; propojují v sobě to nejlepší z metodiky a z informačního obsahu. Obecně se dá říci, že jsou zpracovány tak, že žákům nejenom poskytují informace o židovské historii, ale snaží se využít také moderních postupů a metodik a s jejich pomocí děti zapojit a přimět je k samostatné aktivitě (která se v závěru může také stát součástí projektu). Všechny projekty jsou bez výjimky zaměřeny na Šoa a různé aspekty osudu židovských obětí nacistické perzekuce.

AKTUÁLNÍ DLOUHODOBÉ PROJEKTY	
NÁZEV PROJEKTU	NÁZEV PROGRAMU
Naši nebo cizí?	Workshop: Ghetto Lodž
	Workshop: Uprchlíci
	Téma: Antisemitismus, rasismus a předsudky
	Téma: Náboženská a národní identita
	Téma: Uprchlíci a migrace
	Téma: Lidské chování v době holocaustu
	Téma: Paměť
	PUTOVNÍ VÝSTAVA
Neztratit víru v člověka	ano
Pocta dětským obětem holocaustu	ano
Zmizelí sousedé	ano
Anna Franková	ano
	The American Jewish Joint Distribution Comitee
	Nalezené tváře - vzpomínka na oběti holocaustu v dokumentech a fotografiích
	Příběh dětí - kresby dětí z terezínského ghetta
	Děvčata z pokoje č. 28, L 410, Terezín
	Muž, který si nedal pokoj - Příběh Josefa Poláka (1886-1945)

2.5.1. *Zmizelí sousedé*

Nejstarším dlouhodobým projektem jsou „Zmizelí sousedé“. Projekt byl spuštěn již v roce 2000. Impulzem pro vytvoření tohoto projektu byla konference Fenomén holocaust, která se konala v Praze v roce 1999; o rok později nad projektem převzal záštitu tehdejší prezident Václav Havel a MŠMT a ještě v tom samém roce byl vydán první sborník (Marxová, 2002b, str. 17).

Idea projektu je jednoduchá a přitom nesmírně působivá – děti ve věku od 12 do 18 let mají s malou pomocí učitelů a pracovníků vzdělávacího oddělení pátrat po lidech, kteří žili v jejich obci před druhou světovou válkou. Dá se říci, že z projektu se stal fenomén svého druhu; k původním dvanácti informačním panelům v roce 2003 se přidávají stále další.

Smyslem projektu je mimo jiné zpřítomnit žákům existenci židovské komunity v českém prostoru. V okamžiku, kdy se žáci vydají po stopách svých sousedů a spolužáků zmizelých ve víru druhé světové války, stávají se nejen pasivními příjemci informací, ale také spolutvůrci nového příběhu. Pracovníci vzdělávacího centra jim poskytnou jen základní informace týkající se metodiky a požadovaných výstupů – na badatelskou cestu se poté děti vydávají samy, jen s pomocí svých pedagogů. Projekt je nejen dokumentační, ale z části také literární. Děti na konci svého bádání příběh zmizelých sousedů zpracují k publikaci. Publikace výstupů projektu se měnila v čase – prvních sedm příběhů bylo v roce 2000 vydáno ve sborníku, následoval filmový dokument, putovní výstava, webové stránky projektu; a v současnosti i webové stránky jednotlivých příběhů, které vytvořili sami badatelé.

V čem tedy spočívá největší přínos projektu? Jak bylo zmíněno dříve, Židovské muzeum si klade za cíl publikační, vydavatelskou, osvětovou a výzkumnou činnost a šíření výsledků tohoto výzkumu prostřednictvím výuky. Projekt „Zmizelí sousedé“ v sobě nenásilně propojuje všechny tyto složky. Děti mají šanci prohledat školní archivy a různé historické dokumenty, které se jim podaří získat; pohovořit si s pamětníky; zjistit, jak fungují archivy; nahlédnout do transportních listin uložených v archivu Židovského muzea; navštívit místa spojená s židovskou historií jejich města apod. Dalším důležitým aspektem projektu je vlastní autorství. Děti jsou nejen „historiky“ a badateli, ale také tvůrci konečné podoby výstupu svého pátrání, ať už se jedná o panel výstavy nebo webovou stránku. Žáci

tak mají možnost vytvořit si se zmizelým sousedem jakýsi „osobní vztah“, i přes hradbu více než půl století. V tomto aspektu se zcela naplňuje záměr Židovského muzea představovat židovské dějiny jako integrální součást dějin českých. V průběhu svého výzkumu se děti přesvědčí o míře asimilace svých židovských spolužáků a sousedů. Zjištěné skutečnosti jistě nutí malé badatele k přemýšlení a kladení dalších otázek. V průběhu projektu tak děti nezískají pouze gramotnost literární nutnou k formulaci výstupů projektu, ale především schopnost analýzy a hledání podobností.

V tomto smyslu projekt beze zbytku odpovídá na požadavky MŠMT a Rámcových vzdělávacích programů. Žáci si nejen osvojují „tvrdá data“ a obecné informace o událostech Šoa, ale také se seznamují s historií svého regionu. Tímto plní jeden z cílů vzdělávací oblasti Člověk a společnost. Do projektu se mohou zapojit jak jednotlivci, tak i skupiny. V případě skupinové práce mají žáci možnost získat další kompetence, např. schopnost práce v týmu, rozvržení úkolů, plánování apod. Všechny aktivity malých badatelů by měly ve výsledku směřovat k vytvoření prezentace výsledků výzkumu.

Jak bylo řečeno, způsob prezentace se za více než desetiletou existenci projektu přizpůsobil moderním trendům. Na počátku byla fyzická prezentace formou informačních, graficky sjednocených panelů, ze kterých se stala putovní výstava. Těchto panelů bylo na počátku pouze 12; v roce 2006 jich už bylo 20 ve formě lehce manipulovatelného formátu roll-up; v současnosti jsou k dispozici celkem 4 verze putovní výstavy. Postupně se prezentace přenášela stále více na webové stránky. V současnosti je standardem vytvoření také webové prezentace výsledků bádání. Tyto stránky jsou propojeny jak s kmenovou stránkou projektu, tak i se školním webem; povědomí o projektu a jeho výsledcích se tak stále zvětšuje. Dalším pozitivem internetové prezentace je větší prostor. Děti mají možnost uvést více detailů, fotografií a vlastní reflexe, než by se vešlo na výstavní panely.

Projekt „Zmizelí sousedé“ je dobrým příkladem flexibility ve zpracování výsledků dlouholetého projektu. Na počátku se počítalo pouze s panely, které budou putovat po školách jako výstava. Postupně se však zrodila druhá fáze projektu – **Pocta dětským obětem holocaustu**. Ta byla pod záštitou Senátu Parlamentu České Republiky a Magistrátu hlavního města Prahy a ve spolupráci s občanským sdružením Zapomenutí, vyhlášena oficiálně 14. června 2005 (Zmizelí sousedé, nečíslováno). Pocta dětským obětem je ve své podstatě volnější adaptací původního projektu s přísněji určeným tématem. Zatímco v rámci

projektu „Zmizelí sousedé“ děti pátrají po osudech židů žijících v jejich městě nebo blízkém okolí; „Pocta dětským obětem holocaustu“ se zaměřuje pouze na životní osudy židovských dětí, které chodily do stejné školy jako autor prezentace. V tomto smyslu tedy badatel může nalézt ještě o něco bližší vztah k tématu Šoa, jelikož pátrá v podstatě po svých vrstevnících, po spolužácích, kteří „zmizeli“ v období protektorátu. Jedním z výstupů této části projektu jsou panely, které dále putují jako výstava po dalších školách. Původně bylo takto používáno 7 panelů, postupně však přibylo dalších 14 (Zmizelí sousedé: O projektu, online). Projekt „Zmizelí sousedé“ i jeho pokračování se tak zdají být pro děti zajímavou alternativou ke školní výuce.

2.5.2. Neztratit víru v člověka... Protektorát očima židovských dětí

Dalším projektem, který míří zároveň na žáky i jejich učitele je projekt „Neztratit víru v člověka...“. Tentokrát se nepracuje s přímou aktivní účastí žáků; formátem projektu je putovní výstava, která představuje školáků osudy šesti dětí židovského původu a jejich rodin v době Šoa a také v době poválečné. Na dvaceti panelech mají děti možnost seznámit se s osudy jejich vrstevníků, které nějakým způsobem zasáhly události druhé světové války a kteří na vlastní kůži zažili následky své (židovské) rodinné historie. Informační obsah výstavy se nezaměřuje pouze na mikrohistorii, tedy osudy jednotlivých dětí, ale jejich příběhy zasazuje do kontextu obecné historie Protektorátu a poválečného Československa.

Podle informací na webových stránkách projektu výstava od svého prvního uvedení v roce 2006 do současnosti putovala po 58 muzeích, školách a dalších institucích. Výstava je rozdělena do pěti barevně odlišených celků, přičemž každá barva doprovází příběh jednoho dítěte. Kromě zastřešujícího tématu Šoa je všem panelům společná také koncepce – v co největší možné míře nechávají „promlouvat“ samotné děti; výstava využívá autentických dokumentů; deníků; kreseb, které děti vytvářely v Terezíně; úryvků korespondence. Tyto ryze osobní informace jsou doplněny textem, který zařazuje dětské vyprávění do historických souvislostí. Součástí panelů je také časová osa, na které jsou kromě událostí „velké“ historie vyznačeny také přelomové okamžiky v životě dětí. Panely jsou doplněny také reprodukcemi dobových dokumentů, fotografií a map.

Celá koncepce výstavy je působivá především proto, že o událostech Šoa nepodává pouze suchý faktický výklad, ale snaží se děti vtáhnout do příběhu skrze asociace a osobní zkušenost. Žáci tak mají možné lépe se vcítit do pocitů dětí, které byly přibližně stejně staré

a které vtáhl vír válečných událostí. Často tragické osudy dětí však nejsou prezentovány jednostranně; židovské děti nejsou vykreslovány pouze jako oběti, právě naopak. Výstava se snaží podat vyvážený pohled na komplikovanou problematiku židovské identity, rozdílných osudů během války i v době poválečné. Realitu Protektorátu dnešním školákům přibližují Petr Ginz, Martin Glas, Alice Justitzová, Eva Löwidtová, Pavel Werner a Růženka Friedová – a jejich osudy i rodinné zázemí snad nemohly být rozdílnější. Na relativně malém prostoru se tvůrcům výstavy podařilo alespoň zmínit všechny důležité aspekty týkající se válečných událostí, cesty k nim i jejich následků. Výstava tak prostřednictvím vybraných dětí informuje školáky o rozdílnosti rodinného zázemí a stupně asimilace; některé děti byly odeslány transportem do Terezína a potom dále na východ; naproti tomu Alice byla rodiči poslána s pomocí Nicolase Wintona do Anglie; děti mluví o podmínkách v Terezíně a Auschwitz; jedno z dětí prožilo půlrok v rodinném táboře v Auschwitz a dočkalo se konce války; výstava zmiňuje pochody smrti; repatriaci do Československa i rozmanitost poválečných osudů – některé děti zůstaly ve své rodné zemi, jiné odešly do Izraele.

V tomto osobním přístupu naplňuje výstava koncepci vzdělávacího oddělení Yad Vashem, které doporučuje *„uvést historii holocaustu do kontextu; zosobnit historii převedením statistik do příběhu jednotlivců; a používat výpověď svědka holocaustu, aby studenti považovali tuto část historie za „skutečnější“* (Task Force for International Cooperation on Holocaust, Education, Remembrance and Research: Jak vyučovat ve školách o Holocaustu, online). Představení hrůz Šoa očima vrstevníků je působivý způsob, jak oslovit dnešní školáky.

Bylo sice řečeno, že tento projekt je z hlediska zapojení dětí pasivnější, než „Zmizelí sousedé“, to však neznamená, že by celý projekt spočíval pouze ve čtení informačních panelů. Projekt má ještě metodickou rovinu, zamýšlenou jako podpora pro učitele. Na webu mají učitelé možnost stáhnout si a ve výuce použít širokou škálu doprovodných materiálů. Nejen, že si mohou vytisknout zpracované texty na téma dějin židů v Čechách a na Moravě, historii Šoa, nebo dějin antisemitismu. V sekci „Dokumenty“ na webové stránce projektu mají přístup k unikátním dokumentům a fotografiím vztahujícím se k perzekuci židů v Protektorátu (většinou z archivu Židovského muzea). Kromě reprodukcí autentických dokumentů (například legitimace nebo registračního lístku k transportu) a ikonických fotografií (průchod transportu Bohušovicemi) si pedagogové mohou také prohlédnout a případně začlenit do výuky seznam zákazů a omezení pro židy žijící v Protektorátu. Tento

relativně jednoduchý dokument skvěle doplňuje pocit, který se celá výstava snaží navodit. Pouhý výčet omezení, bez dalšího komentáře je více než působivý a při správném využití v hodině má jistě potenciál zanechat v žácích silný dojem. Soupis zákazů může dětem pomoci lépe zpřítomnit realitu dětí, jejichž osudy sledují prostřednictvím výstavy. Zákazy postihují oblasti všedního života a někdy působí téměř anekdotickým dojmem. V textu je například možné najít zákaz chování holubů a jízdy na parnicích z července 1940, zákaz rybaření, přístupu do pražských lesů nebo zákazy odběru holicího mýdla, jablek a cibule (Neztratit víru v člověka...: Protižidovské zákazy 1939-41, online). Na těchto triviálních omezeních se však dobře ilustruje postupná plíživá perzekuce a lépe se tak hledá paralela s dnešní realitou (podle požadavku Rámcových vzdělávacích programů). Z psychologického hlediska je tedy využití dětských vypravěčů v roli průvodců výborným tahem, protože jejich prostřednictvím mají dnešní školáci možnost lépe se k uváděným situacím vztáhnout.

Toto osobní zapojení mohou pedagogové ještě umocnit použitím připravených doprovodných metodik, jež jsou také k dispozici na webu projektu. Učitelé se mohou nechat inspirovat jak oficiálními metodikami z dílny vzdělávacího oddělení, tak i nápady svých kolegů, kteří pracovní listy zpracovali v rámci workshopu. Metodika vzdělávacího oddělení doporučuje učitelům začít s definicí pojmu „diskriminace“ metodou skupinového brainstormingu. Následně mohou učitelé využít pracovních listů. Ty kladou dětem kromě základních otázek vztahujících se k výstavě (jméno dítěte, místo narození, osudy za druhé světové války) otázky mnohem záludnější a komplikovanější. Otázky jsou často záměrně formulovány tak, že se ptají na subjektivní pocity žáků například, *„Která nařízení omezující život židů v Protektorátu považují za nejhorší a proč?“* Jiné otázky se dotýkají složitých témat, například: *„Jak se mohli lidé nechat takto ovlivnit a dívat se na všechno, co se kolem nich dělo, bez jakéhokoli zásahu? Našly se na této výstavě nějaké příklady lidí, kteří se pokusili tomuto zlu postavit a udělali něco pro záchranu obětí holocaustu? Setkali jste se někdy s rasismem? Jakou roli jste zaujali?“* (Neztratit víru v člověka...: Metodika pro práci s výstavou, online). Přestože se některé otázky zdají být návodné, poskytují dobrý prostor k následné diskuzi. Na základě prezentace a následné diskuze nad odpověďmi dětí, je možné více se dotknout témat, jako jsou Spravedliví mezi národy, osobní zodpovědnost za události Šoa v případě „obyčejných lidí“ a v neposlední řadě téma rasismu a netolerance. Jestliže koncepce výstavy konvenuje se strategií vzdělávacího centra Yad Vashem, metodický materiál pro učitele dává možnost splnit některé cíle rámcových vzdělávacích

programů. Vzdělávací oddělení nabízí také možnost zapůjčení filmů, které byly promítány během úvodní výstavy nebo zprostředkování besedy s pamětníkem. Muzea a školy, které si výstavu zapůjčí tak mají možnost ještě dále pracovat se zážitky, které si děti z výstavy odnesou a ještě více prohlubovat jejich znalosti o Šoa.

2.5.3. Anna Franková – Odkaz pro současnost

Ve stejném roce jako „Neztratit víru...“ byl spuštěn také projekt „Anna Franková“. Předpokládáme, že tento souběh takto rozsáhlých aktivit byl možný především proto, že se pracovníci vzdělávacího oddělení metodicky podíleli pouze na jedné z výstav. Židovské muzeum v případě putovní výstavy „Anna Franková“ funguje pouze jako koordinátor; výstava samotná je dílem nizozemské organizace Anne Frank House.

Příběh Anne Frankové, jejího skrývání v domě na ulici Prinsengracht, prozrazení a odvezení rodiny do sběrného tábora Westerbok a následně do Bergen-Belsen a především Annin deník, který si psala během tajného pobytu v úkrytu za knihovnou – to jsou skutečnosti, které jsou v angloamerickém světě známé každému školákovi. Annin příběh se stal součástí všeobecného přehledu a její deník povinnou literaturou. Anne Frank zprostředkovává anglicky mluvícím dětem kontakt s realitou všedního dne; v určitém slova smyslu se dá říci, že se pro ně stala zosobněním holocaustu. V českém prostředí není její deník takovým kánonem, výstava, resp. projekt, ke kterému se připojilo i vzdělávací oddělení Židovského muzea proto míří trochu jiným směrem. Cílem výstavy není představit životní dílo Anne, ale *„podnítit návštěvníky k tomu, aby se zamysleli nad významem tolerance, lidských práv a demokracie v dnešním světě. (...) Výstava se snaží vést návštěvníky k zamyšlení nad tím, v čem tkví podobnost a rozdíly mezi událostmi, jako byla druhá světová válka a holocaust, a situací v dnešním světě“* (leták „Vzdělávací a kulturní centrum Židovského muzea v Praze“, nečíslováno).

Více než na literárněvědnou případně striktně historickou stránku věci se výstava a na ní navázané aktivity soustředí na otázky tolerance, diskriminace a respektu k odlišnostem ve společnosti. Jako u ostatních výstav je i tato doplněna dalšími aktivitami a materiály, které mohou učitelé při hodinách využít. Vzdělávací oddělení tak například nabízí k zapůjčení dokumentární film o životě Anny a její rodiny. Kromě průvodního letáčku z dílny Židovského muzea však mohou pedagogové (a také děti) využít hlavně obsáhlého webu, jehož českou verzi připravila Tereziánská iniciativa. Stránka obsahuje mnoho

dokumentů; nabízí žákům pomoc s přípravou referátu; a kromě tématu Anny se věnuje také obecným dějinám druhé světové války a Šoa. Protože však tato webová prezentace není dílem oddělení pro vzdělání a kulturu Židovského muzea, nebudeme se jí zde podrobněji zabývat.

Putovní výstava „Anna Franková – Odkaz pro současnost“ podle informací na webu Židovského muzea od listopadu 2008 navštívila již 34 škol. Putovní výstava není tak interaktivní jako předchozí projekt „Neztratit víru...“ Samotná výstava je v koncepci pojímána spíše jako úvod do problematiky a příležitost k širší debatě o tématu. Tento předpoklad potvrzují rozsáhlé webové stránky, které však nejsou funkčně propojeny s výstavou, jako je tomu v případě „Zmizelých sousedů“ nebo projektu „Neztratit víru“.

2.5.4. Naši nebo cizí? – Židé v českém 20. století

„Naši nebo cizí?“ je název nejnovějšího projektu Oddělení pro vzdělávání a kulturu Židovského muzea. Vzhledem ke všem výše popsaným vzdělávacím aktivitám jak pro děti, tak i pro učitele, se dá říci, že nový projekt v sobě spojuje to nejlepší z toho, co může vzdělávací oddělení nabídnout. Plánovaný projekt je velmi rozsáhlý, zatím je ho připravena k realizaci jen část. Z návrhu konečné podoby projektu je však jasné, že projekt „Naši nebo cizí?“ profesionálně propojuje všechny činnosti a metody, které byly až dosud používány odděleně. V rámci projektu bude nabízena série workshopů pro žáky 8. a 9. tříd a studenty středních škol; vzdělávací semináře pro učitele (přednáškové i interaktivní); metodické materiály pro učitele; a bude také realizována tzv. Focus skupina projektu.

Cílem projektu je, jak je již patrné z názvu, otevřít téma židovské identity a bojovat proti představě vyčleňování židů ze společnosti. Podle slov vedoucí oddělení a průvodního textu na webových stránkách je hlavní metou projektu snaha o to, aby *„židovské dějiny nebyly redukovány pouze na předsudky ze strany nežidovské menšiny, na projevy antisemitismu a na holocaust a abychom neukazovali příslušníky židovské menšiny pouze jako pasivní oběti pronásledování. Velký důraz budeme klást na vyprávění dějin „zezdola“, skrze příběhy jednotlivých a běžných lidí, s důrazem na každodennost a střetávání a kulturní výměnu mezi Židy a nežidy“* (Naši nebo cizí?: Cíle projektu podrobně, online). Z celé koncepce projektu je jasně vidět snaha o propracovanou podporu pro učitele a příprava profesionálních doplňkových výukových materiálů pro školy. Záměr projektu i vybraná témata sledují rámcové vzdělávací programy – kromě samozřejmých faktických vědomostí

napomáhá projekt také s naplňováním očekávaných výstupů tematického celku Moderní doba a především výstupů průřezových témat.

Formulace cílů a celé vyznění projektu je skvělým příkladem současného trendu. Vzdělávání v oblasti Šoa se již nesoustředí pouze na předávání faktických informací o této historické události, ale snaží se událost vztáhnout k současnosti. Téma perzekuce židů během druhé světové války je proto často spojováno s tématem perzekuce jiných menšin, diskriminace, rasismu a xenofobie v dnešní společnosti. Otázka „Naši nebo cizí?“ v názvu projektu tak odkazuje i k tomuto problému. Naráží na to, že i když se židé mohli před druhou světovou válkou cítit jako „naši“, přesto byli na základě určitých kritérií označeni za „cizí“. I samotný název projektu tedy odkazuje k jednomu z cílů, boji proti diskriminaci; snaží se upozornit na to, že i dnes na českém prostoru žijí skupiny, které by podle vhodně vybraných kritérií mohly také být označeny za „cizí“. Klíčem k boji s tendencemi k rasismu, antisemitismu a xenofobii, které se objevují ve společnosti, je vysvětlování a pochopení historických kořenů těchto směrů.

Jak bylo řečeno, jedním z cílů projektu je poskytnout učitelům dobře zpracované materiály na téma židů v Čechách ve 20. století. Projekt v sobě zahrnuje pět tematických okruhů: *Antisemitismus, rasismus a předsudky*; *Náboženská a národní identita*; *Uprchlíci a migrace*; *Lidské chování v době holocaustu*; a *Paměť*. Tyto okruhy jsou rozpracovány do metodických materiálů připravených pro pedagogy k okamžitému použití. Metodických materiálů je zatím připraveno celkem devět a jejich témata jsou následující:

PROJEKT	TEMATICKÝ OKRUH	METODIKA
Naši nebo cizí? - Židé v českém 20. století	Uprchlíci a migrace	"Ničí lidé" - Vyhnanci z Burgenlandu "Obtížné cizinky"
	Antisemitismus, rasismus a předsudky	Nebezpečné obrázky Masaryk a Hilsneriáda
	Náboženská a národní identita	"Kde domov můj?"
	Lidské chování v době holocaustu	Protižidovské zákony a nařízení Židům vstup zakázán Přestat být lidmi
	Paměť	Příprava besedy s pamětníkem

Z důvodu zachování rozsahu práce se nebudeme podrobně zabývat všemi metodikami, zaměříme se pouze na jejich společné znaky. Všechny konkrétní informace

uvedené níže jsou citovány z materiálů dostupných na webových stránkách projektu (Naši nebo cizí?: Metodické materiály projektu, online).

Jak již z názvů metodik vyplývá, témata jsou poměrně obsáhlá a také detailní, záměrně jdou do větší hloubky, než základní učební osnovy školských vzdělávacích programů. Všechny metodiky jsou uvedeny citátem, vztahujícím se k tématu a který následný text doporučuje zapojit do hodiny. Dále následují klíčové otázky, které soustředí pozornost žáků na hlavní problémy a nejdůležitější aspekty probírané látky. Formulace otázek se velmi liší – některé z nich se ptají na konkrétní věci (např. *Kdo má odpovědnost za uprchlíky a vyhnance? Jak na sebe vzájemně hleděli židé z Československa a židé z Polska, kteří se v ghettech setkali?*). Jiné otázky jsou spíše filosofické (*Co je to bezpráví? Co je to lidská důstojnost?*). Každé téma má svůj úvod, který dává probírané téma do historického kontextu. Závěrečnou částí textu jsou pracovní materiály a samotná metodika.

Pracovní materiály a poznámky k jejich používání v metodické části jsou pravděpodobně nejsilnějšími stránkami této části projektu. Vybrané materiály se nejen vztahují k probíranému tématu, ale mají velké ambice žáky opravdu zaujmout. Nejsou to jen suché statistiky nebo například reprodukce transportních seznamů, které se někdy objevují v učebnicích. Pracovní materiály jsou předkládány v různých podobách; zařazeny jsou jak dobové obrazové reprodukce, tak i úryvky z různých beletristických děl a vzpomínek pamětníků nebo fotokopie originálních dokumentů. Za všechny uvedme například pracovní materiál k tématu „Židům vstup zakázán“. Jednou ze čtyř fotokopií je také archivní dokument z pražského policejního archivu ze 40. let. Jedná se o odvolání Josefy Eckateinové proti uložené pokutě šest tisíc korun za porušení zákazu vstupu neárijce do kavárny z března roku 1941. Josefa ve svém odvolání vysvětluje, že nařízení porušit nechtěla, ale protože má onemocnění močového měchýře, byla nucena využít toaletu v kavárně Reunion na Národní třídě. Na první pohled se může zdát, že vybraný dokument je trochu kuriózní, je zde však vidět snaha žáky zaujmout a přes lehce kontroverzní obsah je přivést k zamyšlení nad podstatou věci (v metodice k tomuto pracovnímu listu se žáci skrze společnou diskuzi a reflexi zamýšlejí nad termínem „ghetto bez zdí“ a nad smyslem a účelem protizidovských opatření). Výběr materiálů do pracovních listů tedy, co se zajímavosti týká, zdaleka převyšuje obvyklý průměr podobných školních materiálů.

Metodická část obsahuje pokyny pro učitele k nejvhodnějšímu využití předkládaných materiálů a tipy na vytvoření koncepce hodiny. Metodiky vyzývají učitele k používání neotřelých metod. Kromě obvyklých diskuzí nad tématem je například

pedagogům doporučeno využít písemnou formu reflexe; pro rekonstrukci událostí použít formu komiksu, scénáře nebo krátkého filmu; komentované četní (o problému se diskutuje již během čtení studijních textů). Dalšími doporučovanými metodami je například kreslení piktogramů protižidovských nařízeních; využití osobních deníků žáků; analýza dokumentů a následná fabulace (žáci se mají pokusit odhadnout, jak popisovaná situace dopadla); nebo vytváření grafického diagramu identity. V metodické části jsou také uvedeny odkazy na různé další online materiály, organizace a dokumenty, které mohou učitelé do výuky ještě zařadit. Zpracování metodik se zdá být bez chyby; jediným úskalím by snad mohla být časová náročnost. Vzhledem k časové dotaci 45 minut na jednu vyučovací hodinu na většině škol může hrozit, že se celé téma nevejde do jedné hodiny. Tato výtky však míří spíše než na pracovníky vzdělávacího oddělení na pedagogy samotné. Podklady mají připraveny profesionálně a záleží do značné míry na nich, jak se jim podaří hodinu zorganizovat.

Aby si byli učitelé jistí, jak s materiály správně pracovat, vzdělávací oddělení připravilo sérii seminářů pro učitele zaměřených na představení vypracovaných materiálů. Tyto semináře mají dvojí podobu – učitelé mohou zvolit jednodenní přednáškovou nebo třídenní interaktivní verzi. Přednáškové semináře jsou zaměřeny na konkrétní témata a odborníci z různých vědeckých institucí představují učitelům nejnovější trendy v této oblasti. Na školní rok 2012/2013 je těchto seminářů naplánováno celkem pět. Zabývat se budou tématy *Antisemitismus jako součást českých dějin*; *Antisemitismus 50. let – 60. výročí procesu se Slánským*; *Pomoc diskriminovaným – Spravedliví mezi národy*; *Terezínský rodinný tábor*; a *Téma identity, německy mluvící Židé* (Naši nebo cizí?: Semináře pro učitele, online). Jak je z výběru témat patrné, nevyhýbá se oddělení pro vzdělávání ani kontroverzním a přehlíženým tématům.

Třídenní semináře mají formu workshopů a interaktivních dílen. Učitelé nejsou jen v pozici příjemců informací, ale dostanou si možnost vyzkoušet si i pozici studentů. „*Pod vedením zkušených lektorů si sami stanou žáky a studenty, kteří se budou s pomocí těchto materiálů vzdělávat. Semináře budou vystavěny na principu moderních vzdělávacích programů, jako jsou například (...) osobnostní a sociální výchova, či multikulturní výchova, snažících se o užší a životnější propojení výuky moderních dějin s životem v současném světě*“ (Tamtéž, online). Jako inspirace projektu „Naši nebo cizí?“ jsou uváděny vzdělávací programy Tváří v tvář historii, projekty občanského sdružení Kritické myšlení a neziskové organizace Centropa, na které jsou v textu uvedeny i webové adresy. Na zpracování

projektu „Naši nebo cizí?“ je vidět opravdová snaha přiblížit se učitelům. Třídenní interaktivní semináře se nekonají jen v Praze, jak je pro projekty Židovského muzea obvyklé, ale po celé republice. U pražských seminářů a programů bývá pevnou součástí také prohlídka pražského židovského města. U seminářů, které se budou konat v Liberci, Českých Budějovicích, Olomouci a Plzni je místo prohlídky na program zařazena video projekce nebo beseda s pamětníkem.

Kromě přípravy metodik pro pedagogy jsou neméně důležitou součástí projektu workshopy pro žáky osmých a devátých tříd. Metodická podpora dává učitelům možnost, aby si sami připravili hodinu na dané téma. Oddělení pro vzdělávání jim však také nabízí možnost účasti na workshopu přímo ve vzdělávacím oddělení. V současnosti jsou připraveny dva interaktivní semináře: „Ghetto Lodž“ a „Uprchlíci“. Program Ghetto Lodž je programovou realizací strategie Židovského muzea informovat veřejnost také o méně známých aspektech Šoa. Podle informací na webových stránkách projektu se žáci a studenti *„na základě archivních dokumentů, fotografií a vzpomínek přeživších seznámí s historií ghetta v Lodži a s osudy protektorátních Židů, kteří tam byli deportováni v říjnu a listopadu 1941. (...) Program zahajujeme k 70. výročí začátku systematických deportací českých Židů“* (Naši nebo cizí?: Workshop Ghetto Lodž, online). Do programu je i tentokrát zapojena prohlídka památek pražského židovského města, jak je u programů obvyklé. Kromě návštěvy Pinkasovy a Staronové synagogy je však tentokrát do prohlídky tematicky přidána také návštěva míst, kde jsou umístěny Stolpersteiny na památku pražských židů, kteří byli transporty odvezeni do Lodže. Program, resp. vyučovací hodinu, doplňuje také video, které je umístěné na webových stránkách projektu. Jedná se o ukázkou „Ghetto Lodž, vzpomínky pamětníků“ z dokumentu „Ghetto jménem Baluty“, který natočil režisér Pavel Štingl. Na webových stránkách jsou ke stažení také připomínkové karty, jež se věnují historii židovské menšiny v českých městech, z nichž byli židé odvázeni.

Nejen jednotlivé programy a aktivity, ale také projekt samotný se snaží být interaktivní. Od dubna 2011 je do projektu začleněna také tzv. Focus skupina a významným elementem v projektu jsou také tzv. Pilotní školy. Účastníky Focus skupiny jsou učitelé z vybraných škol a jejím cílem je získání zpětné vazby přímo od vyučujících. *„Cílem setkání bylo jednak získat představu o tom, jak je dnes na různých typech škol pojímáno 20.*

století jako takové a samozřejmě i v souvislosti s židovskými dějinami a holocaustem, dále jak vyučující využívají možnosti dalšího vzdělávání a v neposlední řadě jaké možnosti a meze jim klade domovská škola“ (Naši nebo cizí?: Focus skupina projektu, online). Tato úzká spolupráce s učiteli dává vzdělávacímu oddělení skvělou možnost přizpůsobit plánované aktivity přesně tak, aby co nejvíce vyhovovaly učitelům v praxi.

2.6. Zhodnocení aktivit Oddělení pro vzdělávání a kulturu Židovského muzea v Praze

Jak je již patrné z výše řečeného, vzdělávací oddělení Židovského muzea se ve své vzdělávací činnosti věnuje širokému spektru témat spojených s židovskou historií a kulturou. V našem výkladu jsme ponechali stranou podrobnější popis programů, které se přímo netýkají Šoa; i z pouhého výčtu aktivit je však jasné, že vzdělávací oddělení se snaží postihnout co největší spektrum témat spojených s židovskou kulturou.

Hlavní předností vzdělávacích aktivit oddělení však není jejich počet, ale především kvalita zpracování jednotlivých projektů a programů. Pokud budeme na projekty pohlížet chronologicky, podle toho, jak postupně vznikaly, nutně dojdeme k závěru, že se kvalita nabízených projektů jednoznačně zlepšuje. Podle slov Mgr. Pavlovské nesledují pracovníci oddělení vzdělávací metodiku Yad Vashem, ale své projekty zpracovávají ve většině případů samostatně. Pokud se k nějakému projektu vzdělávací oddělení připojí nebo převezme jeho metodiku (jako se tomu stalo např. v případě projektu Hanin Kufřík nebo projektu Krokus), vždy jsou tyto aktivity vybírány tak, aby doplňovaly dosavadní koncepci. Pro oddělení je nezbytné, aby se drželo požadavků rámcových vzdělávacích programů, protože právě školáci a jejich učitelé jsou hlavními „klienty“ a cílovou skupinou aktivit. Témata projektů jsou vybírána tak, aby kopírovala požadavky uvedené v rámcových vzdělávacích programech především s ohledem na naplňování jejich cílů.

Také z tohoto důvodu nejsou aktivity oddělení metodicky jednostranné. Jelikož vzdělávací programy požadují, aby si děti v průběhu povinné školní docházky osvojily základní dovednosti a kompetence, je nutné těmto požadavkům přizpůsobit i výuku. V moderním školství již nestačí pouhý učitelův výklad a pasivní příjem informací na straně žáků. Moderní vyučování by mělo podporovat děti v rozvíjení jejich dovedností prostřednictvím různorodých a zajímavých vzdělávacích postupů. Vzdělávací oddělení Židovského muzea na tyto požadavky odpovídá více než přiměřeně; mezi metodiky

používané při aktivitách kromě obvyklých přednášek a výstav patří například interaktivní workshopy, besedy a diskuze, nebo práce s multimediálními zdroji.

Vzdělávací oddělení se velmi snaží využít kreativitu dětí a aktivně je zapojit do projektu, pokud je to vhodné. V rámci projektu „Zmizelí sousedé“ tak mají žáci nejen možnost seznámit se s materiály, které jim poskytne vzdělávací oddělení, ale také se (s odbornou podporou a pomocí) stát badatelem. Velmi atraktivní může pro žáky být i prezentace výsledků jejich práce na webu – ať už se jedná o projekt Zmizelí sousedé nebo Krokus. Vzdělávací oddělení se snaží sledovat trendy moderního vyučování, ke kterým v poslední době neodmyslitelně patří také audiovizuální pomůcky ve výuce. Vzdělávací oddělení na tyto výzvy relativně úspěšně reaguje – webové prezentace jednotlivých projektů jsou zdařilé, stejně jako grafická podoba studijních materiálů nejnovějších projektů (například Naši nebo cizí?). Úspěšnost vzdělávacího oddělení dokládá velký zájem škol o nabízené programy. Podle slov vedoucí Mgr. Pavlovské jsou v pražské pobočce Oddělení pro vzdělávání a kulturu denně realizovány průměrně čtyři programy pro školní skupiny.

Co se týká aktivit zaměřených na učitele, o jejich oblíbě svědčí trvale vysoké počty účastníků. Z tabulky zpracované podle výročních zpráv Židovského muzea v Praze je jasné, že si vzdělávací oddělení vybuodovalo pevnou základnu zájemců o jeho programy. Pražské oddělení navštíví v průměru osm tisíc žáků ročně; počet zájemců o vzdělávací semináře z řad učitelů se v posledních letech stabilně pohybuje kolem padesáti (s výjimkou roku 2008). Podle vyjádření vedoucí oddělení není problémem naplnit kapacitu programů, spíše naopak – programy jsou s velkým předstihem zarezervovány a není v silách vzdělávacího oddělení vyhovět všem zájemcům. Tuto situaci dobře ilustruje případ semináře „Jak učit o holocaustu“, který Židovské muzeum realizuje ve spolupráci s Památníkem Terezín. V prvním roce existence semináře, v roce 2000, byla poptávka ze strany učitelů tak velká, že bylo realizováno celkem pět kurzů. V následujících letech se počet základních seminářů ustálil na dvou ročně; přesto i vedoucí vzdělávacího oddělení Památníku Terezín Mgr. Jan Špringl potvrzuje, že zájem o účast výrazně převyšuje možnosti lektorů a obou institucí.

Velký zájem o vzdělávací aktivity Oddělení pro vzdělávání a kulturu Židovského muzea v Praze nicméně může být pro jeho pracovníky kladnou zpětnou vazbou ze strany účastníků, stejně tak jako potvrzením kvality nabízených programů.

POČTY ÚČASTNÍKŮ VZDĚLÁVACÍCH PROJEKTŮ (podle výročních zpráv)						
ROK	STUDENTI		PEDAGOGOVÉ			Zahraníční účastníci
	v Praze	Mimo Prahu	Židé, dějiny a kultura	Jak učit o holocaustu	Další organizace	
1999	3 973	860	x	x	x	45
2000	6 579	422	x	400	x	230
2001	8 212	658	45	77	x	624
2002	5 294	108	80	83	55	397
2003	7 630	466	60	103	x	493
2004	8 321	369	80	108	x	802
2005	7 984	227	222	156	x	876
2006	8 895	843	52	84	x	768
2007	10 820	644	64	78	27	760
2008	12 588	281	24	90	58	932
2009	13 175	638	53	86	49	637
2010	9 381	646	46	95	22	765
2011	9 113	1119	48	95	45	1305
PRŮMĚR	8 613	560	71	121	60	664

3. VZDĚLÁVACÍ ODDĚLENÍ PAMÁTNÍKU TEREZÍN

3.1. Město Terezín, ghetto Terezín

Druhou institucí, na jejíž činnost se zaměříme, je vzdělávací oddělení Památníku Terezín. Památník Terezín není pouze muzeem nebo vzdělávací institucí, jeho propojení s dějinami Šoa je v jistém slova smyslu ještě užší než v případě Židovského muzea. Terezín se stal jednou z temných kapitol Šoa a jeho pozice mezi institucemi realizujícími vzdělávací aktivity zaměřené na toto téma je unikátní. Může se zdát, že existence muzea a vzdělávacího centra zaměřeného na tematiku Šoa na takovém místě je přirozeným faktem, nicméně cesta k ustavení Muzea ghetta a jeho vzdělávacího oddělení rozhodně nebyla jednoduchá. Historii Terezína nesmazatelně poznamenal nacistický režim, který pro město i nedalekou Malou pevnost našel smutně proslulé využití. Na dějinách města, resp. na prezentaci židovské kapitoly jeho dějin se však nechvalně podepsal také komunistický režim. Proto dříve, než se začneme věnovat dnešním vzdělávacím aktivitám, musíme se alespoň v krátkosti zmínit o komplikované historii pevnostního města. Vzhledem k rozsahu práce se nebudeme věnovat popisu historického využití pevnosti a dějinám města v době druhé světové války, ale zaměříme se spíše na poválečné období.

Terezín byl založen císařem Josefem II. na konci 18. století za účelem chránit přístupové cesty na Prahu. Terezín byl hned od počátku budován jako pevnost rozdělená na dvě části - Malou a Velkou pevnost. Pevnost nikdy nedostála svému účelu a nikdy nebyla skutečně obléhána. Rychle se pro ni však našlo jiné využití; pevnost byla zrušena, Terezín se stal posádkovým městem a Malá pevnost byla přeměněna na trestnici. Tento účel plnila Malá pevnost v období habsburské monarchie i první Československé republiky. A na tuto tradici bohužel navázala i nacistická správa, která z Malé pevnosti Terezín v roce 1940 zřídila policejní věznici pražského gestapa. Nové využití našli nacisté také pro město samotné – v listopadu 1941 bylo město přeměněno v židovské ghetto, které se stalo sběrným a průchozím táborem nejprve pro protektorátní židy, později i pro židy z dalších nacisty okupovaných evropských zemí (Munk, 2007, str. 3).

„První transport do Terezína byl vypraven 24. listopadu 1941, první deportační transport z Terezína na východ 9. ledna 1942. Funkci průchozího koncentračního tábora pro protektorátní Židy plnil Terezín až do 28. října 1944, kdy odtud odjel poslední

deportační transport do Osvětimi. Více než 60 000 českých a moravských Židů bylo posláno z Terezína do vyhlazovacích táborů. Z tohoto počtu přežilo hrůzy deportací pouze 3 097 osob“ (Sadek a kol., 2001, str. 70).

Výběr místa byl ze strany nacistické strany vzhledem k zamýšlenému účelu dobrým tahem – opevněné město slibovalo snadnou ostrahu; logisticky bylo dobře umístěno, jelikož nebylo daleko od hlavní železniční tratě; a jelikož se jednalo o dřívější posádkové město, stály v něm kasárenské objekty, v kterých bylo možno najednou ubytovat velké množství lidí. Ze smutné historie nacistické správy zmíníme pouze některé události, ke kterým se nějakým způsobem vrací vzdělávací aktivity dnešního Památníku Terezín. Všechny konkrétní informace jsou převzaty z publikací nebo článků Chládkové (2005), Sadka (2001), Krejčové (1996) a Frankové (2001).

24. listopadu 1941 přijíždí do Terezína první transport s tzv. Aufbaukommandem, které začíná s přípravou města pro jeho další účel. 20. ledna 1942 se koná konference ve Wannsee, na níž je rozhodnuto o zřízení ghetta ve městě Terezín (především pro staré a prominentní židy z Říše). 16. února stejného roku vydává zastupující říšský protektor Heydrich nařízení o zrušení města Terezín. Do 30. června se musí vystěhovat zbytek civilního obyvatelstva. 6. července je povolen volný pohyb po městě a začíná tak období tzv. „otevřeného ghetta“, což v podstatě znamená, že vězením se stává celé město. 19. září odjíždí první transport na Východ; 26. října odjíždí první transport do Auschwitz. V září a říjnu dosahuje přelidněnost ghetta katastrofálních rozměrů, 18. října je zaznamenán rekordní počet obyvatel ghetta, 58 491 lidí. 6. září 1943 jsou vypraveny první dva transporty s vězni budoucího rodinného tábora v Auschwitz (další transporty následují v prosinci téhož roku a v květnu 1944). V prosinci 1943 RSHA nařizuje „zkrášlovací akci“ v očekávání návštěvy delegace Mezinárodního červeného kříže. Na jaře 1944 probíhá rozsáhlé „zkrášlování“ ghetta, které zahrnuje například výstavbu hudebního pavilonu na náměstí, upravením obchodů, umístění náhrobků na hřbitov, odstranění závor a přejmenování ghetta na „Židovské sídelní území.“ 23. června přijíždí ne šestihodinovou inspekci delegace Mezinárodního výboru Červeného kříže. 16. srpna 1944 začíná natáčení nacistického propagačního filmu o vzorovém ghettu. 28. začíná nejtemnější kapitola terezínských dějin – série likvidačních transportů do Auschwitz. V Terezíně zůstalo do konce října asi 11 tisíc vězňů, z toho 819 dětí do patnácti let. 20. dubna 1945 přijíždí první evakuační transport s vězni z rušených koncentračních táborů na východě. Během dvou týdnů přijíždí přes 15

tisíc vězňů, mnozí z nich nakaženi skvrnitým tyfem. Do začátku května v ghettu vypuká epidemie tyfu. 10. května 1945 přebírá kontrolu nad ghettem sovětská armáda, která o čtyři dny později vyhláší dvoutýdenní karanténu a zákaz opuštění tábora. 28. května začíná repatriace vězňů; poslední bývalí vězni odjíždějí v srpnu. 27. října 1945 je dekretem prezidenta obnovena obec Terezín. V roce 1946 začíná znovuosídlování města a návrat nacisty vystěhovaných občanů; začíná se psát nová kapitola dějin znovu svobodného městečka.

3.2. Památník Terezín

Po válce bylo město vráceno svému civilnímu účelu. Zbývala otázka, jak přistoupit k úkolu připomínání událostí, které se v Terezíně v období Protektorátu odehrály. Výše již bylo naznačeno, že komunistický režim se rozhodl nepřipomínat obě části terezínského perzekučního systému stejně. 6. května 1947 byl z usnesení československé vlády v Malé pevnosti zřízen „*Památník národního utrpení*“ (Munk, 1998, str. 331). Práce na koncepci památníku a jeho expozicích se však začala komplikovat kvůli změně politické situace. Do koncepce tehdejšího Památníku se začala promítat komunistická ideologie a snaha některé aspekty terezínské historie vyzdvihnout a jiné naopak úplně potlačit. V 50. letech v atmosféře rostoucího antisemitismu a politických procesů bylo budování expozice, která by vyváženě informovala jak o Malé pevnosti, tak i o židovském ghettu, spíše fantazií. Jak ve svém článku uvádí Jan Munk, „*problematika židovského ghetta byla jen obtížně zakomponovatelná do běžných ideologických schémat doby. Bylo prostě problematické ukázat složitou realitu ghetta jako výraz třídního boje, nebo jakou součást komunistického odboje proti německému nacismu. Změněná situace, zahraničně politická (roztržka s Izraelem) i domácí (politické procesy), vedla k tomu, že prezentace židovského utrpení byla nežádoucí*“ (Munk, 1998, str. 332). Politická situace tak během 50. a 60. let neumožnila vytvoření souvislé expozice, která by se zabývala dějinami terezínského ghetta. Stejně tak úroveň muzejní práce nebyla příliš vysoká a to z důvodu nekompetentnosti úřadů, které o aktivitách Památníku rozhodovaly. Památník byl postupně řízen Ministerstvem vnitra, krajským výborem a nakonec místním národním výborem. Malá pevnost s přilehlým národním hřbitovem sice byla vládou prohlášena za národní kulturní památku, ale nikomu nebylo jasné, jakou funkci by vlastně Památník plnit a jak by se měl profilovat (Munk, 2007, str. 11).

Situace se začala trochu lepší v první polovině 60. let. V listopadu 1964 byl ustanoven nový název instituce – Památník Terezín, a přestože nadále platila ideologická kritéria při zpracovávání materiálů, byla alespoň pevně ustanovena organizační struktura instituce. Také díky tomuto opatření se postupně začala zvyšovat odbornost (samozřejmě v mezích státní propagandy). Opakovaně se objevují návrhy na zřízení stálé expozice připomínající dějiny židů v Terezíně, ty se však nikdy nepodařilo zrealizovat (i když tento záměr nebyl nikdy oficiálně odmítnut). Vedení Památníku Terezín tak volilo podobnou strategii jako v případě rekonstrukce Pinkasovy synagogy, která byla prodlužována téměř do nekonečna. Také otázka židovské expozice v Památníku Terezín nebyla dořešena, Munk uvádí, že správa Památníku dokonce využívala falešných záminek, aby zabránila vytvoření expozice přímo v Terezíně, která by objektivně připomínala období židovského ghetta (v budově terezínské školy uvažované v roce 1968 pro „židovskou“ expozici měla být zřízena školka, k tomu ale nikdy nedošlo). Všechny tyto „obstrukce“ měly za cíl jediné – pokud už by byla otevřena židovská výstava, rozhodně ne v městě samotném, ale jediné jako součást expozice v Malé pevnosti. V článku uveřejněném v Terezínských studiích a dokumentech Munk uvádí, že *„přes velký politický tlak a deformující nároky politické moci na zapojení Památníku do ideologického boje pozitivní změny realizované koncem 60. let nesly své ovoce. Založení Muzea ghetta v Terezíně nebylo možné, ale pracovníci Památníku sbírali o židovském ghettu dokumentační materiál, rozvíjeli historický výzkum (...). Je třeba říci, že se to nedělo v ilegalitě, ale s vědomím vedení instituce, a musím konstatovat, že bez výsledků této práce by později nebylo možné vytvořit Muzeum ghetta během jediného roku“* (Munk, 1998, str. 333).

Přes všechny obstrukce a záměrné sabotáže nakonec došlo ke zřízení Muzea ghetta a k vybudování plnohodnotné a hlavně pravdivé expozice o židovském Terezínu. Nicméně přestože první návrhy byly předneseny již v 60. letech, ke skutečné realizaci těchto plánů mohlo dojít až po změně režimu. S pádem komunistického režimu se daly události rychle do pohybu - již v roce 1990 byla uvolněna budova bývalé terezínské školy pro potřeby budoucího Muzea ghetta, které bylo konečně otevřeno v říjnu 1991.

V okamžiku, kdy bylo rozhodnuto o zřízení samostatné instituce, která se bude zaměřovat na židovské dějiny Terezína, bylo jasné, že k nápravě deformací způsobených ideologickou prezentací historie během minulého režimu, bude třeba zřídit vzdělávací instituci. Školáci navštěvovali Terezín již před rokem 1989, tehdejší vzdělávací aktivity se

však nedržely žádné strategie. Jediným cílem bylo předávání státní ideologie formou potlačování židovské části terezínských dějin a protěžování Malé pevnosti. Pro žáky nebyly připraveny žádné speciální programy, byla jim pouze ukázána expozice v Malé pevnosti, národní hřbitov a vězeňské dvory. Situace se dramaticky změnila po revoluci; bylo nutné určit priority novodobého Památníku Terezín a jeho směřování. V roce 1992 tak byla dokončena „*Koncepce činnosti Památníku Terezín v letech 1992-2000*“. Koncepce definovala příští poslání Památníku jako jednoho z míst v Evropě důležitých pro připomínání událostí Šoa. Bylo třeba vytvořit novou vzdělávací koncepci a určit, kterým směrem se Památník v oblasti vzdělávání chce vydat. Již v roce 1992 bylo ustaveno vzdělávací oddělení, které velmi brzy začalo realizovat vzdělávací programy – a velkou devizou vzdělávacích aktivit Památníku Terezín je *genius loci*.

Přestože se téma předkládané práce soustředí na problematiku Šoa, nelze alespoň v krátkosti nezmínit strukturu Památníku s jeho expozice. Památník slouží jako zastřešující organizace pro obě historické části – bývalé židovské ghetto a bývalou věznicí v Malé pevnosti. Ve správě Památníku je řada objektů, které dohromady tvoří unikátní muzejní komplex. Malá pevnost je upravena jako expozice představující nacistickou věznicí pražského gestapa. Součástí Malé pevnosti je také Národní hřbitov, který je místem každoročních připomínkových akcí.

Židovskou část historie Terezína připomíná hlavně expozice v Muzeu ghetta. Na tuto hlavní expozici navazují další výstavy umístěné především v Magdeburských kasárnách. Součástí muzea jsou také rekonstruovaná pietní místa tajné modlitebny z doby ghetta, kolumbária, ústřední židovské márnice, krematoria na židovském hřbitově a památníku na břehu Ohře, kde byly zničeny urny s popelem terezínských vězňů. Podle výroční zprávy je posláním Památníku Terezín především „*uchovávat památku obětí rasové a politické perzekuce v letech nacistické okupace, její odkaz přibližovat a zprostředkovávat veřejnosti prostřednictvím muzejní a osvětové činnosti a současně pečovat o místa spojená s utrpením desítek tisíc lidí v letech druhé světové války*“ (Památník Terezín: Výroční zpráva za rok 2011, 2012, str. 9). Památník má pro naplňování těchto cílů ideální předpoklady. Se změnou politického režimu se otevřel prostor pro pravdivé informování o obou aspektech terezínské nacistické historie. Památník se snaží napravit deficit způsobený ideologickým ohýbáním reality a zamlčováním dějin ghetta, ke kterým docházelo před rokem 1989. Pracovníci

Památníku vypracovali informativní a profesionální expozice k oběma aspektům Terezína a daří se mu tak skutečně naplňovat záměr uchovávat památku „rasové a politické perzekuce“.

Kromě přípravy expozic věnuje Památník velkou pozornost vzpomínkovým akcím na památku obětí nacistické perzekuce; připomíná jak české vězně, tak i vězně z celé Evropy, kteří byli internováni v Terezíně. Pravděpodobně největší připomínkovou akcí je tradiční Tereziánská tryzna, jež se koná pravidelně každou třetí květnovou neděli a které se účastní i nejvyšší představitelé státu. Další tradiční akcí je pietní shromáždění na Den vzpomínání na oběti holocaustu Jom ha-šoa, při kterém účastníci předčítají jména ze seznamu bývalých vězňů. Dlouho tradici má také každoroční tryzna Kever Avot, připomínka počátku deportací českých židů, která se koná již od roku 1946 u krematoria na Židovském hřbitově. Památník si však nepřipomíná pouze židovské nebo politické oběti nacistického režimu. Podle Výroční zprávy se „*v posledních letech těší stále větší pozornosti vzpomínkové akce na památku Milady Horákové, která byla jednou z vězeňkyň policejní věznice v Terezíně v letech nacistické okupace a nedlouho po osvobození se stala obětí komunistického totalitního režimu*“ (Památník Terezín: Výroční zpráva za rok 2011, 2012, str. 6). Prostřednictvím těchto připomínkových akcí se Památníku Terezín daří propojovat a hledat souvislost mezi různými aspekty perzekuce – tedy nejen rasové a nacistické, ale také komunistické.

Tereziánské ghetto bylo sice zpočátku zřízeno jako sběrný tábor pro protektorátní židy, nicméně postupem času se v něm sešli židé ze všech koutů okupované Evropy. Na Památníku Terezín leží nejen zodpovědnost za nápravu pokřiveného obrazu osudu českých židů během komunistického režimu, ale také informování o různých aspektech soužití židů prakticky z celé Evropy na velmi malém prostoru. Terezín má tak mezi českými vzdělávacími institucemi naprosto unikátní postavení.

V následující kapitole si podrobně představíme vzdělávací aktivity, které Památníku Terezín nabízí žákům základních a středních škol a jejich pedagogům. Muzeum ghetta a Památník Terezín se však nezaměřuje pouze na tyto aktivity. Pro úplnost tedy v krátkosti na tomto místě zmíníme také ostatní aktivity, které míří směrem k veřejnosti.

3.3. Vzdělávací oddělení Památníku Terezín

Historie pevnostního města Terezín prošla v minulosti mnoha zvraty; stejně komplikovaná a náročná byla také cesta k vytvoření profesionální instituce, jež by se nejen starala o muzejní stránku pamětního místa, ale také o formulaci a realizaci strategie vzdělávání. Touto institucí se v případě tematiky Šoa stalo Muzeum ghetta a jeho vzdělávací oddělení. Muzeum bylo otevřeno v historické budově terezínské školy v roce 1991 a okamžitě zahájilo svou činnost. Jak bylo řečeno, v minulosti byli v Terezíně internováni i zahraniční vězni. To je základem jistého mezinárodního přesahu Terezína, který se promítá nejen do vzdělávacích aktivit, kterých se účastní i zahraniční návštěvníci; do spolupráce se zahraničními institucemi podobného zaměření; ale také do dalších činností Památníku. Jedním z jeho úkolů je od roku 1993 také správa českých expozic v koncentračním táboře Ravensbrück a Auschwitz (Munk, 1998, str. 335).

Památník se nechal inspirovat vzdělávacími odděleními zahraničních institucí, jež provozují svou činnost přímo v místech nacistické perzekuce. Za všechny uveďme například Auschwitz Jewish Center, které realizuje vzdělávací projekty pro mládež zaměřené na výchovu k toleranci a předávání informací o židovské historii polského města Oswiecim. Standardům západních vzdělávacích institucí se v tomto smyslu Památník Terezín velmi přiblížil v roce 1997, kdy bylo otevřeno tzv. „*Středisko setkávání*“. Hned na počátku 90. let, kdy se zrodila strategie přebudování a modernizace vzdělávacích programů, bylo jasné, že je nutné pro potřeby těchto aktivit najít prostory, které by se staly jakousi „základnou“ vzdělávacích programů. Po náročném vyjednávání mezi ministerstvy obrany a kultury se podařilo dosáhnout dohody a terezínská kasárna byla bezplatně převedena do správy Národního muzea (Munk, 1998, str. 335). V jedné části bývalých Magdeburských kasáren tak mohlo být zřízeno Středisko setkávání. To nabízí nejen možnost ubytování účastníkům vícedenních seminářů, ale také seminární místnosti, prostory pro besedy s pamětníky; a také tzv. půdní divadlo, jehož cílem je navodit atmosféru terezínské reality ghetta. Kromě zhlédnutí muzejních expozic a výstav tak mají návštěvníci Památníku možnost využít v Magdeburských kasárnách zázemí Střediska setkávání pro dlouhodobý vzdělávací pobyt v Terezíně.

V následující kapitole si představíme vzdělávací programy, které připravuje a realizuje vzdělávací oddělení Památníku Terezín. Zaměříme se na aktivity poskytované

žákům základních a středních škol, jejich pedagogům a na další větší projekty. Vzhledem k unikátnímu postavení v rámci ostatních českých muzeí a podobných vzdělávacích institucí mají aktivity Památníku Terezín odlišnou strukturu. Všechny prostory, ve kterých jsou instalovány expozice a o kterých tyto výstavy hovoří, jsou v podstatě jedním velkým muzejním celkem, jednou obrovskou expozicí. Z tohoto důvodu je poměrně velká část aktivit věnována prohlídkám a vzdělávací programy jsou koncepčně formulovány tak, aby doplňovaly to, co návštěvníci v rámci programu uvidí na vlastní oči. Součástí vzdělávacích aktivit Židovského muzea jsou také prohlídky starého židovského města, tyto exkurze však spíše doplňují a ilustrují metodické programy. Památník Terezín, resp. Muzeum ghetta a jeho vzdělávací aktivity naproti tomu využívají historické lokace ve větší míře a návštěva autentických objektů a památečních míst je velkou částí vzdělávací strategie Památníku.

3.4. Vzdělávací aktivity pro základní a střední školy

Kromě vzdělávacích programů pro učitele nabízí Památník Terezín, resp. jeho vzdělávací oddělení také programy pro žáky základních a středních škol. Učitelé se svými studenty mají možnost využít jak jednodenního semináře, tak i vícedenní návštěvy. Obě formy seminářů do velké míry využívají toho, že se konají přímo v Terezíně a žáci tak mají možnost především navštívit expozice v místě bývalého ghetta.

3.4.1. Jednodenní semináře

Jednodenní návštěvy školních tříd slouží především k předání základních informací o ghettu Terezín a jeho funkci v nacistickém „konečném řešení“. Přibližně sedmihodinový program začíná úvodní přednáškou, ve které lektori dětem představí základní informace o dějinách druhé světové války a dějinách Šoa, o ghettu a jeho funkci.

Podle slov vedoucího oddělení je podle zkušeností lektorů lepší, pokud žáci přijedou do Terezína již poučení alespoň o základních souvislostech. Také z tohoto důvodu se pracovníci vzdělávacího centra rozhodli připravit pro školy pracovní listy. Ty mohou učitelé s dětmi využít v hodině ještě před příjezdem do Památníku a děti tak připravit na vlastní program vzdělávacího oddělení. Tyto materiály jsou učitelům, kteří se s třídou přihlásí na jednodenní program zdarma zasílány (a jsou i ke stažení na webových stránkách Památníku Terezín). Pracovní list má název „Terezín – místo spojené s holocaustem Židů v průběhu 2.

světové války“. Metodicky je dvojlist rozdělen do několika částí; téma je uvedeno do kontextu odstavcem pojmenovaným „Židé v Evropě“, který žákům vysvětlí význam slov ghetto a pogrom; následuje kapitola „Cesta k holocaustu“, „Důležitá data 30. let dvacátého století“, „Osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě po září 1939“, „Město Terezín“, „Střípky informací o terezínském ghettu“ a „Galerie osobností, které se zapsaly do historie ghetta“. Celý pracovní list je uzavřen listem s úkoly; žáci tak mají například odpovědět na otázky v testu nebo doplnit tajenku.

Přestože výběr témat do značné míry umožňuje alespoň v základech obsáhnout celý kontext problematiky Šoa a úlohy Terezína v „konečném řešení“, zpracování pracovních listů není úplně vhodné. Přestože mají sloužit pouze jako úvod do situace, obsahově jsou pracovní listy zpracovány snad až příliš podrobně a žáci mohou být hned na úvod zahlceni přemírou textu. Také grafické zpracování úplně nevystihuje trendy v úpravě vzdělávacích materiálů poslední doby. Podle vedoucího oddělení Jana Špringla mohou tyto listy učitelé s žáky vyplňovat i po samotné návštěvě. K tomuto účelu se zdá vhodné zařazení „testovací“ části materiálů. Pokud by však učitelé vyplňovali listy podrobně ještě před příjezdem do Terezína, mohlo by to na žáky příliš působit jako písemné testování na známky. Cílem semináře je však dětem představit historii Terezína v jeho bohatosti, k čemuž jistě mnohem lépe poslouží vlastní prožitek návštěvy, než zahlcení fakty v přípravné fázi před exkurzí.

Během odpoledně žáci se svými učiteli po úvodní přednášce absolvují jak prohlídku města Terezín, tj. bývalého židovského ghetta, tak i expozice v Muzeu ghetta a Magdeburských kasárnách. Druhá část exkurze do Terezína je věnována dějinám věznice a komentované prohlídce expozic v Malé pevnosti. Pokud skupině zbývá čas a má zájem, nabízejí lektoři vzdělávacího oddělení promítání dokumentárního filmu, nebo zkrácenou verzi jednoho z workshopů (Památník Terezín: Semináře pro školní skupiny, online). V rámci relativně omezeného času jsou žáci během jednodenních seminářů seznámeni se základními fakty historie Terezína. Semináře nejsou jednostranně zaměřené pouze na jeden aspekt využití terezínské pevnosti během nacistické okupace; naopak, studenti odjíždějí s vědomím existence dvou odlišných zařízení s různou funkcí, které přesto existovali vedle sebe v rámci jednoho perzekučního systému. Tímto způsobem se tak daří napravovat obraz, který o Terezínu vytvářel předchozí režim. Ani jedna část dějin Terezína není v novém vzdělávacím programu zamlčována nebo protěžována.

3.4.2. Vícedenní semináře

Jednodenní semináře nabízejí základní úvod do problematiky, žáci však mají možnost účastnit se také vícedenních vzdělávacích seminářů. Ty jim dávají možnost poznat dějiny Terezína a jeho úlohu v Šoa podrobněji. Vzhledem k větší časové dotaci je program samozřejmě uspořádán tak, aby mohl žákům nabídnout různé aktivity. Semináře mohou být dvou nebo třídní. Následující konkrétní informace jsou převzaty z webových stránek Památníku (Památník Terezín: Semináře pro školní skupiny, online).

Součástí aktivit je samozřejmě prohlídka expozic v Magdeburských kasárnách a v Muzeu ghetta. Témata, která jsou prezentována v expozicích, jsou poté dále rozvíjena dalšími vzdělávacími aktivitami. Prohlídka města a muzejních expozic je velkou součástí vzdělávacích programů Památníku.

Do programu vícedenních seminářů je zařazena přednáška lektorů vzdělávacího oddělení na různá témata; zmíněna je jak historie Terezína před zřízením ghetta; obecně pojednání o nacistických táborech; tak i dějiny věznice v Malé pevnosti. K těmto dvěma hlavním terezínským tématům je do programu zařazena také přednáška o táboru v Litoměřicích a o podzemní továrně Richard. Další částí semináře je beseda s pamětníkem nebo promítání filmových dokumentů. Program semináře však nabízí i aktivity, při kterých se mohou žáci kreativně projevit. Jedna z částí semináře je nazvána „samostudium“ – žáci na základě materiálů, které jim poskytnou lektoři, nastudují jedno z připravených témat, které poté prezentují svým spolužákům ve formě referátu.

Poslední částí vícedenního semináře jsou workshopy. Na webových stránkách jsou uvedeny čtyři: „Od čísla ke jménu“, „Hledání stop“, „Popírání holocaustu“ a „Efekt přihlížejícího“. Všechny workshopy jsou připraveny jako skupinová práce, při „Hledání stop“ se žáci dokonce vydávají do terénu a objevují „*zákoutí Terezína a příběhy, na které nezbyl čas během běžné prohlídky*“ (Tamtéž, online). K workshopům, stejně jako k expozicím muzea, Magdeburských kasáren a Malé pevnosti jsou pro žáky připraveny pracovní listy. Také k workshopu „Popírání holocaustu“ je k dispozici několikastránkový materiál. Jeho zpracování je informačně obsáhlé a dobře zpracované, nicméně grafická podoba bohužel trpí stejným nedostatkem jako pracovní listy. V podstatě se jedná o černobílé listy hustě zaplněné textem s posledním listem, který silně připomíná písemný školní test (včetně slepé mapy a úkolů se zadáním „vysvětlete“ a „spojte správné dvojice“). Toto zpracování může být pro žáky nezajímavé. Nicméně pracovní listy jsou obsahově

velmi dobře zpracovány; nabízejí podněty k debatě, jelikož představují jak argumenty „popíračů“ holocaustu, tak i odpovědi na ně. V rámci kontextu jsou nejen v krátkosti představeni nejznámější „propírači“, jejich knihy a argumenty, ale zmíněn je také Institut pro historickou revizi; Norimberské a Osvětimské procesy; potrestání terezínských válečných zločinců a systém poválečného Československého soudnictví.

Podle výroční zprávy za rok 2011 bylo pro české školy uspořádáno 39 vícedenních seminářů, kterých se zúčastnilo celkem 1 332 osob (Památník Terezín – Výroční zpráva za rok 2011, 2012, str. 30). Jednodenních seminářů se účastnilo téměř třikrát více českých školních tříd. Tento velký nepoměr může být zapříčiněn nastavením českého vzdělávacího systému. Podle rámcových vzdělávacích programů je doporučováno začlenění exkurzí do výuky, nicméně se předpokládají spíše krátkodobé „výlety“. Vícedenní vzdělávací programy jsou pravděpodobně více obvyklé ve školních systémech v zahraničí. Podle statistik Památníku Terezín se vícedenních seminářů pro zahraniční školy zúčastnilo celkem 23 skupin (Tamtéž, str. 30). Jak však bylo řečeno výše, lektoři vzdělávacího oddělení nabízejí zkrácenou verzi workshopů také skupinám, které přijely navštívit Terezín pouze na jednodenní exkurzi.

3.5. Vzdělávací aktivity pro pedagogy

3.5.1. Cyklus seminářů „Jak vyučovat o holocaustu“

Jedna aktivita, kterou Památník pro učitele realizuje, již byla zmíněna výše. V úzké spolupráci s Oddělením pro vzdělávání a kulturu Židovského muzea v Praze již od roku 2000 poskytuje učitelům cyklus vzdělávacích seminářů s názvem „Jak vyučovat o holocaustu“. Cyklus je rozpracován do pěti samostatných seminářů. Semináře na sebe navazují; první stupeň je určen pro širokou obec pedagogů, následující jsou pak otevřeny jen pro ty, kteří absolvovali předchozí stupně.

Celý cyklus seminářů byl vypracován na počátku nového tisíciletí a je realizován ve spolupráci několika institucí: Památníku Terezín, Židovského muzea v Praze, Muzea romské kultury v Brně, a ITF – The International Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research. Mezinárodní iniciativa ITF je sdružení vlád evropských států, jehož účelem je spolupráce na vytváření programů na výuku o Šoa a další rozvíjení již existujících projektů zaměřené na výuku a připomínání Šoa. Organizace jednotlivých států mohou navázat úzkou spolupráci a vzájemnými kontakty se

obohacovat (ITF, About the ITF, online). Této možnosti využil také Památník Terezie a připojil se k tzv. Liaison Project, k této mezinárodní spolupráci. Celý cyklus je na státní úrovni zaštitěn Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, které zaručuje finanční prostředky na vlastní realizaci. Podle slov vedoucího vzdělávacího oddělení Památníku Terezie Jana Špringla mají semináře akreditaci ministerstva již od roku 2000 a každým třetím rokem žádá Památník Terezie o její obnovení. Idea pořádání podobných vzdělávacích seminářů vznikla po setkání odborníků na mezinárodní vědecké konferenci „Fenomén holocaust“, jež se konala v Praze v říjnu roku 1999. Přesto, že je cyklus seminářů realizován primárně pro české učitele, vzhledem k zapojení do Liaison Project má také mezinárodní přesah. V pozdějších fázích cyklu tak mají pedagogové možnost zúčastnit se seminářů v některých ze spolupracujících zahraničních institucí.

Prvním krokem je však účast na semináři I. stupně, pojmenovaném „**Jak vyučovat o holocaustu**“. Cílovou skupinou tohoto semináře jsou učitelé základních a středních škol, kteří si chtějí rozšířit znalosti o problematice Šoa a získat rady v oblasti metodiky, které by mohly dále využít přímo v hodinách. Základní semináře trvají tři dny a jsou rozděleny do dvou částí. Účastníci semináře začínají v Oddělení pro vzdělávání a kulturu Židovského muzea v Praze, kde je pro ně připraven všeobecný úvod do judaismu a dějin židů v českém prostoru. Podle harmonogramu semináře z roku 2011 dostupného na webových stránkách Památníku Terezie, se učitelé v úvodní části zúčastnili prohlídky bývalého pražského židovského města a jeho památek. Odpoledne absolvovali s ředitelem Židovského muzea Leem Pavlátem přednášku na téma „Antisemitismus: stereotypy a ideologie“. Následovala přednáška Heleny Klímové na téma „Psychologický aspekt genocidy“. Jejím cílem bylo nejen představit pedagogům následky, které mohlo Šoa zanechat na psychice přeživších, ale také způsoby vypořádávání se s tímto traumatickým zážitkem a problémy, které může tato zkušenost způsobovat v dalších generacích. Seminář si klade za cíl také hledání odpovědi na obecnější otázky, například „*Jak se lišily následky utrpení a zda a do jaké míry bylo možno traumatu čelit? Je možné pátrat po předpokladech frustrační tolerance, hledat, jak špatnou situaci obracet v dobrou? Kdy a jak má člověk vůbec možnost volby?*“ (Památník Terezie: Program semináře „Jak vyučovat o holocaustu?“, online).

Po této úvodní části se účastníci semináře přesunou do prostor Terezie, kde absolvují program zbylých dvou dní. Sobotní a nedělní program je již plně v režii pracovníků vzdělávacího oddělení Památníku. Druhý den semináře začíná prohlídkou bývalého ghetta a expozic Muzea ghetta, po které následuje představení vzdělávacích

programů pro školní skupiny a beseda s pamětníkem. Po úvodní teoretické části mají učitelé odpoledne šanci vyzkoušet si aktivity, které absolvují děti. V roce 2011 měli pedagogové podle programu možnost vyzkoušet si celkem 3 různé workshopy: „Od čísla ke jménu“, výtvarný workshop „Mezní situace v životě člověka neboli Labyrinty života“ a v neposlední řadě workshop připravený pracovníku Muzea romské kultury v Brně „Jak vyučovat o romském holocaustu?“ (Tamtéž, online). Romské téma, resp. téma romského holocaustu je rozvíjeno dále třetí den semináře; dopolední blok je věnován přednášce s názvem „Genocida Romů za druhé světové války“, po níž následuje beseda na téma „Romové včera a dnes“. Dopolední program pak uzavírá prohlídka expozice v Malé pevnosti.

První stupeň cyklu vzdělávacích seminářů se tedy podle naznačeného programu snaží propojovat téma Šoa se současností a také přispívat k interkulturní debatě. Zařadit téma romské historie do výuky může být pro některé učitele problematické. Po absolvování tohoto semináře by měli mít dostatečnou metodologickou a informační podporu, která by jim měla dodat jistotu, pokud se rozhodnou toto téma ve výuce otevřít. Romské téma není pojímáno pouze historicky, ale je vztaženo na současnost v rámci besedy „Romové včera a dnes“. V tomto smyslu se tak daří přesahovat meze obyčejného „semináře o historii“; témata jsou funkčně a promyšleně řazena tak, aby měli učitelé možnost žákům ukázat komplexnost historických dějů, které jsou v obecném povědomí často nahlíženy odděleně. Seminář může učitelům pomoci najít souvislosti mezi oběma tragickými událostmi; a také jim poskytnout dostatečnou oporu a zázemí informací pro případ otevřené debaty s žáky. Téma romského holocaustu, jeho nazírání a připomínání je totiž v české společnosti snad ještě problematičtější než v případě Šoa. Je proto nutné, aby učitelé v okamžiku, kdy toto téma s žáky otevřou, byli metodicky dobře připraveni.

Úvodní třídní semináře se pravidelně konají dvakrát ročně. Po jejich skončení dostanou učitelé osvědčení o absolvování a také nabídku účastnit se navazujícího semináře. II. stupeň cyklu nese název „*Holocaust ve vzdělávání*“. Tento seminář trvá čtyři dny a koná se jen v prostorách Terezína, resp. Střediska setkávání. Jeho cílem je další prohloubení znalostí o možnostech výuky o Šoa – tentokrát zasazených do mezinárodního kontextu. Témata přednášek tohoto semináře se již nezaměřují pouze na dějiny Šoa v Čechách, ale soustředí se také na historii Šoa v partnerských státech ITF. Záměrem tohoto semináře je „*představit českým pedagogům metody práce používané při výuce holocaustu v zahraničí; (...) seznámení s nejnovějšími výzkumy a pedagogickým zpracováním tématu*

pronásledování Židů pro školní mládež“ (Památník Terezín: Seminář II. stupně, online). I do tohoto semináře je zařazeno téma multikulturalismu a genocidy romské menšiny.

Program seminářů není neměnný, ale reaguje na aktuální společenskou situaci. „*V minulosti tak byly do programu zařazeny například přednášky o nebezpečí pseudoodborného popírání holocaustu či problematice současného antisemitismu v České republice a vývoji na ultrapravicové scéně*“ (Tamtéž, online). V programu semináře „Holocaust ve vzdělávání“ se tak v roce 2010 objevovaly přednášky na téma antisemitismu v Čechách; holocaustu na Slovensku nebo Spravedlivých mezi národy. Druhý stupeň cyklu jde sice ve výkladu více do detailů, ale zároveň postihuje mnohem širší spektrum témat. Tato skutečnost zčásti vychází i z toho, že lektory nejsou jen pracovníci vzdělávací oddělení Památníku, ale především hostující přednášející z různých spolupracujících institucí. V roce 2010 tak na semináři se svým příspěvkem, přednáškou nebo workshopem vystoupili zástupci Židovského muzea v Praze, Domu konference ve Wannsee z Německa, United States Holocaust Memorial Museum USA, Historického ústavu Slovenské akademie věd, občanského sdružení Zapomenutí, domu Anny Frankové z Nizozemí, Yad Vashem v Izraeli nebo Státního muzea v Osvětimi. Již podle výčtu zúčastněných institucí je jasné, že semináře nabízejí českým pedagogům opravdu širokou metodickou podporu a velký náhled do nových trendů moderní výuky.

Podle slov Jana Špringla je jednou z podmínek účasti absolvování předchozího stupně. Nicméně pouze splnění tohoto požadavku nestačí. Zatímco první stupeň semináře je otevřen všem aktivně vyučujícím pedagogům, u účastníků druhého stupně se předpokládá aktivní zájem a zapojení. Většina učitelů v této fázi s dětmi dále rozvíjí tematiku Šoa – ať už z vlastní iniciativy, nebo účastí na projektech poskytovaných například vzdělávacím oddělením Židovského muzea. Stejně jako v případě předchozího semináře si s sebou učitelé odvázejí rozsáhlé metodické materiály, které jim mohou pomoci v přípravě tematicky zaměřených vyučovacích hodin a vzdělávacích aktivit.

Zatímco první dva stupně, jež jsou nabízeny českým pedagogům, se konají v českých institucích, *seminář třetího navazujícího stupně* se koná v zahraničních institucích – buď ve Státním muzeu Osvětim, nebo v německém Památníku Ravensbrück. Tento intenzivní seminář spojený s exkurzí trvá také čtyři dny a v jeho průběhu pedagogové nejen dále prohloubí své znalosti v oblasti historie a moderní pedagogiky, ale také budou mít

možnost prezentovat svou práci s žáky a vlastní výukové metody, které v hodině používají. V tomto případě se tak už nejedná o jednostranné předávání informací od lektorů směrem k účastníkům semináře, ale o vzájemné obohacování a výměnu zkušeností. Učitelé mají možnost diskutovat nad svými příspěvky a také získat zpětnou vazbu od odborníků.

Završením cyklu je *seminář čtvrtého stupně*, který pro české pedagogy organizuje Památník Terezín ve spolupráci s ministerstvem školství, ITF a Yad Vashem. Seminář trvá celých 11 dní a má za cíl dále rozvíjet všechny nabitě znalosti a zkušenosti, které pedagogové nasbírali během předešlých stupňů vzdělávacího cyklu. Kromě prohlubování znalostí o židovské historii a moderních metodických postupech, besedách s pamětníky Šoa a dalších workshopů, je pro pedagogy připraven také rozsáhlý program zaměřený na poznávání izraelských památek. Kromě památníku Yad Vashem tak mají možnost navštívit také jeruzalémské památky nebo Kumrán a Masadu. Podle informací na webových stránkách je nejbližší seminář IV. Stupně naplánován na říjen roku 2012.

Na počátku bylo řečeno, že seminář má pět stupňů. Poslední ze série seminářů je však realizován pouze jednou za delší časové období a do současnosti proběhly takovéto semináře jen dva – v roce 2007 v drážďanském Muzeu hygieny a v roce 2010 v Memorial de la Shoah v Paříži (Památník Terezín: Seminář V. stupně, online).

Vzdělávací semináře pro pedagogy jsou nejdelším projektem, který Památník Terezín směrem k učitelům realizuje. Celý cyklus seminářů v sobě shrnuje strategii Památníků – semináře jsou organizovány jako bezpečný prostor pro sdílení zkušeností a setkávání lidí různých zaměření. Pokud se učitelé rozhodnou zapojit se do vzdělávacího procesu více, než jak požadují školní vzdělávací programy, Památník Terezín jim nabízí unikátní možnost metodologické podpory a také zpětné vazby ze strany odborníků a kolegů. Jak pedagogové procházejí dalšími stupni vzdělávání, získávají nejen více znalostí, ale také kompetencí a stávají se z nich odborníci svého druhu. V pozdějších fázích cyklu mají pedagogové možnost sdílet své projekty a metody s dalšími účastníky a s lektory. Zároveň jim cyklus nabízí navštívit místa nacistické perzekuce, případně přední světovou instituci v oblasti výuky o Šoa. Díky této koncepci mají čeští učitelé možnost získat zkušenosti s mezinárodním přesahem. To je určitě cenná zkušenost, kterou budou moci uplatnit nejen ve výuce, ale i v osobním životě. Výchova k multikulturalitě tak nezůstává pouze teoretickým pojmem, který se učitelé snaží předat dětem, ale stává se reálnou metodou

sebevzdělávání se. Možnost setkat se s kolegy a odborníky ze zahraničních institucí je vždy obohacující.

3.5.2. Metodiky pro pedagogy

Stejně jako vzdělávací oddělení Židovského muzea, tak i Památník Terezín nabízí učitelům možnost využít pracovníky muzea vypracovanou metodiku. Roku 2009 byla Památníkem vydána metodická příručka pro učitele. Její předobraz však vznikl již o devět let dříve.

Jak byla řečeno výše, v roce 2000 se Památník Terezín začal podílet na organizaci cyklu seminářů pro učitele s názvem „Jak vyučovat o holocaustu“. V současnosti se první stupeň seminářů realizuje pravidelně ve dvou termínech ročně. Ve své textu však Naďa Štulcová uvádí, že „díky obrovskému zájmu ze strany učitelů byl původní počet termínů zvýšen ze 7 na 12. Celkem se jarní a podzimní série zúčastnilo na 400 pedagogů a školských pracovníků“ (Štulcová, 2001, str. 25). Hned od počátku byly součástí semináře také workshopy, během kterých si učitelé mohli vyzkoušet různé učební metody. Součástí těchto aktivit bylo také vypracování návrhů učebních plánů různých aktivit s tematikou Šoa pro ozvláštnění hodiny. Tyto metodické návrhy byly pracovníky Památníku zpracovány do sborníku. Přes všechna omezení, která s sebou nesou provizorní podmínky, ve kterých učitelé svoje návrhy vytvářeli, byl sborník úspěšným prvním krokem k formulaci oficiální metodiky Památníku Terezín.

Touto publikací se stala metodika vydaná v roce 2009 s názvem „Ghetto Terezín, holocaust a dnešek – metodické modely s využitím filmových svědectví pro výuku na ZŠ a SŠ“. V knize je metodicky zpracováno 12 vyučovacích hodin, které jsou založené na vyprávění pamětníka. Na tomto projektu pracovníci vzdělávacího oddělení sestavili široký tým spolupracovníků – kromě zástupců Památníku Terezín se na formulaci metodik podíleli také zástupci Institutu Nadace Šoa (USC Shoah Foundation Institute, jenž byl v roce 2006 přejmenován na USC Shoah Foundation - Institute for Visual History and Education) a v neposlední řadě čtyři pedagogové z praxe. Zapojení zástupce Nadace Šoa je pro celý projekt klíčové. Už bylo zmíněno výše, že hlavním smyslem této nadace je shromažďování a zpřístupňování audiovizuálních nahrávek přeživších. Nadace Šoa disponuje obrovskou databází obsahující několik desítek tisíc rozhovorů; část z nich je přístupná v Centru

vizuální historie Malach; a část z nich je publikována na DVD, přiloženém k této metodické příručce. Podle úvodního slova vedoucího vzdělávacího oddělení Jana Špringla jsou metodické modely hodin vystavěné „na krátkých tematických klipech s výpověďmi pamětníků na přiloženém DVD, které se týkají pronásledování židovského obyvatelstva v Protektorátu Čechy a Morava. Akcentována je v nich pak existence terezínského ghetta“ (Památník Terezín: Ghetto Terezín, holocaust a dnešek, str. 8, online).

Metodiky jsou podle vyjádření těch pedagogů, kteří se podíleli na publikaci v úvodním slovu, vypracovány tak, aby učitelé mohli dětem „představit tragédii Šoa jinými metodami, než bývá ve škole zvykem. Myslíme si, že v první řadě nejsou podstatná fakta a informace, těch se nám dostává ze všech stran. Jde nám spíše o to, aby si děti uvědomily, co je podstatné, důležité a naopak nepodstatné. (...) Úkoly nejsou přímo vázány na téma Šoa, ale díky tomu, že studenti materiál překládají, odhalují komunikační šumy, zpracovávají mapu, soustředí se na své myšlenky, píše novinový článek, hledají životní paradoxy a peripetie, dotváří obraz k hlasům nebo hledají nezvyklá slova a výrazy, jsou s problematikou holocaustu neustále bezprostředně konfrontováni“ (Tamtéž, str. 10).

Snahou této publikace a Památníku Terezín je tedy reagovat na moderní trendy ve výuce a přispět do nabídky metodické podpory učitelů v této oblasti. Metodická příručka je zpracována profesionálně a pedagogům dává možnost bez velkých úprav přímo v hodinách postupovat podle zpracovaných materiálů. Celá publikace, včetně videoukázek, je k dispozici ke stažení na webových stránkách. Ukázky rozhovorů s pamětníky jsou všechny v omezené délce, většinou do deseti minut; není tedy problém je do hodiny zařadit, protože jejich délka takto dává učitelům dostatečné množství času videoukázky okomentovat a podle metodik s nimi dále pracovat. Připraveno je celkem 12 hodin. Ke každé ukázce je připraven doprovodný metodický text, ve kterém je uvedeno, v jakých předmětech podle rámcových vzdělávacích programů je možné tuto metodiku využít; zamýšlené cíle hodiny; předpokládané hlavní získané znalosti a dovednosti; je popsána didaktická technika a seznam použitých metod. V poslední části textu je podrobně rozepsán postup práce v hodině, případně je přiložena příloha ve formě pracovního listu, který je vhodné v hodině použít. Rozhovory a k nim připravené materiály jsou rozděleny podle témat; názvy jednotlivých hodin jsou tedy například „Slovo, které mne zaujalo; Židé z Německa a Rakouska v Terezíně; Jména; Mapy; Vliv propagandy na člověka a ovlivňování veřejného mínění; Komunikační šumy; Volba v životě nebo Hlasy“ (Památník Terezín: Ghetto Terezín – Holocaust a dnešek, Metodické modely s využitím filmových svědectví pro výuku na ZŠ a

SŠ, online). Celou publikaci potom doplňují medailonky všech pamětníků, kteří v rozhovorech vystupují, další materiály o Terezíně, stručná historie ghetta a slovníček dobových pojmů, které přeživší ve svých vyprávěních používají.

Díky této publikaci mají učitelé možnost využít plného servisu – pracovníci vzdělávacího oddělení Památníku Terezín ve spolupráci s pedagogy připravili vyčerpávající „balíček“ informací a vizuálních materiálů, který odpovídá požadavkům moderního vzdělávání. Materiály jsou profesionálně zpracované a učitele srozumitelně vedou v přípravě hodiny. Metodické materiály však nemíří jen jedním směrem; jejich snahou není pouhé předání historických dat a skutečností. Publikace se v příkladových hodinách zabývá také obecnými tématy s velkým přesahem, například fenomény jako jsou zodpovědnost, předsudky a stereotypy, proces rozhodování nebo účinek propagandy a médií (Tamtéž, online). Metodika se tak nejen svým zpracováním, ale také obsahem řadí mezi profesionálně připravené příspěvky v nabídce doplňujících vzdělávacích materiálů.

3.6. Vzdělávací projekty

Mezi aktivity vzdělávacího oddělení Památníku Terezín patří také tři projekty – jeden z nich, zaměřený na tematiku Šoa jsme již zmínili, je jím projekt „Ghetto Terezín, holocaust a dnešek“. Vzdělávací oddělení ale realizuje ještě další dva projekty. Ani jeden z nich není obsahem přímo zaměřen na vzdělávání dětí nebo pedagogů nebo na historii Šoa. Proto je zmíníme jen velice krátce, pro úplnost přehledu činnosti vzdělávacího oddělení.

3.6.1. „Za pomníčky“

Snahou tohoto projektu je upozornit na místa nacistické perzekuce, která nejsou žádným způsobem připomínána. Podle vedoucího projektu a vzdělávacího oddělení Jana Špringla má projekt několik fází. První z nich bylo zjištění dnešního stavu míst, na kterých se nacházely menší tábory nebo hroby. Pracovníci Památníku rozeslali dotazníky na městské úřady obcí, u kterých se předpokládala existence podobných zapomenutých táborů. Návratnost byla přibližně poloviční; do zbývajících obcí se tedy pracovníci Památníku vydali osobně. Cílem této fáze projektu je *„zdokumentovat současný stav míst bývalých nacistických táborů a masových hrobů obětí nacismu na území dnešní České republiky a zmapovat, zda jsou na těchto místech instalovány pomníčky/pamětní desky, které*

připomínají jejich existenci“ (Památník Terezín: Projekt „Za pomníčky“, O projektu, online). Na základě zjištěných informací postupně vzniká webová stránka s mapou České republiky, do které budou zanášeny informace o objevených místech. Další fáze projektu by měla být informační a vzdělávací. Kromě šíření povědomí o zapomenutých táborech a hrobech je snahou projektu také kultivovat paměť místních obyvatel a instalací pamětní desky nebo pomníku připomenout existenci těchto míst perzekuce. Poslední fáze projektu by měla být vzdělávací; kromě webové prezentace se plánuje také vytvoření vzdělávacího programu pro školáky.

3.6.2. „Školákem v Protektorátu Čechy a Morava“

Dalším vzdělávacím projektem Památníku je aktivita zaměřená na přiblížení nacistického režimu školákům prostřednictvím představení reality školáků v době Protektorátu. *„Záměrem projektu je ukázat dnešní školní mládeži, jakým způsobem byli nacistickým režimem postihováni stejně staří žáci a studenti v období existence Protektorátu Čechy a Morava a jak by mohli být postiženi také oni samotní, kdyby žili v tomto totalitním režimu“* (Památník Terezín: Projekt Školákem v Protektorátu Čechy a Morava, online). Projekt se tak zaměřuje na situaci za druhé světové války spíše obecně, ne optikou Šoa. V centru pozornosti je tak místo terezínského ghetta spíše Malá pevnost, ve které byli během Heydrichiády vězněni studenti z roudnické německé školy. Stejně jako „Za pomníčky“ je i tento projekt v počáteční fázi. Postupně budou vytvořeny pracovní listy pro žáky; metodické materiály pro učitele vypracované tak, aby mohly modelové hodiny použít ve výuce; workshop *„Případ roudnických studentů na pozadí proměn ve školství za protektorátu“*, jehož se budou žáci moci zúčastnit v rámci vícedenních pobytových seminářů; a v neposlední řadě webová stránka se všemi materiály (Tamtéž, online).

3.7. Zhodnocení aktivit Vzdělávacího oddělení Památníku Terezín

V této kapitole jsme se věnovali především aktivitám, které Památník Terezín a jeho vzdělávací oddělení realizuje pro učitele a žáky českých základních a středních škol. Pole vzdělávacích aktivit Památníku je však mnohem širší, Památník poskytuje vzdělávací programy také zahraničním skupinám. Tento fakt dobře ilustruje celou koncepci vzdělávacího oddělení – Památník Terezín při všech svých aktivitách hodně využívá skutečnosti, že se vše realizuje na místě, kde se skutečně odehrávaly události, o kterých se

v seminářích hovoří. Možnost absolvovat vzdělávací program v místě, kde se nacházelo jedno ze zařízení nacistického „konečného řešení“ je jistě obohacující zkušenost; na druhé straně však tento fakt může poznamenat celkové vyznění vzdělávacích aktivit.

Velká část vzdělávacích aktivit je totiž zaměřena na návštěvu samotného města, tj. prostorů bývalého terezínského ghetta, nebo expozic umístěných v historických budovách kasáren. Tato skutečnost není výtkou ke kvalitě zpracování vzdělávacích programů, spíše konstatováním; je samozřejmé a smysluplné využít možností, které umístění vzdělávacího oddělení přímo v Památníku nabízí. Zejména u školních programů však hrozí nebezpečí, že přes nespornou kvalitu zpracování výstav a expozic, nebude tato část vzdělávacího programu pro školáky tak atraktivní. Vzdělávací oddělení se však s touto výzvou vypořádalo úspěšně. I u jednodenních seminářů, kdy jsou časové možnosti návštěvníků omezeny, nabízí pracovníci vzdělávacího oddělení alespoň zkrácenou podobu workshopů. Při vícedenních seminářích jsou pak workshopy samozřejmou součástí programu.

Tematicky jsou pak pokryty všechny hlavní aspekty dějin Terezína. Vzdělávací oddělení se snaží přispět k nápravě dědictví minulého režimu a vyváženě informovat o obou částech a funkcích nacistické terezínské pevnosti. Součástí programů o Šoa jsou tak i zmínky existenci Malé pevnosti a naopak. V rámci workshopů se vzdělávací oddělení snaží zaplnit mezeru informováním také o méně známých souvislostech Terezína; v nabídce vzdělávacích programů tak lze najít například workshop na téma litoměřického pracovního tábora nebo podzemní továrny Richard.

Úspěšná spolupráce funguje již dvanáctým rokem s Oddělením pro vzdělávání a kulturu Židovského muzea v Praze. Památník Terezín se značnou měrou podílí na zajišťování vzdělávacích seminářů s názvem „Jak vyučovat o holocaustu“. O kvalitě poskytovaného programu svědčí především obrovský zájem ze strany pedagogů. Podle informací od vedoucího vzdělávacího oddělení Mgr. Špringla je kapacita plně vyčerpána a termíny pro účast v semináři jsou plně obsazené až do roku 2017. Velkým úspěchem bylo v této souvislosti otevření Střediska setkávání v bývalých Magdeburských kasárnách, které poskytuje všem účastníkům vzdělávacích aktivit kvalitní zázemí.

Přestože vzdělávací materiály pro školní skupiny jsou profesionálně připraveny, jejich velkou slabinou je jejich grafické zpracování. Pracovní listy a doprovodné materiály svým obsahem beze zbytku odpovídají moderním koncepcím vzdělávání; propojují v sobě historická témata spojená s událostí Šoa se současností; reflektují požadavky výchovy

k toleranci, apod. Jejich grafická podoba však ve většině případů neodpovídá současným trendům a hrozí, že bude pro žáky nezajímavá a nesplní tak svůj účel. Tato výhrada však míří spíše na starší projekty; dva nové projekty, resp. doprovodné studijní materiály k nim, jsou v přípravné fázi a lze tedy očekávat, že i jejich grafické zpracování bude lépe odpovídat moderním trendům.

Stejně jako Židovské muzeum, tak i Památník Terezín se snaží podporovat kreativitu žáků. Na rozdíl od pražského muzea však tuto samostatnou práci Památník nevčlenil do žádného z projektů jako je tomu například u „Zmizelých sousedů“. Památník Terezín jde cestou organizace výtvarných a literárních soutěží, které mají již dlouholetou tradici. Těmto soutěžím jsme se v textu podrobně nevěnovali, jelikož se k nim neváže přímo žádný vzdělávací program, na tomto místě je však třeba je alespoň v krátkosti připomenout. Soutěže totiž opět odpovídají strategii Památníku a svou tematikou přímo odkazují k dějinám terezínského ghetta, resp. k osudům dětských vězňů. Literární soutěž navazuje na tradici dětské tvorby v židovském ghettu, která zahrnovala vydávání časopisů „Vedem“, „Vpřed“ nebo „Kamarád“. Výtvarná soutěž zase odkazuje ke sbírce dětských kreseb, které se dochovaly z doby ghetta. Vzdělávacímu oddělení Památníku Terezín se tak nejen daří připravovat kvalitní vzdělávací programy pro děti a jejich učitele, ale také zpřítomňovat odkaz terezínského ghetta a jeho nedobrovolných dětských obyvatel dnešní mladé generaci.

4. SROVNÁNÍ VZDĚLÁVACÍCH AKTIVIT ŽIDOVSKÉHO MUZEA A PAMÁTNÍKU TEREZÍN

V předcházejících kapitolách jsme si postupně představili konkrétní vzdělávací programy a projekty, které obě instituce nabízejí školním skupinám a také pedagogům. V následující kapitole se k těmto aktivitám vrátíme ještě jednou, tentokrát v obecné rovině; a pokusíme se vzájemně porovnat činnost obou institucí. V úvodu kapitoly se nejprve zastavíme u toho, co obě vzdělávací oddělení spojuje, v další části pojednáme o rozdílech v přístupu Židovského muzea a Památníku Terezín k problematice Šoa a její prezentace v rámci českého vzdělávacího systému.

Obě instituce svými programy odpovídají na *požadavky rámcových vzdělávacích programů*, které jsou závaznou normou vypracovanou Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy. Jak bylo zmíněno v první kapitole, rámcové programy byly vypracovány během školské reformy s cílem modernizovat české školství. Jejich součástí jsou nejen jakési „osnovy“ a výčet faktických vědomostí, které si mají žáci osvojit, ale také zamýšlené výstupy a kompetence. V neposlední řadě rámcové programy obsahují požadavek zařadit do výuky tzv. „průřezová témata“, která se nemají omezovat na konkrétní předmět, ale naopak multidisciplinárně propojovat různé obory. Jedním z takovýchto témat je také výchova k toleranci, jež je na dnešních školách hodně akcentovaná. Vzhledem k vývoji společnosti v novém tisíciletí a směřování k multietnické a multináboženské proměně je nutné snad více než kdy jindy vychovávat novou generaci v respektu k odlišnostem. Tyto požadavky splňují obě instituce. Přestože nabízejí programy, jejichž hlavní pozornost směřuje na historické téma Šoa, daří se ho propojovat se současnou realitou. Pro žáky je tak jednodušší hledat paralely a uvědomovat si možná rizika, která plynou z netolerance, xenofobie a rasismu. Vzdělávání o antisemitismu tak není zpracováno pouze jako historický exkurz, ale naopak jako současná a moderní potencionální hrozba. Vzdělávací oddělení Židovského muzea na tento požadavek reaguje workshopem v rámci projektu „Naši nebo cizí?“, Památník Terezín potom workshopem „Popírání holocaustu“.

Obě instituce si zároveň uvědomují, že není možné téma židovské komunity v Čechách „separovat“, ale že je naopak nutné hledat paralely – jak v pohledu na českou historii, tak i v přístupu k jiným menšinám. Obě organizace proto spojily své síly a na

vzdělávacím semináři pro učitele spolupracují s Muzeem romské kultury v Brně. Obě vzdělávací oddělení do svých aktivit pro pedagogy zařazují také přednášku nebo metodický materiál zabývající se historií romského etnika v českém prostoru a osudem romské menšiny za druhé světové války.

Pro obě instituce také platí, že *poptávka po nabízených programech* převyšuje možnosti vzdělávacích oddělení. Programy pro školní skupiny je podle slov Mgr. Pavlovské nutné rezervovat čtyři měsíce předem; termíny seminářů pro pedagogy jsou podle sdělení Mgr. Špringla obsazené až do roku 2017. Tento velký zájem ze strany klientů, spolu s trvalou podporou ze strany ministerstva školství dokazuje, že jsou obě instituce v tom, o co se snaží nadmíru úspěšné.

Je tedy něco, v čem se Židovské muzeum a Památník Terezín, resp. jejich vzdělávací programy liší? Z předchozího textu několik rozdílů vyplynulo; na tomto místě se tedy pokusíme o shrnutí a porovnání konkrétních oblastí.

V případě *metodiky* lze říci, že obě instituce využívají podobných postupů. Obě instituce v programech pro děti využívají kromě přednášek také interaktivní workshopy, besedy s pamětníky, promítání audiovizuálních materiálů, nebo samostatnou práci žáků ve formě „bádání“ a „objevování“ historických událostí na základě poskytnutých studijních materiálů. Židovské muzeum do svých programů zařazuje i velmi moderní metody, hlavně v případě nejnovějšího projektu „Naši nebo cizí?“. V metodice k tomuto projektu pro učitele doporučuje k reflexi materiálů využít například sestavení diagramu identity nebo natočení krátkého dokumentu, který žáci samostatně zpracují. Památník Terezín plánuje podobné postupy využívat v nových projektech, které jsou zatím v počáteční fázi a ještě pro ně není zpracována vzdělávací metodika. Dosavadní materiály ke starším projektům Památníku v některých případech působí zastarale a nezáživně. Proto ačkoli je obsahové zpracování materiálů u obou institucí v obdobné kvalitě, Oddělení pro vzdělávání a kulturu předčí Památník Terezín grafickou úrovní materiálů.

Jednou z metodik, kterou využívají obě sledované instituce je *přímé aktivní zapojení žáků*. Děti jsou vybízeny k samostatné činnosti a následné prezentaci výsledků svojí práce. V případě Židovského muzea jsou děti zapojené do projektů „Zmizelí sousedé“ a „Pocta dětským obětem holocaustu“ spolutvůrci projektu. Žáci jsou vybízeni k samostatné práci, k bádání v dostupných archivech, k objevování nových skutečností, k rozhovorům

s pamětníky. Na základě osobně získaných informací s pomocí svých mentorů tvoří výslednou prezentaci a panel výstavy. Také v případě Památníku Terezín jsou žáci podporováni ve své kreativě. Památník jde však trochu jiným směrem – výsledky samostatné práce dětí jsou prezentovány v každoročně vydávaném sborníku. Děti nemusí „pátrat“ v historii, ale v rámci výtvarných a literárních soutěží tvoří svá díla na zadané téma. Památník tak děti také podporuje v jejich kreativě, soutěže se ale na rozdíl od Židovského muzea realizují mimo hlavní vzdělávací programy. Památník každoročně zasílá informační dopisy do škol s nabídkou účasti v soutěži – a záleží tak do velké míry na učitelích, jak se jim žáci podaří pro soutěž nadchnout.

Zdá se, že toto je dalším rozdílem v přístupu obou institucí. **Zapojení pedagogů** do projektu se u obou vzdělávacích oddělení liší. Většina workshopů a interaktivních seminářů Židovského muzea je realizována přímo v učebnách na Mahelově ulici. S dětmi pracují lektoři vzdělávacího oddělení; při seminářích pro pedagogy je učitelům předána přesná metodika, učitelé také mají možnost vyzkoušet si aktivity z pohledu dětí v praxi. Památník Terezín také učitelům poskytuje zpracované metodiky a studijní materiály, ale zdá se, že jsou na učitele kladeny větší požadavky v oblasti jejich kompetencí a schopnosti žáky zaujmout. Jinak řečeno, přestože jsou i v Památníku během seminářů učitelé školeni v metodice, zdá se, že vzdělávací strategie Památníku více spoléhá na jejich kompetentnost ve vlastních hodinách. Památník tak pedagogy vybaví všemi potřebnými materiály, ale jejich úspěšnost v praxi do jisté míry záleží na tom, jak jsou učitelé schopni s těmito materiály pracovat.

Dalším případ, v kterém se přístup obou institucí liší, je **angažovanost ve veřejném prostoru**. Židovské muzeum, pravděpodobně díky své provázanosti s Federací židovských obcí, se do značné míry zapojuje do veřejné debaty v případech, které se nějak dotýkají židovské komunity. Ve stejné míře sleduje také knižní trh, konkrétně trh se školními učebnicemi. Případ, kdy se ředitel muzea Leo Pavlát veřejně vyslovil proti formulaci textu v učebnici, byl zmíněn v úvodu; a nejednalo se o případ ojedinělý. Židovské muzeum tak spolupracuje s ministerstvem a dává pozor na to, jaké informace v související s českou židovskou komunitou se objeví na veřejnosti. Muzeum nejen sleduje produkci školních učebnic, ale také vypracovalo svou učebnici vlastní. Naproti tomu Památník Terezín se věnuje spíše vědecké a muzejní činnosti a do veřejné debaty se tak viditelně nezapojuje. Podle slov Mgr. Špringla ani není úkolem vzdělávacího oddělení debatovat na ministerstvu

o formulacích v učebnicích; Památník Terezín a jeho vzdělávací oddělení má podle něj jiné úkoly.

Další skutečnost, která by měla být při srovnávání obou institucí zmíněna je **prezentace aktivit na webových stránkách**. Internet se stal nedílnou součástí života většiny populace a pro žáky základních a středních škol je práce s internetem samozřejmostí. V druhém desetiletí nového tisíciletí je tedy nutné zvládnout kromě formulace metodik a přípravy doprovodných materiálů také jejich odpovídající prezentaci – ať už grafickou nebo internetovou. Webové stránky obou institucí bohužel nesplňují standardy, které by vzhledem k profesionalitě a kvalitě vzdělávacích materiálů bylo možné očekávat. Přestože stránky Židovského muzea a vzdělávacího oddělení obsahují více materiálů než stránky Památníku Terezín, přesto působí zastaralým a neaktuálním dojmem. Webové stránky Oddělení pro vzdělávání a kulturu však fungují především jako prvotní informační bod. Webové stránky jednotlivých projektů (například „Zmizelí sousedé“ nebo nejnověji „Naši nebo cizí?“) jsou zpracovány o poznání lépe a to jak graficky, tak i informativně. Jak již bylo řečeno, prezentace materiálů je pravděpodobně nejslabší stránkou projektů Památníku Terezín. Také v případě Památníku působí webové stránky neaktuálním, někdy až provizorním dojmem. Ale v tomto případě platí i pro Památník podobné tvrzení – nové projekty, resp. projekty, které se na internetu postupně aktualizují (např. „Za pomníčky“) mají lépe zpracovanou grafickou podobu.

Poslední skutečností, kterou je nutné zmínit, je **využívání lokací**; tzn., do jaké míry instituce využívají blízkost expozic a prohlídek historických objektů. Obě vzdělávací oddělení nabízejí prohlídku expozic v rámci nabízených programů. V případě Židovského muzea a jeho expozic návštěva památek spíše doplňuje program. Prohlídky památek bývalého pražského židovského města dětem ilustrují a v praxi ukazují, co se předtím teoreticky naučily v rámci workshopu nebo semináře. V případě programu „Židovská abeceda“ tak například na židovském hřbitově hledají písmenka hebrejské abecedy; nebo v rámci nového workshopu „Ghetto Lodž“ navštěvují Stolpersteiny u domů, ve kterých bydleli lidé, kteří byli odvezeni do lodžského ghetta. Naproti tomu v případě Památníku Terezín se jedná spíše o opačnou situaci – školy využívají možnosti navštívit autentické místo nacistické perzekuce a vzdělávací aktivity jsou jim nabízeny jako doprovodný program. Toto vychází pravděpodobně z tradice povinných školních exkurzí na místa nacistického teroru v době komunistického režimu. Památník Terezín, bývalé ghetto a Malá pevnost jsou tak stále vnímány hodně jako muzejní instituce, spíše než vzdělávací

pracoviště. Vzdělávacímu oddělení Památníku se však v případě terezínského ghetta dobře daří obě polohy kombinovat. Přesto, že při jednodenní návštěvě děti stráví relativně velkou část exkurze v expozicích Magdeburských kasáren a Muzea ghetta, dostane se jim i výkladu od lektorů a mají možnost absolvovat další vzdělávací aktivity, nejen si prohlédnout výstavy.

5. ZÁVĚR

Jedním z důvodů, proč udržovat a kultivovat paměť o historických událostech je snaha vyhnout se opakování chyb, které měly v minulosti katastrofální důsledky. Jedním ze způsobů udržování kolektivní paměti je kromě připomínkových a pietních akcí také vzdělávání. V posledních dvaceti letech prošel český vzdělávací systém zásadními změnami. Proměnil se nejen styl výuky, ale také její obsah; a neméně důležitou změnou bylo začlenění nestátních subjektů do vzdělávacího systému. Spolu s rozvojem občanské společnosti se začaly rozvíjet také různé instituce, spolky, muzea a organizace. Mezi subjekty reformované po roce 1989 se zařadilo také Židovské muzeum v Praze a Památník Terezín. Obě instituce zareagovaly a hned na počátku 90. let začaly vytvářet své vzdělávací programy a nabízet je školám a pedagogům.

Cílem této práce bylo představit a zhodnotit vzdělávací aktivity obou výše zmíněných institucí zaměřené na problematiku Šoa. Postupně byly představeny projekty a programy obou vzdělávacích oddělení. Po analýze a komparaci vzdělávací strategie vyjádřené v praxi nabízenými aktivitami je jasné, že obě instituce mají podobné východisko: obě se snaží představit problematiku Šoa v co nejširším kontextu; obě vztahují pomocí pedagogických metod historické události k současnosti; obě se snaží žákům předávat vědomí, že židovská menšina žijící na území Československa nebyla cizím elementem; obě instituce poskytují kvalitně zpracované vzdělávací semináře pro pedagogy; a obě instituce se snaží zprostředkovat žákům základních a středních škol realitu židovské perzekuce prostřednictvím promyšlených vzdělávacích metodik.

Přesto, že se v dílčích aspektech mohou přístupy Židovského muzea a Památníku Terezín lišit, jak bylo ukázáno v předchozí kapitole, obě instituce sledují v podstatě shodný cíl. Obě vzdělávací oddělení formulují svou nabídku programů tak, aby co nejvíce odpovídala rámcovým vzdělávacím programům a byla tak co nejvíce využitelná při výuce.

Obě instituce za sebou mají dlouho historii těsně spjatou s dějinami židovské komunity v Čechách. Jak Židovské muzeum, tak i Památník Terezín byli nedobrovolnými přímými účastníky nacistických plánů. Přestože se obě instituce po Sametové revoluci v roce 1989 demokratizovaly a oprostily od ideologicky zabarvené prezentace historie, dodnes si s sebou nesou dědictví své historie. Památník Terezín stále navenek působí jako vědecké pracoviště, jehož hlavní činností je spíše muzeologická než vzdělávací práce.

Památník i dnes navazuje na svou dlouholetou tradici historického ústavu a proto velká část jeho vzdělávacích aktivit spočívá v prohlídce města a muzejních expozic v bývalých kasárnách a v bývalé terezínské škole. Tradice vědeckého pracoviště se odráží také v široké mezinárodní spolupráci. Do Památníku Terezín, jakožto autentického místa nacistické perzekuce, které dnes disponuje zázemím pro organizování vzdělávacích seminářů, se sjíždějí vzdělávací skupiny z celé Evropy. Památník má na starosti správu českých expozic v Auschwitz a Ravensbrücku a úzce spolupracuje s institucemi podobného zaměření v zahraničí. Možná proto si stále udržuje jakýsi „konzervativnější“ přístup i v nabídce vzdělávacích programů pro české školáky. Vzdělávací aktivity jsou profesionálně zpracované, jejich „konzervativní“ podoba však může na dnešní školáky zvyklé na práci s internetem a jeho grafikou, působit poněkud zastarale. Na druhé straně, forma takto připravených metodik má velký potenciál vyhovovat pedagogům a může pro ně tak být jednodušší a přirozenější návrhy metodiků a lektorů Památníku použít v praxi.

Naproti tomu Oddělení pro vzdělávání a kulturu Židovského muzea se profiluje jako moderní instituce, která sleduje poslední trendy ve vzdělávání. Poměr programů pro žáky a učitele je v případě Židovského muzea opačný; jeho vzdělávací oddělení se zaměřuje spíše na školní skupiny. Možná i z tohoto důvodu působí doprovodné vzdělávací materiály poutavěji a moderněji. Kvalita jejich zpracování je však srovnatelná s Památníkem Terezín. Kromě lepší prezentace studijních materiálů se Židovské muzeum od Památníku viditelně odlišuje ještě v jednom případě. Vzhledem k tomu, že jedním ze zakladatelů novodobého Židovského muzea byla také Federace židovských obcí v České republice, má tato muzejní a vzdělávací instituce blízko k pražské židovské obci. Snad to je jeden z důvodů, proč se pracovníci muzea mnohem hlasitěji vyjadřují k židovským tématům, pokud se objeví ve veřejném prostoru. Zatímco aktivity Památníku Terezín se zdají úzce zaměřené na vědeckou činnost a přesně definovanou činnost vzdělávací, Židovské muzeum se profiluje více jako mluvčí a komentátor. Židovské muzeum se nebojí otevírat kontroverzní témata – za všechny jmenujme například vystoupení ředitele muzea Lea Pavláta a jeho vyjádření k nevyhovující kvalitě nových učebnic zmiňované na úvod této práce; nebo prohlášení proti antisemitským výroky, které se občas objevují v médiích. Muzeum, více než Památník, sleduje povědomí veřejnosti o židovské komunitě v České republice a snaží se ho kultivovat.

Přestože lze mezi oběma institucemi najít rozdíly, jejich vzdělávací oddělení mají společný cíl, který se jim oběma daří kvalitně naplňovat. Tímto cílem je nabídka ideologicky nezatížených a profesionálně připravených vzdělávacích programů, které z tématu Šoa nedělají pouze kapitulu v učebnici historie, ale tuto problematiku „zpřítomňují“ a propojují s aktuálním děním ve společnosti. Podle poptávky ze strany škol a pedagogů, která výrazně převyšuje kapacitní možnosti obou institucí, lze soudit, že se jim tento záměr daří plnit.

6. BIBLIOGRAFIE

- BENEŠ, ZDENĚK; GRACOVÁ, BLAŽENA A KOL. *Sondy a analýzy: Učebnice dějepisu teorie a multikulturní aspekty edukačního média*. [online]. 2008 [cit. 2012-07-29] Praha: Tauris, 2008. Dostupné z WWW: <<http://www.msmt.cz/socialni-programy/sondy-a-analyzy-ucebnice-dejepisu-teorie-a-multikulturni>>.
- BLODIG, VOJTĚCH. 1998. Magdeburská kasárna včera a dnes. In: *Tereziánské listy*, č. 26, 1998, str. 34-39.
- ČERNÝCH, LADISLAV. 1996. *Zprávy o národní politice ve vzdělávání: Česká republika*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 1996, 197 stran.
- FRANKL, MICHAL. 2011. *Konečné řešení židovské otázky v současných učebnicích dějepisu*. [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <http://www.holocaust.cz/cz/-education/textbooks/Frankl_textbooks>.
- FRANKL, MICHAL. 2012. *Československá hymna v Osvětimi: Patří tragická historie tereziánského rodinného tábora v Osvětimi-Birkenau do českých dějin?* [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.nasinebocizi.cz/?p=606>>.
- FRIDRICHOVÁ, MARTINA. 2010. *Výuka o holocaustu na základní škole* [online]. [cit. 2012-07-29]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Milan Valach. Dostupné z WWW: <<http://theses.cz/id/x6au11/>>.
- GREGEROVÁ, KATEŘINA. 2011. *Škola po roce 1989 pohledem učitelů: Revoluční a porevoluční doba na jednom moravském gymnáziu* [online]. [cit. 2012-07-29]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jiří Zounek. Dostupné z WWW: <http://is.muni.cz/th/322978/ff_b/>.
- HEITLINGEROVÁ, ALENA. 2007. *Ve stínu holocaustu a komunismu – čeští a slovenští židé po roce 1945*. Praha: G puls G, 2007, 274 stran.
- HROUDNÁ, KRISTÝNA. 2011. *Problematika holocaustu a možnosti její realizace na hodinách občanské výchovy* [online]. [cit. 2012-07-29]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Radim Štěrba. Dostupné z WWW: <<http://theses.cz/id/8uy53d/>>.
- CHLÁDKOVÁ, LUDMILA. 2005. *Tereziánské ghetto*. Praha: Památník Tereziín, 2005, 46 stran.

- KÁRNÝ, MIROSLAV. 2011. *Kalendárium terezínského rodinného tábora v Birkenau (1943 - 1944)*. [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <http://www.holocaust.cz/cz2/resources/texts/family_camp/chronology>.
- KÁRNÝ, MIROSLAV; BROD, TOMAN; KÁRNÁ, MARGITA. 1994. *Terezínský rodinný tábor v Osvětimi-Birkenau*. Praha: Melantrich, 1994, 203 str.
- LIEBEN, SALOMON HUGO. 1935. Židovské muzeum v Praze. In: *Věstník židovské obce náboženské v Praze*, roč. 2, č. 10-11, 1925, str. 7-8.
- MARXOVÁ, ALICE. 2002a. Místa, která mluví – Památník Terezín 1991-2001. In: *Roš Chodeš*, roč. 64, č. 1, 2002, str. 8-9, 17.
- MARXOVÁ, ALICE. 2002b. Zmizelí sousedé – dobrý projekt pro studenty a žáky. In: *Roš Chodeš*, roč. 64, č. 2, 2002, str. 17.
- MIKOVÁ, PETRA. 2009. *Holocaust jako součást výchovně vzdělávacího procesu* [online]. [cit. 2012-07-29]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Marta Goňcová. Dostupné z WWW: <http://is.muni.cz/th/136401/pedf_m/>.
- MUNK, JAN. 1998. Rozvojové koncepce Památníku Terezín a motivační struktura jeho návštěvníků. In: *Terezínské studie a dokumenty*, 1998, str. 331-340.
- MUNK, JAN. 2007. *60 let Památníku Terezín*. Praha: Památník Terezín, 2007, 70 str.
- PAVLÁT, LEO. 1998a. Opomíjené dějiny: Obraz židovského fenoménu v českých učebnicích. In: *Roš Chodeš*, č. 12, 1998, str. 17-19.
- PAVLÁT, LEO. 1998b. *Židovská tematika v českých školách*. Praha: Americký židovský výbor, 1998, 46 stran.
- PAVLÁT, LEO. 2005. Židovské muzeum v Praze a jeho úloha při výzkumu holocaustu a odhalování snah o jeho dezinterpretaci. In: *Terezínské listy*, č. 33, 2005, str. 28-33.
- RUPNOW, DIRK. 2000. „Ústřední židovské muzeum“ v Praze 1942–1945. In: *Terezínské studie a dokumenty*, 2000, str. 278 – 289.
- SADEK, VLADIMÍR. 2001. *Židé – dějiny a kultura*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2001, 143 stran.

- SKRUŽNÁ, GABRIELA. 2012. *Prevence antisemitismu na středních školách* [online]. [cit. 2012-07-29]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Ema Štěpařová. Dostupné z WWW: <<http://theses.cz/id/8485qp/>>.
- ŠTĚPÁNOVÁ, ALENA. 2011. *Rámcový vzdělávací program a tvorba školního vzdělávacího programu* [online]. [cit. 2012-07-29]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Pavla Stejskalová. Dostupné z WWW: <http://is.muni.cz/th/43508/pedf_m/>.
- ŠTULCOVÁ, NAĎA. 2001. Vzdělávací oddělení Památníku na prahu 21. století. In: *Tereziánské listy*, č. 29, 2001, str. 18 – 44.
- VESELSKÁ, MAGDA. 2010. Příběh Hany Volavkové: K nové výstavě ve vzdělávacím a kulturním centru ŽMP. In: *Roš chodeš*, roč. 72, č. 9, 2010, str. 8-9.
- VOLAVKOVÁ, HANA. 1966. *Příběh židovského muzea v Praze*. Praha, Odeon, 1966, 346 stran
- VŠETEČKA, JIŘÍ; KUDĚLA JIŘÍ. 1993. *Osudy židovské Prahy*. Praha, 1993, 255 str.
- ZAHRADNÍKOVÁ, MARIE. 2010. *Vzdělávání k toleranci z nabídky Vzdělávacího a kulturního centra Židovského muzea v Praze* [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.modernivyucovani.cz/archiv/56-kola-a-muzeum.html>>.
- TASK FORCE FOR INTERNATIONAL COOPERATION ON HOLOCAUST, EDUCATION, REMEMBRANCE AND RESEARCH: *Jak vyučovat ve školách o Holocaustu*. [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.holocausttaskforce.org/education/guidelines-for-teaching/how-to-teach-about-the-holocaust.html?lang=cs>>.
- METODICKÝ PORTÁL RVP – INSPIRACE A ZKUŠENOSTI UČITELŮ: *Kurikulární reforma*. [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <http://wiki.rvp.cz/Knihovna/1.Pedagogicky_lexikon/K/Kurikul%C3%A1rn%C3%AD_reforma>.
- CENTRUM VIZUÁLNÍ HISTORIE MALACH: *O USC Shoah Foundation*. [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <<http://ufal.mff.cuni.cz/cvhm/about-usc.html>>.
- ITF: *About the ITF*. [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.holocausttaskforce.org/about-the-itf.html>>.

MŠMT: *Harmonogram školské reformy*. [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolskareforma/harmonogram>>.

MŠMT: *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*, 2007, 124 stran. [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf>.

Materiály Židovského muzea

Tištěné materiály

„*Od té doby věřím na osud...*“. 2005. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005, stránky nečíslovány.

Příběh dětí – kresby dětí z terezínského ghetta. 2006. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2006, stránky nečíslovány.

Naši nebo cizí? – Židé v českém 20. století. Vydalo Židovské muzeum v Praze. Nedatováno, nečíslováno.

Zmizelí sousedé – projekt Zmizelí sousedé a Pocta dětským obětem holocaustu. Vydalo Židovské muzeum v Praze. Nedatováno, nečíslováno.

Zmizelí sousedé – www.zmizeli-sousedecz.cz. Vydalo Židovské muzeum v Praze. Nedatováno, nečíslováno.

Neztratit víru v člověka... - Protektorát očima židovských dětí. Vydalo Židovské muzeum v Praze. Nedatováno, nečíslováno.

Webové stránky

ŽIDOVSKÉ MUZEUM: *Deset let – Židovské muzeum v Praze 1994–2004*. 2004 [online]. Praha, 2004. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.jewishmuseum.cz/doc/desetlet.pdf>>.

ŽIDOVSKÉ MUZEUM: *Oslavy 90. Výročí založení Židovského muzea v Praze*. 1996 [online]. In: *Zpravodaj 1996/3*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 1996. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.jewishmuseum.cz/cz/cz963.htm>>.

Výroční zpráva Židovského muzea v Praze za rok 2011. 2011 [online]. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2011. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <<http://jewishmuseum.cz/-cz/czvz11.pdf>>.

ZAKLADATELSKÁ SMLOUVA [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <http://www.jewishmuseum.cz/doc/zakladatelska_smlouva.pdf>.

STANOVY [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <http://www.jewishmuseum.cz/doc/stanovy_zmp.pdf>.

ŽIDOVSKÉ MUZEUM: *Historie muzea.* [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.jewishmuseum.cz/cz/czmuseum.htm>>.

Anna Franková – Odkaz pro současnost. [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.annefrankguide.net/cs-CZ/index.asp>>.

ODDĚLENÍ PRO VZDĚLÁVÁNÍ A KULTURU: *Dokumentární cyklus Stopy po hvězdách.* [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.jewishmuseum.cz/cz/czvkcukazky.htm#stopy>>.

ODDĚLENÍ PRO VZDĚLÁVÁNÍ A KULTURU: *DVD/DVD-ROM „Vzpomínky a zapomínání“.* [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <http://www.jewishmuseum.cz/shop/dvd_12_opic.pdf>.

ODDĚLENÍ PRO VZDĚLÁVÁNÍ A KULTURU: *Program pro základní a střední školy.* [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.jewishmuseum.cz/cz/czprimary.php#prednasky>>.

ODDĚLENÍ PRO VZDĚLÁVÁNÍ A KULTURU: *Židé, dějiny a kultura pro „pokročilé“.* [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <http://www.jewishmuseum.cz/doc/seminar_pro_pokrocile_2012.pdf>.

Materiály Památníku Terezi

NAŠI NEBO CIZÍ?: *Cíle projektu podrobně.* [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.nasinebocizi.cz/?p=189>>.

NAŠI NEBO CIZÍ?: *Focus skupina projektu.* [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.nasinebocizi.cz/?p=172>>.

- NAŠI NEBO CIZÍ?: *Metodické materiály projektu*. [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <http://www.nasinebocizi.cz/?page_id=129>.
- NAŠI NEBO CIZÍ?: *Semináře pro učitele*. [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <http://www.nasinebocizi.cz/?page_id=75>.
- NAŠI NEBO CIZÍ?: *Workshop Ghetto Lodž*. [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.nasinebocizi.cz/?p=136>>.
- NEZTRATIT VÍRU V ČLOVĚKA...: *Metodika pro práci s výstavou*. [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <http://www.neztratitviru.net/doc/metodika/listy4_1234.pdf>.
- NEZTRATIT VÍRU V ČLOVĚKA...: *Protižidovské zákazy 1939-41*. [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.neztratitviru.net/?page=kestazeni>>.
- Památník Terezín – Výroční zpráva za rok 2011*. 2012. [online]. Praha: Památník Terezín, 2011, březen 2012. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <www.pamatnik-terezin.cz/?dl_id=223>.
- PAMÁTNÍK TEREZÍN: *Ghetto Terezín, holocaust a dnešek: slova úvodem*. 2009. [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <http://dornsife.usc.edu/vhi/czech/terezin/?utm_source=Czech%252BE-Blast&utm_medium=email&utm_campaign=December%252B2009%2520Terezin>.
- PAMÁTNÍK TEREZÍN: *Ghetto Terezín: Holocaust a dnešek, Metodické modely s využitím filmových svědectví pro výuku na ZŠ a SŠ*. [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <<http://dornsife.usc.edu/vhi/czech/terezin/>>.
- PAMÁTNÍK TEREZÍN: *Program semináře „Jak vyučovat o holocaustu?“*. [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.pamatnik-terezin.cz/cz/vzdelavani/seminare-pro-pedagogy/seminar-i-stupne-jak-vyucovat-o-holokaustu>>.
- PAMÁTNÍK TEREZÍN: *Projekt „Za pomníčky“, O projektu*. [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <http://zapomnicky.pamatnik-terezin.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=207&Itemid=61>.
- PAMÁTNÍK TEREZÍN: *Projekt Školákem v Protektorátu Čechy a Morava*. [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.pamatnik-terezin.cz/cz/vzdelavani/projekty>>.

PAMÁTNÍK TEREZÍN: *Seminář II. stupně*. [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.pamatnik-terezin.cz/cz/vzdelavani/seminare-pro-pedagogy/seminar-ii-stupne-holokaust-ve-vzdelavani>>.

PAMÁTNÍK TEREZÍN: *Seminář V. stupně*. [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.pamatnik-terezin.cz/cz/vzdelavani/seminare-pro-pedagogy/seminar-v-stupne>>.

PAMÁTNÍK TEREZÍN: *Semináře pro školní skupiny*. [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.pamatnik-terezin.cz/cz/vzdelavani/seminare-pro-skolni-skupiny>>.

PROJEKT KROKUS: *Metodika pro pedagogy*. [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.hetireland.org/uploads/file/Crocus%20Handbook%20-%20Czech.pdf>>.

ZMIZELÍ SOUSEDÉ: *O projektu*. [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.zmizeli-sousedede.cz/oprojektu14.html>>.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Bc. Martina Tomanová, DiS.
Katedra:	Germanistika Centrum judaistických studií Kurta a Ursuly Schubertových
Vedoucí práce:	Prof. PhDr. Ingeborg Fialová-Fürst, Dr.
Rok obhajoby:	2012
Název práce:	Dějiny Šoa ve vzdělávací činnosti Památníku Terezín a Židovského muzea v Praze
Název v angličtině:	The History of Shoah in the Educational Activities of the Educational Centre of the Jewish Museum in Prague and Terezín Memorial
Anotace práce:	Práce se věnuje popisu vzdělávacích aktivit obou institucí, jejich cílům a způsobu, jakým jsou dětem a jejich učitelům předávány informace; jaké metody jsou používány; jaké cíle realizované programy sledují a jakým způsobem doplňují rámcové vzdělávací programy.
Klíčová slova:	Vzdělávání, Židovské muzeum v Praze, Památník Terezín, židovská menšina, dějiny
Anotace v angličtině:	The paper focuses on description of the educational activities of both institutions; their goals and the way how the children and their teachers are educated; which methods are used; which aims are being followed; and how those programs fulfill the state educational programs.
Klíčová slova v angličtině:	Education, Jewish museum in Prague, Terezín Memorial, Jewish minority, history
Přílohy vázané v práci:	
Rozsah práce:	89 stran
Jazyk práce:	český